Gençlerle Hayata Dair

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ

DİB YAYINLARI

بسم الله
الرحمن
الرحيم

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 1544
Gençlik Kitapları: 11

Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü
Bünyamin KAHRAMAN

Tashih
Sümeyye ÖZGEN
Zeynep ONAR

Grafik/Tasarım
Ali YÜCEER

Baskı
Aktaş Ofset Matbaacılık
Kazımkarabekir Cad. Murat Çarşısı 41/7
06160 Altındağ/Ankara
Tel: 0312 353 65 44

3. Baskı, Ankara 2019

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 17.10.2018/64
ISBN 978-975-19-7048-0
2019-06-Y-0003-1544
Sertifika No: 12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0 312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0 312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Gençlerle Hayata Dair

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ

DİB YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Kitaba Dair Birkaç Söz 7
Giriş: Nebevi Enerjinin Dinamik Çocukları Üzerine Bir Mukaddime: 9
Hz. Peygamber ve Gençler: 9

I
İNANCIN DİNAMİK GÜCÜ
Kalbin Varlığa Uyanışı

1. **Hayatın Anlamı Üzerine Bir Girizgâh:** 17
2. **İlahî Dokunuş:** Allah'ın Sevgi ve Merhametiyle Varlık Bulmak 25
3. **Kâinatı Oluşturan Varlıklar Üzerinde Düşünmek:** 28
4. **Hakikatin İnkârı:** İnançsızlığın Ağırlığı Altında Ezilmek .. 36
5. **Allah'ın Varlığına Dair Düşünceler:** 43
6. **İnsanlık Serüveninin Başlangıcı:** Cennetten Dünyaya Yolculuk 49
7. **İlahî Döngünün Tamamlanışı:** Kıyamet ve Ölümün Müjdelediği Diriliş 57

II
KUR'AN İLE DİRİLMEK
Aklın Varlığa Uyanışı

1. **Takva İdealine Seyrüsefer:** Allah'a Kul Olmak 63
2. **Kur'an-ı Kerim'in Ufku:** Vahyin Çağrısı ile Hayat Bulmak.. 71
3. **Kur'an'ın Karakteristik Yapısına Dair Bir Derkenar:** Varlığın Bilincine Kılavuz 78
4. **Vahiyden İhyaya Toplum:** Kur'an'ın İdealindeki Sosyal Yapı 82

5. **Hayâ ve Hayatın Aroması:** Kur'an'ın Vadettiği Ahlak 89
6. **Model İnsan Hz. Muhammed:** Sünnetin Hayati Değeri..... 95
7. **İman ve İsyan Ara Kesitinde Tarihten Örnekler:**..... 99
8. **Kitap Ehline Bakışımız:** Hz. İsa ve Hz. Meryem 109

III
FAYDALI İNSAN OLMAK
Hayatın İçinde Var Olmak

1. **Hayata Nebevi Dokunuş:** Evlilik ve Eş Seçimi..... 115
2. **Muhteşem Hazine Aile:** Toplumun Temelindeki Güç..... 121
3. **Değerli Emanet:** Kadının Saygınlığı ve Korunmuşluğu 128
4. **Rahmet Kanatlarının Altında:** Anne ve Baba Hakkı 140
5. **Şehadetlere Şahit Toprak:** Vatan Sevgisi ve Dinî Şiarlar 147
6. **Medeniyetin Gizemli Şifresi:** Şehirde Var olmak..... 156
7. **Ulvi Varlık Sahnesi:** Çevremiz, Bitkiler ve
Hayvan Dostlarımız 164
8. **Mutluluğun Dinamiği:** Emek ve Çalışma..... 167

IV
ARINMANIN ERDEMİ VE İBADET
Ruhun Varlığa Uyanışı

1. **Bilginin Erdemi:** Hakikate Uyanmak..... 175
2. **İbadetin Aydınlığı:** Allah'ın Korumasında Varlık Bulmak .. 181
3. **Gençliğin Dinamizmi:** Temizlik, Sağlıklı Beslenme,
Spor ve Sanatla Güçlenmek 190
4. **Manevi Hafriyat:** Şeytanın Pislikten Heykellerini Yıkmak . 200
5. **Ruhun İnkılabı:** Şeytanın Nefretten İplerini Çözmek 205
6. **Sonsuz Mutluluk:** Cennetin Kapısından Geçmek..... 211
Okuma Listesi ve Kaynakça 218

Kitaba Dair Birkaç Söz

Rahman ve Rahim olan Allah'a sığınırız. Hamd ve tüm övgüler yalnız Allah'adır. O'nun elçisi Hz. Muhammed'e (s.a.s.), ailesine ve ashabına selam olsun.

Elinizdeki kitap, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sözlerinin kaynaklığında, genç dimağlarla bir söyleşi; varlık bilincimizin puslu koridorlarında gençlik enerjimizle iç dünyamıza doğru bir gezintidir. Böylece hayat yolundaki en anlamlı basamaklardan biri olan gençlik dönemi ile ilişkili olarak, vahyin örüntüsüne bir projeksiyon tutmak ve Kur'an-ı Kerim'in, hayatı çepeçevre kuşatan mesajını ve Kur'an'ın pratiği ve rol model olan Hz. Muhammed'in (s.a.s.), özellikle gençler için ihtiyacı hissedilen hayata dair söz ve uygulamalarını resmetmektir. Kabul edilmelidir ki bütünüyle ilahî bilgiyi hayatımıza nakşetmenin imkânını anlamak, aslında kendimizi fark etmenin de bir yoludur. Bu ise bize yeni ve dinamik bir varlık bilincini inşa etmek için fırsat olabilir.

Aslında gençliğin kendisi bir fırsattır. Gazzâlî'nin naklettiği, Hz. Ali'ye dayandırılan bir sözde, kötülükleri iyiliklerine baskın geldiği hâlde kırk yaşını aşan kişinin cehennem için tam kıvama geldiği[1] söylenmektedir. Kuşkusuz tevbe kapısı her zaman açıktır, fakat bu sözle ifade edilmek istenen, gençlik çağının hazır eldeyken her bakımdan iyi değerlendirilmesi

1 Gazzâlî, *Eyyühe'l-Veled*, s. 40.

gerektiğidir. Çünkü ileriki yaşlarda bazı şeyleri telafi etmek güçleşmektedir. Hz. Peygamber de bu doğrultuda yaşlanmadan önce gençliğin kıymetinin bilinerek iyi değerlendirilmesini[2] tavsiye etmektedir.

Gençlerle Hayata Dair adını taşıyan bu kitabın, temelde Kur'an ayetlerini ve Allah Resûlü'nün sözlerini kendisine referans alarak yazılmış olması, gençlerin başka bir aracıya gerek kalmadan vahyin ve hikmetin kanatlarında kendi iç dünyalarına bir yolculuğa çıkmalarına vesile olmak içindir.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. **İlk bölüm**, İNANCIN DİNAMİK GÜCÜ: *Kalbin Varlığa Uyanışı* adını taşımaktadır. Bu bölüm, hayatın anlamı ve inanç konularına ayrılmıştır. **İkinci bölüm**, KUR'AN İLE DİRİLMEK: *Aklın Varlığa Uyanışı* adını taşımakta ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) örnekliğine temas edilmek suretiyle, Kur'an ekseninde bir hayatın, insan için anlamı işlenmektedir. FAYDALI İNSAN OLMAK: *Hayatın İçinde Var Olmak* adını taşıyan **üçüncü bölüm** gençler olarak bizlerin hayatın içinde nasıl dinamik bir şekilde var olabileceğimiz sorusuna verilecek nebevi cevabın peşine düşmektedir. Kitabın, ARINMANIN ERDEMİ VE İBADET: *Ruhun Varlığa Uyanışı* adındaki **dördüncü ve son bölümü**, kalben arınmanın yollarına tahsis edilmiştir.

Gençlerle Hayata Dair kitabımız, -bu kitabın olası potansiyel okuyucularının yaşında- hayattan ayrılan, kendi çocuklarımızdan ayırt etmediğimiz güzel çocuk Elif Nur Dişli kızımızın ve genç yaşta Rahman'ın rahmetine kavuşan tüm yavrularımızın ruhuna armağandır... "*Udhulûhâ bi-selâmin âminîn*… (Esenlik ve güven içinde girin cennete!)" Âmin..

02.10.2018 - Ankara

Prof. Dr. Soner Gündüzöz

2 Hâkim, *Müstedrek*, IV, s. 341.

Giriş: Nebevi Enerjinin Dinamik Çocukları Üzerine Bir Mukaddime:

Hz. Peygamber ve Gençler:

Varlık dünyası çift yönlü bir devinimdir. Daha açık ifadesiyle varlık, hayat ve ölüm çizgisi içine yerleştirilmiş manevi bir soluktur. Varlığın merkezî yapı taşı olan insan, ruh ve beden ikiliği içinde, bu dünya hayatını iyi değerlendirdiği ölçüde ruhen manevi bir olgunluk sürecinde gelişmekte ve yükselmektedir. Aksi olduğunda Allah'tan bir soluk ve esinti olan ruhu, nefsin arzularıyla kirlenmekte ve geriye alaşağı olmuş bir ruh, çökmüş bir maneviyat ve sönmüş bir enerji kalmaktadır. Eşref-i mahlukat, yani en değerli varlık olarak yaratılmış olan insan, manevi boyutta kendi tercihi olarak ya çöküş seyri içinde yerini almakta ya da melekleri aşan bir yükseliş hattında ilerlemektedir. Buna mukabil "Bu dünya hayatında her can ölümü tadacaktır." ilkesi gereği bazen gençliğini tüketerek bedenen esfel-i safiline ve ihtiyarlığa doğru ilerlemekte, bazen ise bu dünyadan erken ayrılarak öte dünyaya adımını atmaktadır. Aslında bu oluş, ilahî kelimetullahın varlık âlemi ile somut hâle gelmiş -nüzul ve uruc kavsini- oluşturmaktadır. Varlığımız, hayat döngüsünde doğumumuzla başlayan sürecin, ölümle gerçek hayata uzanarak

devam etmesi şeklinde belirginleşmektedir. Nihayetinde hayatımız, "...Sonra O'na döndürüleceksiniz."[1] ayetinin bizzat yaşayarak gördüğümüz, büyük zaman akışının bir parçasısır.

Sınırlı hayatlarımız ölümümüzle dünyada nihayete erdiği gibi daha genel düzeyde bu kâinat bir sona doğru ilerlemektedir. Fakat bu son, sonsuz ve mutlak olan bir varlığı, yani Yüce Allah'ı her zerresinde bize hatırlatarak, yaşanan sürecin aslında bir yokoluş değil, aksine bunun, taze ve sonsuz bir hayatın mukaddimesi olduğunu ilan etmektedir. Âdem (a.s.) ile cennetten inerek Arafat'ta başlayan dünya yolculuğumuz, yeri göğü sarsacak büyük sarsıntı ile elbette son bulacaktır. Tıpkı insanlığın döngüsünde olduğu gibi doğumumuzla başlayan hayat çemberimizin, -her birimizin birbirinden farklı büyüklükteki dairesel hareketleriyle- ölüm anında dünyevi çizgisini tamamlayarak uhrevi boyuta intikal edeceği gibi... Böylece ikinci, fakat sonsuz bir hayat başlayacaktır...

Hülasa bir gün gelecek, insanoğlunun yeryüzü serüveni ile Rabbine olan miracı arasındaki mesafe, Kur'an'ın ifadesiyle iki yay mesafesi olan "kâb-ı kavseyn" kadar birbirine yaklaşacak ve nihayet çember birleşecektir. Kuşkusuz mahşer, bu anlam dairesi içinde insanların Allah'a hesap vermek üzere toplanacakları yere atıfta bulunduğu kadar, dünya ve ukbanın, yani fizik ve metafizik âlemlerin kavuşma noktasına da işaret etmektedir. "Onlar Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Bütün yeryüzü, kıyamet günü O'nun avucundadır; gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir."[2] ayetinin anlamı gereği bu dürülme ve döngüsel hareket, bir gün bu devinimini sonsuz bir yörüngeye dâhil olmak suretiyle başka bir boyuta taşıyacaktır.

---

1 Bakara, 2/28.

2 Zümer, 39/67.

Dünya ahiretin tarlasıdır. Tersinden bir anlatımla ahiret dünyada yapıp ettiklerimizin bir karşılığından ibarettir. Allah Resûlü, "Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar sonra ana babası onu Yahudi, Hristiyan ya da müşrik yapar."[3] derken geniş dünya coğrafyasında sosyal hayatın fasit dinî ve kültürel barikatlarının farkındaydı. Ancak bu barikatların düşünen, akleden ve enerjik insanlarla aşılacağını iyi bilmekteydi. Zira genç olmak çoğu defa hayatın kendisi ile özdeş bir şeydir. Bunun sebebi, söz konusu döngü içerisinde gençliğin en güçlü enerjiye sahip olmasıdır.

İnsan yaşlansa da dinamizmini kaybetmemek istemekte ve nefsinin bir gereği olarak dinî terminolojide "tûlu emel" diye ifade edilen "gençliğe ve maddi imkânlara sahip olma arzusu"ndan vazgeçmemektedir. Bu noktada Hz. Peygamber, "Âdemoğlu büyürken beraberinde iki şey de büyür: Mal sevgisi ve uzun ömür dileği..."[4] demektedir.

İnsanın yaşlandıkça gençliğinde yapabildiği pek çok şeyi artık yapamadığı ve gençliğini büyük bir özlemle andığı görülmektedir. Aslında gençliğin ve bu çerçevede insana bahşedilmiş temel dinamiklerin değeri, ne yazık ki çoğu defa bunlar kaybedildiklerinde anlaşılır. Hz. Peygamber, "Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bilmelisin; ihtiyarlığından önce gençliğinin; hastalığından önce sağlığının; yoksulluğundan önce varlığının; meşguliyetinden önce boş vaktinin ve ölümünden önce hayatının."[5] demek suretiyle bu büyük hazineye temas etmektedir. Peygamber Efendimiz diğer bir sözünde ise "İki nimet vardır ki insanların çoğu onlar(ı değerlendirme) hususunda aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit."[6]

---

3 Müslim, Kader, 23.

4 Buhârî, Rikâk, 5.

5 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 341.

6 Buhârî, Rikâk, 1.

demekte ve özellikle gençlik dönemimizde yeterince anlamını kavrayamadığımız sağlık ve boş vaktin değerini bize hatırlatmaktadır.

Gençliğin dinamizmi pek çok başarıyı bize kazandıracak büyük bir enerjidir. Bu enerjinin boş ve anlamsız işlerde harcanmasının, sonsuz hayatı yaşamak üzere tasarlanmış olan insanın kendisine zarar vermesi anlamına geldiği açıktır. Çünkü dünyada yaşadığımız süre "Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam, yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler."[7] ayetinde ifade edildiği üzere akşam vakti veya kuşluk vakti kadar kısa bir zaman dilimidir. Sonsuz hayata oranla bu kadar kısa bir zaman dilimi, eylemlerimizin odak noktası değil, gelecekteki hayatımızın sadece hazırlık süreci olabilir.

Hz. Peygamber, bu dünya hayatının içerisinde aktif olmamızı, fakat kalben bu dünyanın güzelliklerine kapılıp gerçek hayatı unutmamamızı istemiştir. Gerçekte bu dünyada yaptığımız meşru ve iyi olan her iş, bizi iki taraflı bir hayatın mutluluğu içerisinde Allah'ın rızasına ulaştıracaktır. Bıraktıkları eserlerle pek çok irfan sahibi ve Allah dostu, bu dünyada âdeta hayır yarışına girişilmesi gerektiğini sürekli hatırlatmış ve zahitlik kavramının dünyadan el etek çekmek olmadığını söylemiştir. Bunlardan dinamik bir biçimde dünyada yer almak gerektiği, hakiki zahitliğin sadece kalbin bu dünyanın arzularından uzak olması ve dünyaya bağlanmamak anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim bu anlamda "...Dünya hayatı, aldatıcı meta ve geçici bir eğlenceden başka bir şey değildir."[8] derken aynı hususu çok çarpıcı şekilde ifade etmektedir. Aynı şekilde başka bir ayet bu konuyu bir temsille anlatır: "Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence,

7 Nâziât, 79/46.

8 Âl-i İmrân, 3/185.

bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise dünyadaki amele göre ya çetin bir azap ya da Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldanış metaından başka bir şey değildir."[9]

Bu çerçevede gençlik enerjimizin yöneldiği istikamet, bu kâinatı vadeden ve bize sonsuz bir hayatı, -ödül ve ceza denklemi içinde- vadeden Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır. Hz. Muhammed (s.a.s.) gençliği bu doğrultuda iman, ilim, ahlak ve ibadet potasında yetiştirmeye çalışmış ve gençleri bu ölçüler içerisinde saygın ve söz sahibi bireyler olarak görmek istemiştir. O, gençlere çocukluk çağlarından itibaren güven aşılamış, onları yarınlara hazırlamanın önemine işaret etmiştir. Hz. Peygamber, genç yaşta Hz. Ali'yi Yemen'e kadı olarak görevlendirdiği zaman, onun tereddütünü sezmiş, elini Hz. Ali'nin göğsüne vurararak "Allah'ım, onun kalbine hidayet, diline sebat ver!" şeklinde dua etmek suretiyle onu cesaretlendirmiştir. Benzer şekilde Muâz b. Cebel'i elçi olarak Yemen'e gönderirken soru-cevap yöntemini kullanarak, karşılaşacağı problemleri nasıl çözeceğine dair ona usul ve metodun ne olması gerektiğini öğretmiş; sırasıyla Kur'an'a, sünnete ve kendi görüş ve içtihadına göre hareket edeceğini söyleyen bu genç elçiyi, "Resûlü'nün elçisini (Resûlü'nün arzuladığı cevabı vermeye) muvaffak kılan Allah'a hamdolsun." diyerek onurlandırmıştır.[10]

Allah Resûlü'nün, İslam'ın ilk üniversitesi olan Suffe'de iaşe ve barınmalarını temin ederek yetiştirdiği öğrencilerine karşı sevgisi ve teşviki de onun gençlerle olan ilişkilerinin

9 Hadîd, 57/20.

10 Tirmizî, Ahkâm, 3.

canlı örneklerini oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), çocukların ve gençlerin toplumun değerli birer ferdi olduğunu düşünmekte ve bu doğrultuda onları hem eğitmekte hem de motive etmekteydi. Peygamberimizin yanında yetişen Enes (b. Mâlik), Allah Resûlü'nün eğitim modelini, "Resûlullah'a on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun 'Öf!' bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı,'Niçin böyle yaptın?'demediği gibi, 'Şöyle yapsaydın ya!' da demedi."[11] diye anlatmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.s.), "Küçüğüne merhamet etmeyen, büyüğüne saygı göstermeyen, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan bizden değildir."[12] ilkesini kuşaklar arasında bir köprü hizmeti görmesi için bir model olarak önermiştir. O, gençleri eğitirken ve yol gösterirken asla onları kırmamış, uyarılarını nezaket diliyle yapmış ve rencide olabileceğini düşündükleri hakkında isim vermeden "Bazılarına ne oluyor ki?"[13] demekle yetinmiştir. Cerîr b. Abdullah onun bu nezahet ve kibarlığına şehadet etmektedir: "Allah Resûlü beni hiç kapıdan çevirmemiştir. Beni her gördüğünde mutlaka gülümsemiştir."[14] diyerek...

Gençler onu çok sevmiştir. "Anam babam sana feda olsun, Ey Allah'ın Resûlü!" seslenişini hâlâ kulaklarımızda duyar gibiyiz. Biz de aynı coşkuyla bu ahenge ortak olmak isteriz. Şurası da kesindir ki sevgi denilen şey, saygı ve ilgiyi de gerektirir. "Hz. Peygamber'in huzurunda sahabesi onu hürmet içinde sessizce dinlerken âdeta başlarının üzerinde birer kuş varmış gibiydiler..."[15] Bugün elimizde Allah Resûlü'nün

11 Müslim, Fedâil, 51.

12 Tirmizî, Birr, 15.

13 Ebû Dâvûd, Edeb, 5.

14 Tirmizî, Menâkıb, 41.

15 Ebû Dâvûd, Tıb, 1.

söz ve fiillerini içeren eşsiz bir koleksiyon bulunmaktadır. Aslında bu birikim, Allah Resûlü'nün hayatının canlı bir kaydı niteliğindedir. Kur'an ile gerçek anlamda bütünleşebilmemizin yolu, Allah Resûlü'nün sünnetini ve yaşantısını anlamaktan geçer.

Hz. Peygamber, Kur'an'ın ifadesiyle "mustad'af" olan "ezilmiş ve itilmiş" insanların sesi, mazlumların nefesi, çocukların ve gençlerin öğretmeni, dostu, dermanı ve her şeyidir. Kutlu Nebi, Enes'in, Ebû Hureyre'nin, Selmân'ın, Huzeyfe'nin ve Zeyd'in sığınağı, sırdaşı ve dostudur... Zübeyr b. Avvâm'ın, Talha b. Ubeydullah'ın, Zeyd b. Sâbit'in, Üsâme'nin, Hz. Ali'nin ve Fâtıma'nın neşesi, hüznü ve meramı Hz. Peygamber'dir. Allah Resûlü de gençleri öyle sevmiştir ki hadis külliyatının her yerinde gençliğin dinamizminin, sünnet-i nebeviyyenin tatlı dokunuşları ile resmedildiğine şahit olunmaktadır. Bu resmin dikkatle analiz edilerek hayatımıza aktarılması günümüzde benzer bir gençlik dinamizminin oluşmasına imkân tanıyabilir. Bu dinamizm ise gençliği Ashab-ı Kehf misali, iman ve ahlak timsali bir gençliğe dönüştürecektir. Kur'an'da bahsi geçen bu gençlerin "...Katından bir rahmet ihsan et bize ve işimizin başarıyla doğruluğa ulaşması için sebepler hazırla..."[16] duası tüm gençliğe esenlik duası olsun.

16 Kehf, 18/10.

I

İNANCIN DİNAMİK GÜCÜ

Kalbin Varlığa Uyanışı

1. Hayatın Anlamı Üzerine Bir Girizgâh:

Hayatımıza anlam katan birçok şey vardır. Bazen bunlar, yediğimiz yemek, içtiğimiz su gibi biyolojik varlığımızın devamını sağlayan temel unsurlar gibi şeylerdir. Aslında bu gibi şeyleri kanıksamışızdır da... Nihayetinde bunlara çok önem vermiyor gibi dursak da yokluğu anında ekmeğe, suya, havaya ne derece muhtaç olduğumuzu anlarız. Bunlar olmazsa hayatın da olamayacağını idrak ederiz. Bazı şeyler de bizim için su kadar, hava kadar anlamlıdır. Annemizin bizi kucaklaması, babamızın sorunlarımız karşısında yanımızda dimdik durması, zaman zaman didişsek bile kardeşlerimiz ile olan paylaşımlarımız, mahallemizden, okulumuzdan arkadaşlarımızla olan ilişkilerimiz... hayatımıza farklı derinlikler katan şeylerdir.

Çoğu defa kıymeti bilinmese de bunların yoklukları anında, yalnızlık, umutsuzluk ve mutsuzluğun kucağına düşeriz. Zaten yemek, sadece yemek olduğu için değil, annemizin yemeği olduğu için de güzeldir. Çocukluğumuzda oynadığımız oyun, sadece oyun olduğu için değil, Ali ile Ayşe ile Ahmet ile oynadığımız için de eğlencelidir. Kısaca hayat sadece biyolojik ihtiyaçlarımızın karşılanması ile izah edilemeyecek kadar naif, derin ve manidardır. Yaşadıklarımız, sosyal çevremizle daha bir değerli, daha bir güzeldir. Bununla beraber hastalıklar, üzüntüler, sevdiğimiz insanları kaybedişimiz, hayatımızın akışında farklı boşluklara, hatta bazen girdaplara neden olur. Sevdiğimiz bir insanın ölümü, hayat kadar ölümün de yanı başımızda olduğunu fısıldar kulaklarımıza...

Öyleyse hayatın anlamı nedir? Niçin varız? Bizler rastgele bir oluşumun parçası mıyız yoksa kendimizi, bizi aşan büyük bir planın, yeknesak ve bütüncül bir düzenin anlamlı bir yapı taşı mı sayacağız? Kuşkusuz bu ikisi arasında derin bir uçurum vardır. Bu uçurum, yediğimiz lokmanın sadece kalori

olarak sayısal bir değer ifade etmesi ile o lokmanın verdiği enerji sayesinde zor bir matematik problemini çözdüğümüz zaman duyduğunuz haz kadardır. Kalori sayısal bir değerdir, fakat haz ya da mutluluk farklı bir kategoridir. Bir kalorinin, haz, mutluluk ya da iyilik cinsinden de karşılığı olduğunu düşünmek, hayata başka bir pencereden bakmak demektir. Bunu açarsak günlük hayatımızda alelade gibi görülebilecek türden bir işin, örneğin komşu Hatice teyzenin pazar alışverişine el atmanın, Hatice teyzenin yüzündeki tebessüm ve içimizdeki huzur ile bağlantılı yönü, dünyanın mekanik bağlantılarından doğan maddi denklemine ikinci bir yön ilave eder.

Bu bakış açısına göre hayat sadece beslenmek, enerjiyi tüketmek ve bir gün biyolojik olarak tükenmek ya da ölmekten ibaret değildir. Zaten biz de sadece ellerimiz, ayaklarımız ya da iç organlarımızdan ibaret değiliz. Duygularımız, düşüncelerimiz, kaygılarımız, umutlarımız da bizi oluşturan şeylerdir. Maddi ve manevi yönümüz beraberce bizi biz yapan hususlardır. Bu bakımdan sevinç sadece bir kahkahadan ibaret değil, hüzün ise sadece bir gözyaşı değildir. Bu gibi şeylerin dayandığı duyguların da beynin nöronları ile bağlantısı kadar, kalbimizin derinliğinde cereyan eden bir dünya ile irtibatı vardır. Buna göre olup biten her şey, belli bir amaca ve plana yöneliktir. Kâinattaki yapının kaostan çok, kozmosa ve düzene işaret etmesi, bunun en önemli maddi delillerinden olsa gerektir.

Bu anlamda -inansın ya da inanmasın- herkes, Allah'ın var olduğu ve her an bizi izlediği düşüncesinin, -hiç değilse- insana güven hissi veren ve hayatın devamlılığına işaret eden bir anlayışı, bize aşıladığını kabul edecektir. Kuşkusuz inanan insanlar için bu, çok daha derin sonuçlar doğurur. Bu anlayış, hayatlarımızı sınırlı ve boşlukta duran sayılı saatler yerine farklı bir dinamiğin parçası olarak sonsuz bir hayat algısına

dönüştürür. Üstelik buna inanmak, hiçbir dayanağı olmayan, rastlantılar ve varsayımlarla örülü bir gerekçeler dizgesi oluşturmak şeklinde de değerlendirilemez. Çünkü kâinatın sistematik bütünlüğü, bize planlı bir varoluşu telkin eder.

Derslerde ve yaptığımız okumalarda elde ettiğimiz bilgiler, vücudumuzdaki hassas kimyasal denklemi, ekolojik yapıdaki ahengi ve uzayda, kılı kırk yararcasına hesaplanmış düzeni gösterir. Buna ilaveten kâinatın yapısal düzenine ait bilimsel verilerin, Kur'an'da pek çok ayette temas edilen varlık düzeni ile şaşırtıcı şekilde uyum içinde olduğu söylenmelidir. İnsanın anne karnında bir embriyodan Kur'an'ın tabiri ile *esfel-i safilin* olarak elden ayaktan düşmüş yaşlılık hâline kadar dünyadaki seyrüseferinin hikâye edildiği ayetlerin yanı sıra Güneş'in, gezegenlerin, Ay'ın ve yıldızların konum ve yörüngelerine dair verilen Kur'ani bilgiler, benzer şekilde dağların oluşumu, yağmurun teşekkülü, mevsimlerin birbiri ardınca gelişi, hayvanların ve bitkilerin var edilişi, kuşların havada aerodinamik kurallarına uygun şekilde kalması gibi varlığa dair pek çok hususla birleştiğinde Kur'an'ın kâinata dair sistematik bir yapıyı resmettiği anlaşılır. Bu resmin, bilimin ortaya koyduğu matematiksel yapı ile uyumlu olması ise ilgi çekicidir.

Bin beş yüz yıl öncesinden insanlığa seslenen bir kitap, Dünya'nın yuvarlak olduğunu, uzayın genişlediğini ve dünyadaki ekolojik çeşitliliği nasıl olur da bilimsel verilerle tamamen örtüşecek şekilde dile getirebilmektedir? Bu durum dünyayı ve kâinatı var eden gücün, akıl eden bir varlık olarak insanla iletişime geçmiş olduğu düşüncesini kabule bizi zorlar. Bu noktada Kur'an'a kulak vermenin düşüncemize farklı ufuklar açtığını söyleyebiliriz. Dünya'nın oluşumundan bahseden "Ve ardından yeri düzenlemiştir."[1] ayet-i kerimesinde

1 Nâziât, 79/30.

kullanılan "dehâ" kelimesi Arapçada "yumurta şekli" ya da "elips biçimi" ile bağlantılı bir anlam alanına sahiptir. Bu fiilin, yerkürenin oluşumu için kullanılması manidardır. Kur'an-ı Kerim'de Dünya'nın yuvarlak olduğunu ifade eden başka ayetler de vardır. "O memleketin halkı bizim azabımızın onlar uyuyorken geceleyin gelmesinden emin mi oldular, yoksa memleketin halkı azabımızın onlar oynarken gündüz vakti gelmesinden emin mi oldular?"[2] ayetindeki bakışımlı yapı, Allah'ın azabı geldiği zaman Dünya'nın bir parçasında gece, diğer parçasında gündüz olacağına bir işaret niteliğindedir. Şu hâlde gece ve gündüz her an için Dünyamızın üzerinde mevcuttur. Bunun meydana gelmesi ise Dünya'nın yuvarlak olmasına bağlıdır. Bir başka ayette ise "...Geceyi, gündüzün üzerine geçirir, gündüzü de gecenin üzerine geçirir..."[3] denilmektedir. "Geçirmek" anlamında meale yansıyan kelime aslında "tekvîr" fiili olup yuvarlak bir şapkanın sarıkla sarılması gibi dairesel bir dönüşü ifade eder.[4]

Bir başka ayette "Görmüyorlar mı ki biz yeryüzünün etrafından gitgide eksiltmekteyiz. Hüküm Allah'ındır. O'nun hükmünü bozacak yoktur. O hesabı çabuk görendir."[5] buyurulmakta, benzer şekilde "Evet, biz onları da atalarını da faydalandırdık. Öyle ki uzun süre yaşadılar. Ama artık görmüyorlar mı ki, biz yeryüzünü çevresinden eksiltiyoruz? O hâlde, onlar mı galip gelecekler?"[6] ayeti yerkürenin "her yanındaki eksilme" olgusundan bahsetmektedir. Bir görüşe göre bu durum, "denizler tarafından doldurulan karalar" şeklinde yorumlansa da bir başka tefsire göre bu, kozmogonik veriler

2 A'râf, 7/17.

3 Zümer, 39/5.

4 Eröz, *Niçin Allah'a İnanıyoruz*, III, s. 123-124.

5 Ra'd, 13/41.

6 Enbiyâ, 21/44.

istikametinde Dünya'nın soğumasına bağlı olarak meydana gelen yerkürenin büzülmesi ile ilgili görülmektedir.[7]

Modern astronominin gökyüzünün sürekli genişlediğine dair tespitine uygun şekilde Kur'an, "Göğü ellerimizle biz kurduk, şüphesiz onu biz genişletmekteyiz."[8] buyurmaktadır. Kur'an'ın yedi kat gök ifadesinin bugün Güneş, Ay, yıldız, kuyruklu yıldız, nebula, meteorlar ve meteoritlerle bu şemaya uygun olduğu anlaşılmaktadır.[9]

Kur'an'daki temel ilkelerden biri, varoluşun planlı şekilde olduğudur. Kur'an'da bu durum, "Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka uygun olarak yarattık. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et."[10] şeklinde ifade edilir. "Hakka uygun olarak" diye meale yansıyan "hak" kelimesi, atıfta bulunduğu temel anlam olan gerçek(lik) ve realite kavramının da ötesinde, -her şart ve durumda mutlak gerçekliği- ifade eder. Bu itibarla bir Kur'an terimi olarak "hak" kelimesi, determinizmi aşan bir kavram olarak "sebep ve sonuç ilişkilerini bir plan ve bilgelik" ekseninde değerlendiren kavramsal bir alana sahiptir.

Uzayın ve dünyanın belli bir amaç ve plan doğrultusunda var edildiği hususu, söz konusu planın iki aşamalı bir şekilde gerçekleştiğini bize anlatır. Buna göre kıyamet ile tüm kâinatın farklı bir âleme evrileceği ve bu dönüşümün er ya da geç olacağı vurgulanır. Bu bütünlük içerisinde Kur'an, insanı sadece tarih içinde bir varlık olarak değerlendirmemektedir. Kur'an, dünyanın varlığından öncesine konumlandırdığı insanın varoluşunu, Âdem (a.s.) ve Hz. Havva'nın çocukları

7 Eröz, *Niçin Allah'a İnanıyoruz*, III, s. 124-125.

8 Zâriyât, 51/47.

9 Eröz, *Niçin Allah'a İnanıyoruz*, III, s. 132.

10 Hicr, 15/85.

olarak öte dünyaya uzanan bir döngü içine yerleştirmektedir. Kur'an, insanın dünya üzerindeki varlığını ise, "helak olanın açık bir delille (gözüyle gördükten sonra) helak olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması"[11] ilkesi ile temellendirmektedir.

İnsanlar çoğu zaman etraflarında olup biten şeyleri tam olarak analiz edememekte, sosyal hayatlarında karşılaştıkları olgu ve olayları fasit kültürel ve ideolojik bir çember içinde algıladıklarından, eşyanın gerçekliği diyebileceğimiz "varlığın hakiki sureti"ni göremememektedirler. İnsan hayatında olup biten her şey daha üst bir perdeden değerlendirildiğinde neyin yanlış, neyin doğru olduğu daha net şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, dünyanın neresinde olursa olsun tarihsel olarak yaşanan olayların yeniden ve daha bütüncül olarak -insanlık penceresinden- analizini yapmayı bizim için zorunlu hâle getirmektedir. Bunu, sadece kültürümüzü artırmak ve dünyayı tanımak için değil, aynı zamanda kendi varlığımızı keşfetmek için de yapmak zorundayız. "Bir de senden, iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir. Şüphesiz Rabbin, insanların zulümlerine rağmen bağışlama sahibidir. Bununla beraber Rabbinin azabı pek şiddetlidir."[12] ayetinde tarihsel akış ve bu akış içindeki "ibretlik olay ve felaketler", fizik ve metafizik dünyaların ara kesitinde "mesulat" kavramı ile ifade edilmektedir.

Mesulat kelimesi "misal" kökünden bir kelime olarak "insanlığın hafızasında örneklik oluşturacak olaylar"a atıfta bulunmaktadır. Kur'an bizim hafızamızı örneklerden hareketle tazelemekte, insanın dünyada tarih boyunca olup biten her şeye bazı büyük olaylar üzerinden bakmasını ve kendisine bir

11 Enfâl, 8/42.

12 Ra'd, 13/6.

yol haritası çizmesini istemektedir. Aslında Kur'an ayetleri bu ibretlik olaylara "hani hatırlayın (*iz-uzkurû*)" ifadesi ile birçok yerde atıfta bulunmaktadır. "Hatırlayın ki, sizi, Firavun hanedanından kurtarmıştık. Çünkü onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, (fenalık için) kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı. Aslında o size reva görülenlerde Rabbinizden büyük bir imtihan vardı."[13]; "Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun ve müminler yalnızca Allah'a güvensinler."[14] ; "Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi."[15] ; "Hatırlayın; hani sizler sayıca azdınız ve yeryüzünde zayıf bırakılmıştınız, insanların sizi kapıp yakalamasından korkuyordunuz. İşte O, sizi (yerleşik kılıp) barındırandı, sizi yardımıyla destekledi ve size temiz şeylerden rızıklar verdi ki şükredesiniz."[16] şeklinde sıralanacak bu gibi ayetler, insanın gerek bireysel, gerekse toplumsal olarak felaket ve karışıklıklardan Allah'ın yardımı ve desteği ile nasıl kurtulduğunu anlatmaktadır. Savaşlar, kıtlık, sürgün, yoksulluk, salgın hastalıklar, sosyal çöküntüler, ekonomik krizler, doğal felaketler hep bu *mesulat* kavramının kapsamındadır.

Naklettiğimiz bu ayetler, sosyal hayata dair olaylara temas ettiği kadar insanın biyolojik ve fiziksel kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve kâinatın var edicisi olan Allah'ın kalplere ve ruhlara nasıl tesir ettiğini anlatmaktadır. Kur'an'ın, birçok sosyal hareketin şekillenmesinde ilahî iradenin ve yardımın

13 Bakara, 2/49.

14 Mâide, 5/11.

15 Ahzâb, 33/9.

16 Enfâl, 8/26.

müessir olduğu düşüncesi, fizik kurallarına benzer şekilde sosyal kanunların da mevcudiyetini insanlara hatırlatmaktadır. Birbirinden farklı branşlarda çalışan kişilerin sadece kendi alanlarına dair projeksiyon tutma alışkanlıkları nedeniyle, bazen olgu ve olayların gerçekleşmesine ilişkin farklı boyutları göremedikleri malumdur. Hatta bu yüzden son zamanlarda "disiplinler arası çalışma" ifadesi bilimsel alanda çok fazla işitilir olmuştur. Aslında bu yaklaşım, realiteye ya da eşyanın hakikatine daha uygun bir değerlendirme biçimidir. Yüce Allah, tabiat kanunları, sosyal normlar ve insanın iç dünyasına dair genel geçer hükümlerin tamamı ile ilgilidir ve bütün bu işleyiş kurallarını çepeçevre kuşatmaktadır. Tersten bir değerlendirme ile gerçekten Allah'ın mevcudiyeti, bilimin, sosyal kanunların ve kutsal bilginin beraberce ilahı olmalıdır. Zira bu alanlarda farklılıklar arz eden bir ilah tasavvuru, güçsüz, aciz ve çelişik olacaktır.

Kâinattaki hassas matematiksel dengeye karşın hesapsız bir keyfîlik içinde gazapla hareket eden bir ilah düşüncesi makul değildir. Benzer şekilde kâinatın ahengine uygun bir asudelik içinde iyilik üzere yaşayan bir kavme karşı azap eden bir ilah düşüncesi, varoluşsal düzene aykırıdır. Kendi içinde çelişkilerle dolu ve hışımla hareket eden bir muhayyel ilah, ahenkli ve son derece sistemli kâinatı ortaya koyabilir mi? Biz böylesi bir tasavvurun örneklerini genelde en çarpıcı biçimde mitoloji alanında görmekteyiz. Pedagojik ve sembolik yönü ve farklı felsefi bağlantıları bir yana bırakılacak olursa, çoğu defa mitolojide tanrılar arasında kapışma ve kavgalar meşhurdur. Bu şekildeki tanrı tasavvurları ister istemez gerçekliğin yerine kurmaca bir dünya oluşturur. Bu ise daha önce ifade ettiğimiz "hak" kavramına aykırı biçimde bir karmaşaya işaret eder. Böylece kâinat ve insan, rastgele öfkelenmelerin ve duygu patlamalarının bir ürünü gibi sunulur. Oysaki kâinatın ahengine uygun olgu ve olayları en ince

ayrıntısına kadar bilen, muktedir, âdil ve iyi bir ilahın varlığı fikri, düzen ve kozmosla çok daha uyumludur. Kötülük ve haksızlık, daha başlangıçta düzen ve ahengi ortadan kaldıran ve kaotik bir duruma yol açan unsurlardır.

Kur'an-ı Kerim, bu bakımdan en başta karmaşayı reddeder. "Esâtîr" olarak andığı mitolojik geleneklerin yanlışlığını ortaya koyarak tanrı tasavvurunu, kâinatın ahengi ve varlık sisteminin düzeni düşüncesine oturtur. Sonuçta bu tasavvur sağlam bir bilgi temeline dayanmalıdır. Bu bakımdan bilgi, ister bilimsel bilgi olsun, ister vahyin ve dolayısıyla dinin haber verdiği öte dünyaya ait bilgi olsun, aynı gerçeğin ifadesidir. Bu bakımdan gerçek bilgi temeline dayanmayan her türlü inanç, geçersizdir ve kabul edilemez. Kur'an bunu "Hak geldi, temelsiz bilgi (batıl) geçerliliğini yitirdi. Zaten (temelsiz ve) batıl olan yok olmaya mahkûmdur."[17] formülü üzerinden ortaya koyar.

2. İlahî Dokunuş: Allah'ın Sevgi ve Merhametiyle Varlık Bulmak

Kur'an, metafizik âlem ile yaşadığımız fizik dünyayı, başka bir deyişle gayb âlemi ile şehadet âlemini bize bir bütünlük içinde aktararak farklı bir perspektif sunar. Varlık dünyasına ezelîlik ve ebedîlik çizgisi içinde yaklaşan bu bakış, çoğu zaman hayatın keşmekeşi ve koşuşturması içinde kaçırdığımız gerçeklerin ve hayata dair fark edemediğimiz ayrıntıların bütüncül bir resmini ortaya koyar. Özetle bu, yaşadığımız hayatın bu dünya hayatından ibaret olmadığını ve bu dünyanın ötesinde sonsuz bir yaşam olduğunu söyleyen bir düşüncedir.

Bu anlamda insanın biyolojik varlığı pek çok ayetin konusudur. "...(Allah) Âdem'i topraktan yarattı, sonra ona 'Ol!'

17 İsrâ, 17/81.

dedi, o da hemen oluverdi."[18]; "Allah, yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratmış ve insanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır."[19]; "…Şüphesiz Biz onları (Âdem ve neslini) yapışkan bir çamurdan yarattık."[20]; "Andolsun biz insanı, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık."[21]; "Hani, Rabbin meleklere demişti ki: Ben kurumuş bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan bir insan yaratacağım."[22]; "Allah insanı, ateşte pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı."[23] gibi ayetler, insan vücudunun asli unsurunun ve biyolojik yapısının temel bileşenleri hakkında fikir verir.

Buna göre "yapışkan çamur (tîn lâzib)" yaratmanın başlangıç aşamasına işaret ederken "hame-i mesnûn" ve "salsâl" kelimeleri yaratmanın bir süreç olduğunu ifade eder. Zira insanın biyolojik mayası, bilahare kuru çamur ve balçık evrelerini geçirmiştir. Bugün bilim, bu oluşuma hücrenin varoluşunda potasyum ve sodyum gibi maddelerin önemine atıfta bulunmak suretiyle dikkat çekmektedir. Adını müminlerin özelliklerine yaptığı atıftan alan Mü'minûn suresindeki ayetler bu biyolojik varoluşun ileri aşamalarını bilimsel gerçeklere uygun şekilde kaydeder:

"Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta (ana rahminde) bir nutfe hâline getirdik. Sonra o nutfeyi, bir aleka (yapışkan ve döllenmiş yumurta) yaptık. Peşinden, o alekayı bir mudğa (bir çiğnem et) hâline getirdik; peşinden bu bir çiğnem eti, kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle

18 Âl-i İmrân, 3/59.

19 Secde, 32/7.

20 Sâffât, 37/11.

21 Hicr, 15/26.

22 Hicr, 15/28.

23 Rahmân, 55/14.

kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla (insan olarak) meydana getirdik. İşte yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir."[24]

Bu ayetler insanın mayasında bulunan kimyasal yapının süzülüp çıkarılmış bir öz olarak toprakla ilgili bileşenlerden oluştuğunu anlatmanın yanında, insanın dünya hayatının başında embriyo hâlindeki oluşumunu da canlı bir şekilde resmetmektedir. Kur'an bu ilahî ultrason ile yetinmemekte, tüm canlılığın temel yapı taşlarına da çeşitli ayetlerde işaret etmektedir. Çünkü hayat insanın da içinde yer aldığı birçok sayıdaki parçanın ahenkli bir bütünüdür. Bu noktada Kur'an'ın dikkat çektiği temel hayat kaynağı, sudur. "İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"[25] ayeti, hayatın başlangıcını doğrudan suya bağlamaktadır.

Kur'an'ın, insanın biyolojik gelişimine yönelik yaptığı açıklamalar pek çok hikmetin yanında muhataplarının bu muhteşem varoluşun bir amaca yönelik olduğunun idrakine varmaları içindir. Ne var ki Kur'an, varoluşu salt maddi bir temele ya da mekanik bir gelişime bağlamaz. İnsanın fiziksel ve biyolojik yapısını toprak ve su kadar, ruh ve mana alanı ile de ilişkilendirir. "Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"[26] ayeti bu hususa dikkat çekmektedir. İnsana biyolojik varlığının yanında hayat veren asıl unsur hiç kuşkusuz ruhtur. Üstelik ruh, Allah tarafından insana bahşedilmiş "ilahî bir nefha ve soluk", "hayatın kaynağını oluşturan ve insanı çepeçevre kuşatan ilahî bir

24 Mü'minûn, 23/12-14.

25 Enbiyâ, 21/30.

26 Secde, 32/9.

güç"tür. Ruhun Allah'tan oluşu insanı bambaşka bir noktaya eriştirir. Buna göre, kâinattaki tüm varlıkların kendi istidadı ve kabiliyeti ölçüsünde muhatap olduğu "rahmani nefes" ya da "ilahî ve rabbani soluk", diğer canlılara nispetle azami derecede insana verilmiştir. İnsanın mayası, topraktaki bazı elementlerden ve sudan gelmiş olabilir, fakat gerçekte insan, özü itibarıyla ilahî bir nefha, rahmani bir nefes ve tanrısal bir dokunuşun ürünüdür. Bu sebeple insan robotik bir yapı ya da android değil, aksine ruhu, kalbi, idraki, duyuları ve duyguları olan bir varlıktır.

Ruhun mahiyeti, tam olarak idrak edilemez. Ruh tam olarak idrak edilebilecek bir şey olmasa da onun varlığı hakkında şüpheye düşmek, elimizle tutamadığımız sevincimiz, üzüntümüz ve tüm duygularımızın varlığına ilişkin şüphe duymamız gibi anlamsız bir şeydir. "Ey Muhammed! Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin bildiği bir iştir ve size bilgiye dair ancak pek az şey verilmiştir."[27] ayeti, psikolojik durumlarla ilgili yaptığımız keşiflerin bir bilgi olarak hakkını teslim etmekle birlikte ruhun özü itibarıyla kavranamaz oluşuna bir gönderme yapmaktadır.

3. Kâinatı Oluşturan Varlıklar Üzerinde Düşünmek:

Lee Strobel, *Hani Tanrı Ölmüştü*? adlı kitabında yaşamın üç olasılığından bahsetmektedir. Birinci olasılık, fizik kuralları gibi bazı doğal gerekliliklerin kaçınılmaz olarak yaşama yol açmasıdır. Dünya Dışında Akıllı Yaşam Arayışı savunucuları bu olasılığı tercih etmektedir. Ancak gittikçe artan bilimsel keşifler, yaşam için doğru şartları hazırlamanın ne kadar imkânsız olduğunu gösterir. Birçok bilim adamı akıllı yaşamın en azından önceden düşünüldüğünden çok daha uzak bir

27 İsrâ, 17/85.

ihtimal olduğu sonucuna varmaktadır. İkinci olası açıklama şans ve tesadüftür. Yaşam bir şanstır. Bu teze göre yeterli sayıda yıldızın etrafında dönen yeterli sayıda gezegen var edersen bunlardan en azından birinde hayat olacaktır.

Üçüncü bir olasılık daha vardır: Hayat yaratılmıştır. Dünyadaki yaşama katkıda bulunan bütün olağanüstü şartları araştırdıktan ve bütün bu şartların bilimsel keşiflere kapıyı açmadaki şaşırtıcı katkısını ortaya koyduktan sonra bu görüşe yöneltilebilecek eleştiri, eğer evren insanlar düşünülerek tasarlanmışsa o zaman neden bu kadar uçsuz bucaksız, eleştirisi olabilir. Uzayda bu kadar çok boş mekân var. Bu müsrifçe ve gereksiz değil mi? Buna verilecek cevaplardan biri kâinatın keşif için tasarlandığı ve bizlerin keşfedecek bir şeylere ihtiyacı olduğudur. Nitekim bir zamanlar Darwin, polenin tasarlanmış olamayacağını ileri sürmüştü. Ona göre bu bir savurganlıktı. Milyonlarca partikül üretiliyor, ama çok azı çiçek üretiminde kullanılıyordu. Çok geçmeden polenin -pek çok işlevsel yönünün yanında- bilimsel olarak geçmişin keşfinde kullanılabileceği fark edildi. Zira polenin yaşı Karbon 14 metoduyla belirlenebilmektedir. Göl tabanlarında ve buz özlerinde polen bulunduğunda bu, katmanlı rezervlerin kaç yaşında olduğunu belirlemek için kullanılmaktadır. Darwin'in, poleni sadece biyolojik bakış açısıyla ele aldığı anlaşılmaktadır. Daha geniş resme baktığımızda Darwin'in hiçbir zaman tahmin edemediği başka bir kullanım alanının olduğu anlaşılır. Belki de aynı şey, evrenin çeşitli yerlerindeki birçok örnek için geçerlidir.[28]

Kur'an açısından bu değerlendirmelere dünyanın tefekkür ve incelemeyi hak ettiğine ilişkin birçok ayet ekleyebiliriz: "Bakmıyorlar mı o deveye; nasıl yaratıldı?"[29]; "De

28 Lee Strobel, *Hani Tanrı Ölmüştü?,* s. 255-256.

29 Gâşiye, 88/17.

ki: Yeryüzünde dolaşın da yaratılışın nasıl başladığına göz gezdirin..."[30]; "Muhakkak ki hayvanlardan alacağınız ibretler vardır..."[31]; "Dağların nasıl dikildiğine bakmazlar mı?"[32]; "Yerkürede kesin bir bilgi ile iman etmiş olanlar için ayetler vardır. Kendi benliklerinizde de... Hâlâ görmüyor musunuz?"[33]

Bu gibi ayetler kâinatın, üzerinde düşünmeyi gerektiren birçok şeyle dolu olduğuna işaret eder. Aslında bu ise Allah'ın azamet ve ihtişamının ne derece büyük olduğunu ve aynı şekilde rahmetinin de ne kadar geniş olduğunu gösterir. Allah o denli cömerttir ki varlığı olabildiğince büyük bir lütuf ve merhametle var etmiştir. Gerçekten de objektif şekilde ve hakkaniyet ölçülerine göre değerlendirildiğinde evrenin rastgele bir şekilde meydana gelemeyeceği, onu var eden bir gücün, hem de büyük bir gücün olması gerektiği anlaşılır. İnce matematiksel hesaplarla kendi yörüngesinde kalan gezegenler, dünyada hayat döngüsünün muntazam şekilde devamını sağlayan bitki örtüsü, ardışık ve sistemli bir besin zinciri oluşturan, ekosistemin parçası durumundaki hayvanlar, mevsimlerin art arda gelişi, gezegenimizin bizi ne kavuracak ne de donduracak şekildeki Güneş'e olan mesafesi, bize hassas bir dengeyi hatırlatmaktadır. Tesadüflere imkân tanımayan bu kılı kırk yaran sistematik bütünlük, en gelişmiş bilgisayarların dahi altından kalkamayacağı karmaşık bir planlamayı gerektirmektedir. Bu ise güç sahibi, bilgisi sınırsız bir var edeni akla getirmektedir.

Uzayın derinliklerindeki farklı galaksi ve yıldız kümeleri ile ilgili en ince ayrıntıların yanında, dünyada toprağın altındaki oluşumları bilen, hayatın muazzam bir döngü hâlinde

30 Ankebût, 29/20.

31 Nahl, 16/66.

32 Gâşiye, 88/19.

33 Zâriyât 51/21.

devamı için gerekli şartları oluşturan bir var edici fikri, geçerli ve akli bir yol olarak belirginleşmektedir. Bu düşünce kâinatın sistematiğine aykırı şekilde rastgele bir varoluş düşüncesini alt etmekte ve insanlığa, yaratıcı bir Tanrı'nın varlığını haykırmaktadır. Kur'an "hayat döngüsü"ne sık sık işaret etmektedir. "Görmedin mi ki, Allah bulutları sürmekte, sonra aralarını birleştirmekte, sonra da onları üst üste yığmaktadır; böylece, yağmurun bunların arasından akıp çıktığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar (gibi bulutlar) indiriverir, onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden onu çevirir; şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri kamaştırıp götürüverecektir."[34]

Kur'an-ı Kerim, yağmurun toprakla birleştiğinde yeryüzünde bitkilerin oluşmasından bahsederek insanın dikkatini bu döngüye yöneltmektedir. "Gökten (yağmur) su(yunu) indiren O'dur. Bununla her şeyin bitkisini bitirdik, ondan bir yeşillik çıkardık, ondan birbiri üstüne bindirilmiş daneler türetiyoruz. Hurma ağacının tomurcuğundan da yere sarkmış salkımlar, birbirine benzeyen ve benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler var ediyoruz. Meyvesine, ürün verdiğinde ve olgunluğa eriştiğinde bir bakıverin. Şüphesiz inanacak bir topluluk için bunda gerçekten ayetler vardır.[35] Bu çerçevede insanın sadece yeryüzündeki canlıları değil, gökleri ve uzayı da düşünmesi istenmektedir. "O, gökleri dayanak olmaksızın yaratmıştır, bunu görmektesiniz. Yeryüzünde ise sizi sarsıntıya uğratır diye sarsılmaz dağlar konumlandırdı ve orada her canlıdan türetip yayıverdi. Biz gökten su indirdik, böylelikle orada her güzel olan çiftten bir bitki bitirdik. "[36]

---

34 Nûr, 24/43.

35 En'âm, 6/99.

36 Lokmân, 31/10.

Hz. Muhammed bir peygamber olarak insanın maddi oluşumuna dikkat çeken ve hayatın nasıl meydana geldiğine işaret eden ayetleri açıklamak üzere bazı beyanlarda bulunmuş, insanın varoluşundan başlayarak gerek yaşantısı, gerekse ölümünden sonra karşılaşacağı hususları bir bütünlük içinde anlatmak istemiştir. "Ezelde Allah vardı ve O'ndan önce hiçbir şey yoktu. Allah'ın arşı su üzerinde bulunuyordu. Sonra Allah gökleri ve yeri yarattı. Ardından da kâinatın tamamını (takdir ve tespit edip levh-i mahfûza) yazdı..."[37] hadisi, bu anlamda konuyu açıklayan bir hadis-i şeriftir. Kuşkusuz Hz. Peygamber'in sözlerindeki bazı kelimelerin Kur'an'ın temel retoriğine uygun olarak, özenle seçildiği görülmektedir. Anlatımda "suyun üzerindeki arş" ifadesi, aynı şekilde yaratmanın anlatıldığı diğer unsurlar olarak su, levh-i mahfûz, sağ el, terazi[38] gibi kelimelerle deruni bir anlam dairesi çizilmektedir.

Arapçada "arş" gerçekte "hükümdarın tahtı" anlamındadır. Hadiste ise Allah'ın kâinattaki hâkimiyetini ve kudretini ifade eden bir kelime olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim'de de kullanılan kelime, yine Kur'an'da "kürsî, istivâ (tahta çıkıp oturmak)" gibi güç ve yetkinliği ifade eden diğer kelimelerle derin bir anlam örgüsü içinde değerlendirilmelidir. Bu öyle bir anlam örgüsüdür ki bir taraftan varlığın fiziksel, biyolojik ve maddi yönüne temas edilirken diğer taraftan fizik ötesi bir kavram alanı da oluşturulmaktadır. Bu özel anlatım, Kur'an-ı Kerim'in dilini -kendisine özgü icaz özellikleri içinde- muhtelif dinlerin kutsal kitaplarının üslubunda fark edilen metaforik muğlaklığın ötesinde ve bilimin mekanik anlatımının ilerisinde bir retorik alana yerleştirmektedir.

37 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 1.

38 Buhârî, Tevhîd, 22.

Kur'an-ı Kerim, ısrarla varoluşun bir plan gereği olduğunu vurgulamaktadır. "O, öyle bir Allah'tır ki, hanginizin daha güzel amel işleyeceğini imtihan etmek için gökleri ve yeri altı günde yarattı. Arşı da su üstündeydi. Onlara 'Öldükten sonra tekrar dirileceksiniz.' dersen, o inançsızlar kesinlikle sana: 'Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir.' diyecekler."[39] şeklindeki Kur'an'ın varoluşa dair bu ayeti diğer pek çok ayette olduğu gibi âlemin yaratılmasının insanların amellerinin hangisinin daha güzel olduğunun ortaya konması için planlı bir tasarımın sonucu olduğunu vurgulamaktadır.

Aynı şekilde ayette, yaratmanın belli bir sürece yayıldığı da ifade edilmektedir. Bu çerçevede yegâne egemenliğin Allah'a ait olduğu *arş* kelimesi ile anlatılırken, arşın su üzerinde oluşu ile yaratmanın suda başladığı ifade edilmektedir. Daha sonra ayet inanmayan insanların itirazlarına rağmen hayatın ölüm sonrasında devam edeceğini hatırlatmaktadır. Bu anlatılanlara ilave olarak Kur'an'ın birçok ayetinde yaratmanın sürekliliği de ortaya konmaktadır. Allah'ın her an bir şeyi var ettiğinin söylenmesi[40], kâinatın ilk yaratma sonrasında belli kanunlara tabi kılınmakla birlikte kendi başına bırakılmadığını, başka bir deyişle kâinatın sırf mekanik bir oluşa terk edilmediğini anlatmaktadır. Bu husus İslam düşüncesinde "teşe"ün" kavramıyla ifade edilmektedir. Yani Allah her an yeni bir oluşu yaratmakta ve yeni şeyler var etmekte, böylece "Kayyûm" isminin bir gereği olarak kâinatın devamlılığını temin etmektedir.

Geçmiş yüzyıllarda bilim tarihinin Kopernik öncesi döneminde İslam bilginlerinin Dünya'nın yuvarlak olması, gezegenlerin Güneş'in etrafında dönmesi, her bir gezegenin bir yörüngesinin olması gibi hususlarda bir ölçüde bilimsel

39 Hûd, 11/7.

40 Rahmân, 55/29.

çalışmalarına Kur'an'ın verdiği bilgilerden ilham alarak yön verdikleri bilinmektedir. Günümüzde de Kur'an'ın varoluşla ilgili ayetlerinin birçok bilim insanına esin kaynağı olduğu görülmektedir. Elbette kâinatın varoluşu ile ilgili olarak bilimin hâlâ katedeceği mesafe vardır. Uzayın ve evrenin sırlarını keşfetmeye yönelik yapılan çalışmalar her hâlükârda Allah'ın kudret ve gücünün ne kadar muhteşem olduğunun bir göstergesidir. Bu anlamda Kur'an, Nâziât suresinde "Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı? Ki onu Allah bina etti, onu yükseltti, düzene koydu, gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yerküreyi döşedi, yerden suyunu ve otlağını çıkardı, dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi. Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere."[41] demek suretiyle uzayın derinliklerinden dünyanın coğrafi yapısına kadar farklı oluşumlara dikkat çekmektedir. Öte yandan insanın var edilmesinin, bu sistemin parçası olarak göğün ve uzayın var edilmesinden daha zor bir iş olmadığı söylenmek suretiyle Allah'ın varlığına inanmaya bir türlü yanaşmayan insanlar düşünmeye davet edilmektedir.

Bu çerçevede günümüzde pek çok bilim insanının ortaya koydukları düşüncelerle yaklaşık on beş asır öncesinden Kur'an mesajının bahsettikleri arasında tam bir uyumun olması, insaf ehli pek çok insanın Kur'an'ın kâinata dair söylediklerinin doğruluğunu itiraf etmesini, bir kısmının ise Kur'an'ın ancak Allah'ın kitabı olabileceğine inanmalarını sağlamıştır. Bu anlamda Kur'an'ın göklerin ve yerin daha önce bitişikken ayrıldığını ifade eden ayeti[42], insanı gökyüzü ve uzayın derinliklerine dair düşünmeye sevk eden, onu sadece yeryüzündeki varlıkları değil, gökyüzünü de keşfetmeye çağıran bir dinamizme davet etmektedir. Bu ayetin belki de yeryüzü ile ilgili iz düşümü "Yeryüzünü size boyun eğdiren

41 Nâziât, 79/27-33.

42 Enbiyâ, 21/30.

O'dur. Şu hâlde yeryüzünün her tarafında dolaşın ve Allah'ın rızkından nasiplenin. Dönüş ancak O'nadır."[43] ayetidir. Allah yeryüzündeki her varlığı ve canlıyı incelememizi, eşsiz ekosistemleri ve hayvan popülasyonlarını anlamaya çalışmamızı istemektedir. Bu, kalbin derinliklerinde var olan yaratılış sırrının, insan tarafından ifşa edilmesi, varlık hakikatinin kalp ve dil ile ikrarı ve ilanı anlamına gelmektedir.

Allah bizi, içinde bulunduğumuz kâinatı keşfetmeye, Allah'ın rızıklarından yararlanmaya ve O'nun azamet ve büyüklüğünü tanımaya davet etmektedir. Kur'an yorumcuları çok erken dönemden itibaren Kur'an ayetleri hakkında kendi incelemeleri ve bilgileri ölçüsünde yorumlar ve tefsirler yapmışlardır. Gökyüzü ve yeryüzünün bitişikken ayrılmasına ilişkin olarak yorum getiren İbn Kesîr, bu ayetin, Allah'ın varlıkları yaratma ve tüm mahlukata egemen olma hususunda harikulade bir güç ve eksiksiz bir kudrete sahip olduğunu çok net biçimde ifade ettiğini belirtmektedir.

Allah'ın ilahlığına ve varlığına inanmayan ya da kâinatın varoluşunu başka sebeplere bağlamak suretiyle bu sözde sebeplere sahte tanrılık yükleyenler, Allah'ın yaratma konusundaki muhteşem gücünü kavrayamamışlardır. Allah gökleri ve yeryüzünü bitişik bir hâldeyken ayırmış ve bu suretle gök ve yer birbirlerinden ayrışmıştır. Allah göğü ve yeri yedişer tabaka hâline getirmiş, yakın göğü hava (atmosfer) ile kaplamıştır. Gökten inen yağmur sayesinde yeryüzü envai çeşit bitkiyle bezenmiştir. Bu ahengin gereği olarak insanların gözleri ile her gün tanık oldukları varlıklar, Allah'ın var ve bir olduğunu göstermektedir.[44]

Kur'an-ı Kerim, bu gibi ayetlerle varlığı, birbirini tamamlayan bir bütün olarak düşünmemizi istemektedir. Kâinatın

43 Mülk, 67/15.

44 İbn Kesîr, *Tefsîr*, XVII, s. 324.

bu bütünlüğünü ve ahengini düşünmek insanı, şayet ön yargılarını ve kültürel barikatları aşabilirse bir tek ilah düşüncesine götürecektir. İslam düşüncesinde İbn Sînâ, İbn Tufeyl, Sühreverdî gibi düşünürler insanın vahye muhatap olmasa bile kâinatı ve doğayı iyi şekilde incelediğinde bir tek Tanrı düşüncesine ulaşabileceğini düşünmektedirler. İbn Tufeyl'e göre akıl ve keşif birlikte olduğu takdirde insan duyuları ile elde ettiği bilgi ve gözlem sayesinde Allah'ın varlığı gibi soyut akli boyuta ulaşabilir.[45] Fakat Allah buna rağmen bir de insanı peygamberler aracılığı ile ve kutsal kitapları ile uyarmıştır. Aslında İbn Tufeyl'in "Hay bin Yakzân" karakteri ile bir tabiat felsefesi yazısı olarak dile getirdiği metin, Hz. İbrahim'in, Allah'ın varlığına dair arayışına benzer niteliktedir. Hz. İbrahim'in, önce kâinatın bir var edicisi olması gerektiği düşüncesine ulaştığı, ardından babası ve kavminin taptığı taş ve ahşaptan putların var edici varlıklar olamayacağını anladığı aktarılırken, bilahare onun kâinatın var olmasında daha etkin ve büyük bir varlık arayışına ulaştığı ifade edilmektedir. Nihayetinde Kur'an, Hz. İbrahim'in Ay, yıldızlar ve Güneş'in sistemin sadece bir parçası olarak hareket ettiğini fark ettiğini bize anlatmakta ve onun "...Ben batıp gidenleri sevmem."[46] şeklinde tarihsel sözüne yer vermektedir.

4. **Hakikatin İnkârı:** İnançsızlığın Ağırlığı Altında Ezilmek

Allah'a inanmak gerçekte insan için bir zaruret ve ruhi bir ihtiyaç olmakla birlikte, Allah'ın varlığına götüren pek çok işaret ile bu çok daha kolaydır. Kâinatta var olan varlıkların eşsizliği, varlığın birbiriyle oluşturduğu ahenk ve nizam, insanın iç dünyasında vicdani ve sezgisel bir derinlikle ulaştığı

45 Ahmed Emîn, *Hay b. Yakzân*, s. 36.

46 En'âm, 6/76.

kanaat, mikro âlemden makro âleme enfüsi ve afaki bir çizgi hâlinde ön yargısız bir düşünüş, bir yaratıcı ve var edici düşüncesine ulaşmayı sağlayan şeylerdir. Kısaca bilimin tanıklığına başvurmak, vahyin bahşettiği ufuk ile hareket etmek ve nihayetinde deruni bir iç hesaplaşma Allah'a götüren yolun temel dinamikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir ateist yazarın, kâinatın rastgele var olmasının imkânsızlığı karşısında çırpınışları şaşırtıcıdır. Yazar kâinatın kompleks ve muazzam girift yapısını kabul etmek zorunda kalsa da sonunda şöyle bir düşünce geliştirmiştir: Düşünün ki bir şempanze daktilonun başına geçmiş yazı yazıyor, değil anlamlı cümleler, anlamlı birkaç kelime yazması bile milyonda bir olasılık değildir. Gelgelelim daktiloda öyle bir sistem var ki maymunun, daktilonun tuşlarına her basışında bu sistem bazı harflerin yazıya dökülmesini engellerken, bazısının kâğıda yansımasına izin veriyor. Sonuçta maymun bu şekilde rastgele bir roman bile yazabilir...

Bu büyük buluşun mucidi, daktiloyla ilişkilendirdiği söz konusu akıllı sistemin nereden geldiği konusunda ise hiçbir düşünceye sahip değildir. Acaba bu, onun tam da reddetmeye çalıştığı Tanrı'nın iradesi olmasın?

Kuşkusuz maddenin potansiyel olarak böylesi bir bilince sahip olduğu iddiası, kâinata kendi varoluşu ile ilgili bir süper zekâyı bahşetmeyi göze alırken, maddeye bir tür tanrılık verdiğinin farkında mıdır? Diğer taraftan Allah'ın varlığı düşüncesi neden bu kadar rahatsız edici olmaktadır? Bunu anlamak güçtür. İnansın ya da inanmasın hiç kimse bir sandalyenin kendi başına var olduğunu ya da kendini ürettiğini söyleyemezken, kâinatın bütünü söz konusu olduğunda kelime oyunlarına ve mantık ihlallerine varan bir hoyratlıkla, Tanrı düşüncesinin reddedilmesi tuhaftır. Ben, elimdeki kalemin, kendini imal ettiğini söylersem akli bakımdan

sorgulanacağım muhakkaktır. Buna karşılık birileri, katrilyonlarca kat daha kompleks olan kâinatın kendini imal ettiğini söyleyince bu iddianın aklı zorlama derecesini nasıl bir ölçüm yoluyla takdir ve tespit etmememiz icap eder? Aslında bu tür bir düşünüşün Kur'an'da tipik bir örneği Mugire bin Şu'be'dir. "Kahrolası nasıl da ölçtü biçti! Yine kahrolası, nasıl ölçtü biçti! Sonra (Kur'an hakkında) derin derin düşündü. Sonra yüzünü ekşitti, kaşlarını çattı. Sonra arkasını döndü ve büyüklük taslayıp şöyle dedi: 'Bu, ancak nakledilegelen bir sihirdir.'"[47]

Her dönemde -Allah'a inananlara göre sayıları azınlık da olsa- kâinatın tesadüfen ve rastlantı eseri olarak var olduğunu söyleyenler ya da varoluşu zamana, maddenin kendisine veya adları çağlara göre nispeten değişmekle birlikte genel itibarıyla terimsel olarak put, tâgût, vesen gibi adlarla anılan alelade birer varlığa bağlayanlar olmuştur. İslam düşünürleri açısından bu gibi kişiler ilhâd ve küfür düşüncesini benimseyen ateistler veya dehrîlik düşüncesini benimseyen materyalistlerdir. Dehrîlere (materyalistlere) göre bu evren yoktan var edilmiş bir şey değildir. O başlangıcı olmayan bir balçıktan (tiynet-i kadîme, ebedî asıl) yapılmıştır. Bu ise felsefecilerin heyula adını verdikleri ilk maddedir. Çünkü onlara göre hiçbir asıl olmaksızın bir şeyin yapılması olabilir şey değildir. Bu maddeci zihniyete göre bir Tanrı düşüncesinin varlığından söz edilebilirse de daha baştan itibaren maddenin varlığı kabul edilmek suretiyle maddeye eskilerin ifadesiyle "kıdem", yani "daimî bir oluş" yüklenmiş olur. Böylece kâinatın sonradan yaratıldığı düşüncesi reddedilir. Bu düşünce Tanrı'nın -ezelî ve ebedî-, daha açık bir ifade ile "sonsuz" oluşunun yanında madde ve varlık dünyasına da öncesi olmayan bir sonsuzluk iliştirmek olur ki bu yaklaşım

47 Müddessir, 74/19-25.

nihayetinde maddeyi tanrısal bir etkinlik içinde kurgulamak anlamına gelir.[48]

Bunun yanında yüce bir yaratıcı tanrı düşüncesini kabul etmekle birlikte bu tanrının gücü ve egemenliği konusunda ona ortak bazı tanrıların olduğunu düşünenler vardır. Aslında bu tür düşünce şeklinin Cahiliye Çağı'nda olduğu gibi muharref, yani özgün yapısı değiştirilmiş Hıristiyanlık'ta ve birçok Uzak Doğu dininde izlerini görmek mümkündür. Temelde politeist ve çok tanrıcı bu tür inanç sistemleri, kâinatın ahenk ve nizamına muhalif biçimde birden çok tanrının var olduğunu kabul ve tasdik etmekle kaos ve karmaşa düşüncesini daha baştan kabul etmiş olmaktadırlar. Nasıl olup da böylesi bir metafizik kaostan, kozmos ve ahengin çıktığının açıklanması ise ayrı bir sorun oluşturur. Kur'an bu düşünceyi "Eğer birden çok tanrı olacak olsaydı yeryüzü ve gökler kaosa teslim olurdu..."[49] ayetiyle reddetmektedir.

Dahası böylesi bir politeist inanca sahip olanlarla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim, "Onlara gökleri ve yeri kimin yarattığını soracak olsan, muhakkak: Allah yarattı, kudret ve bilgisi sonsuz olan Allah ... diyecekler."[50]; "Onlara içindeki her şeyi ile birlikte yeryüzü kimindir, biliyorsanız söyleyin, diye sor, hemen Allah'ındır, diyecekler...Yedi gök ile yüce arşın Rabbi kimdir, diye sor, Allah'tır. diyecekler... O hâlde her şeyin mukadderatı kimin elindedir, yardım eden, kendisine yardım olunmayan kimdir, biliyor musunuz, diye soruver, hemen Allah'tır, diyecekler..."[51] şeklinde atıfta bulunmaktadır.

Diğer taraftan varoluşu doğrudan maddenin kendisine ve zamana bağlayan bir grup daha vardır. Varoluş ve felek

48 Eröz, *Niçin Allah'a inanıyoruz*?, III, s. 55.

49 Enbiyâ, 21/22.

50 Lokmân, 31/25; Zuhruf, 43/9.

51 Mü'minûn, 23/84-90.

inancı arasında bağlantı kuran bu yaklaşım Kur'an'da "raybe'l-menûn" adıyla anılmaktadır.[52] Buna göre varlığı da bahşeden, ölümü de getiren zaman ya da felektir. Aslında materyalizmin görece bir kavram olan zaman mefhumu üzerinden farklı bir yorumundan ibaret olan bu yaklaşım, zamanın Allah'ın elinde oluşu, göreceli bir şey olarak maddi unsurlardan ayrı düşünülemeyeceği, Güneş, Ay, yıldızlar olmadan bir zaman düşüncesi oluşturmanın imkân dâhilinde olmadığı gibi hususlarla reddedilmiştir. Ayrıca bu inanç, maddenin sonlu oluşuna olan Kur'ani vurgu ile de eleştirilmiş, kıyametin kopacağı hatırlatılarak izafi ilişkiler ağının bir uzantısı olan zamanın da böylesi bir akıbete maruz kalacağı hatırlatılmıştır.

Kur'an'da Allah'ın varlığını gösteren ayetlerin yedi grupta olduğunu belirten İslam inanç sistemi ve kelam ilmi konusunda uzman bir ilim adamı olan Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Kur'an'da öncelikle,

(1) Büyük bir kudret, ilim ve hikmet eseri olan insanın yaratılışını, onun bir mucize olan vücut yapısını, organlarını ve bu organların fonksiyonlarını konu edinen ayetlerin varlığına dikkat çekmektedir. Kuşkusuz, insanın kendi vücut yapısı bu harikulade sistemin en büyük tezahürlerinden olarak onu var eden muhteşem gücü tasdik etmektedir.

(2) Kur'an'ın Allah'ın varlığına dair delil olarak sunulan ikinci grup ayetleri, yürüyen, uçan, sürünen, iki ve dört ayaklısı ile sonsuz bir kudretin eseri olan hayvanların yaratılışını anlatan ayetlerdir.

(3) Üçüncü olarak bozulması ve aksaması olmayan tabiat nizamı, yerküre, dağlar, denizler... Göklerin ve yerin ahenkli olarak gediksiz ve kusursuz yaratılışı, bunların işleyişi,

52 Tûr, 52/30.

mevsimden mevsime değişik şekillere bürünmesi gibi konulara temas eden ayetler ön plana çıkmaktadır.

(4) Dördüncü grup ayetlerde bütün canlıların mayasını teşkil eden su, suyun müjdeleyicisi olan bulutların, onları sevk eden rüzgâr sayesinde ölmüş bulunan toprağı yağmurla canlandırması ve toprağın muhtelif yiyecekler vermesi, insanların büyük ihtiyaçlarını gideren ateş gibi şeylerin yaratılmış olması gibi hususlardan bahsedilmektedir.[53]

(5) Allah'ın varlığına işaret eden beşinci ayetler topluluğu, Ay, Güneş, yıldızların ve gezegenlerin bağlı bulunduğu değişmez nizamı, gündüzün insan geçimi ve gecenin de onun uyku ve istirahatı için yaratıldığını, gök cisimlerinin bağlı bulunduğu ince kanunları anlatan ayetlerdir.

(6) Altıncı olarak Allah'ın varlığının göstergesi olarak, yiyecekler, insanın emrine verilmiş nakil ve ulaşım araçları, denizden çıkarılan gıdalar ve ziynet eşyaları hatırlatılmaktadır.

(7) Allah'ın Kur'an'daki varlığına şahit olarak zikredilen bu hususlara nihayetinde yedinci bir grup ayet eşlik etmektedir. Bu ise insanın kendi benliğine dönmesinin de Allah'ı gösteren bir delil oluşudur. İnsan kibir ve inat engellerini aşabildiği takdirde gaflet perdelerinden sıyrılmaktadır. Bu durumda insan sadece tek olan Allah'a yönelmektedir. Benzer şekilde felaket ve musibet anlarında en inançsız olan insanın bile yalnızca Allah'a yalvarması, insanın ruhunun ve varlığının derinliklerinde yaratıcı bir Allah düşüncesinin olduğunu göstermektedir.[54] Psikolojik sıkıntılarda ve felaket anlarında Allah'ın varlığını kabullenmek, insanın iç dünyasının derinlerinden gelen bir haykırışa dönüşmekte, var edici güce her

53 Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, s. 23.

54 Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, s. 24.

türlü kayıt ve boyunduruktan sıyrılarak yakarışa yönelmek manevi bir dinamik hâlini almaktadır.

Kelam alanındaki çalışmaları ile tanınan Prof. Dr. Bekir Karlığa şöyle demektedir: "Kâinatımızda tesadüfe yer yoktur... Çünkü milimetrenin binde dördü boyutunda olan hücrelerin bu küçücük dünyası içerisinde sayısız miktarda protein molekülleri bulunur ve bir protein miktarının ağırlığı bir gramın milyonda birinin, altı milyonda biri kadardır. Kâinatımızda tesadüfe yer yoktur... Ağırlığını ifade edecek sayıların bulunmadığı o muazzam cisimleri değil, sayısı haddi hesaba gelmeyen hücrelerin değil, boyu gözle görülemeyecek derecede varlıkların değil, bir gramın milyonda birinin, altı milyonda biri kadar olan ve canlılığın ana kaynağı olan bir protein molekülünün tesadüfen meydana gelebilmesi için kaçta kaç ihtimal vardır biliyor musunuz? İsviçreli ünlü matematik bilgini Charles Eugenie Guye bu olasılığın $1x10^{160}$ olduğunu, yani on rakamının önüne yüz altmış tane sıfır konarak okunacak bir rakam olduğunu tespit etmiştir. Elbette bu bir olasılık hesaplamasıdır. Fakat unutmamak gerekir ki olasılıklar kanunu, matematik kurallarının bir parçasıdır. Herhâlde matematik kurallarının reddi de bir deliliktir. Kâinatımızda tesadüfe yer yoktur... Çünkü bir protein molekülünün tesadüfen meydana gelmesi için gerekli olan olasılığın gerçekleşebilmesi için olası süre $1x10^{243}$ yıl olarak hesaplanmıştır. İnsanlığın lügat haznesinde bu rakamı ifade edecek kelime yoktur. Astronomi bilgini Gamow'un tahminlerine göre kâinatın yaşı birkaç milyar yıldır. James Jeans'a göre ise bu miktar 3-20 milyar senedir."[55]

Burada sorulması gereken soru, bir protein molekülü için gerekli olan $1x10^{243}$ yıllık zaman kesitinin nereden temin edileceğidir. Bir protein molekülündeki amino asitleri meydana getiren atomların bir araya gelerek hayat için

55 Karlığa, *Niçin Allah'a İnanıyoruz?* IV, -Giriş-, s. 20-21.

elverişli olan zincirleme bağlantıyı meydana getirebilmeleri için olasılık, -tabi imkânsız olmakla birlikte böyle muntazam bir zinciri tesadüfen meydana getirdikleri varsayılacak olsa bile- $1x10^{48}$'dir. Bütün bunlar daha bir canlı hücrenin içinde bulunan sayısız protein moleküllerinden birinin meydana gelmesi için gerekli rakamlardır. Ya milyarca canlı? Ya sayısız türden bitki? Ya katı maddeler? Ya denizler? Ya gök cisimleri? Ya aklımızın ve zekâmızın girift örgüsü? Bütün bunlar nasıl tesadüfen var olabilirler?[56]

5. Allah'ın Varlığına Dair Düşünceler:

İslam düşüncesinde gerek Kur'an ayetlerinden yola çıkarak gerekse de akli deliller olarak bilinen akıl yürütmenin bir sonucu olarak Allah'ın varlığını ispat etmeye yönelik bazı teori ve düşünceler ortaya konmuştur. Bu teoriler İslam düşüncesinin çok zengin felsefi kaynaklardan beslenen canlı bir yapıda olduğunu göstermektedir. İslam düşüncesi durağan bir düşünce değildir. O özünde vahiyden beslenen, deneysel bilimlere açık ve bir yönüyle de senkretik ve çoğulcu bir düşünce ufkuna sahiptir. Fârâbî, İbn Sînâ, Cüveynî, Gazzâlî, İbn Tufeyl, Sühreverdî, İbnü'l-Arâbî, Şehristânî, İbn Rüşd, Mevlânâ ve Molla Sadrâ gibi İslam düşünürleri, yazdıkları ile hem edebiyatın şaheseri denebilecek eserlere imza atmışlar hem de geniş ilmî ve kültürel birikimleriyle, Allah, varlık ve ahlak gibi konularda düşünce üretmişlerdir. Bu düşünürlerden bir kısmı ise pozitif bilimlerin çeşitli alanlarında da önemli eserler vermişlerdir. Örneğin İbn Sînâ hem felsefe ve ilahiyat konularında kitaplar yazmış hem de başta tıp olmak üzere diğer pozitif bilimlerde eserler vermiş ve her alanda otorite olduğunu ortaya koymuştur. Böylesi zengin bir düşünce iklimi daha sonra Dante Alighieri ve Aqionalı Thomas gibi Batılı ve yabancı düşünür ve ilahiyatçıları da etkilemiştir.

56 Karlığa, *Niçin Allah'a İnanıyoruz?,* -Giriş-, IV, s. 22.

Aslında varoluş konusu bütün dinlerde ve felsefede ortak bir konudur. İslam düşüncesinde Allah'ın varlığını kanıtlamak (isbât-ı vâcib) konusunda ortaya konan teorilerden biri, "hudûs delili" olarak bilinen ve kâinatın sonradan varoluşu ilkesine dayanan teoridir. Buna göre kâinatın kendiliğinden var olamayacağı açık bir gerçektir. Evren kendiliğinden var olamayacağına göre mutlaka bir var ediciye ihtiyacı vardır. Evreni var eden Allah'tır. Eğer onu yoktan var edenin Allah olmadığını kabullenecek olursak zincirleme şekilde (teselsül) bir var ediciye inanmamız gerekir. Böylesi bir inanç ise bizi sonsuza kadar bitmeyen bir fasit daire içine sokar. Ünlü İslam düşünürleri başta Kindî, İmam Gazzâlî ve İbn Hazm gibi otoriteler, olayların sonsuz olarak devam edemeyeceğini (adem-i tenâhî-iâlem) çok yönlü olarak ele almışlardır.[57]

İkinci bir teori "imkân delili" adı ile bilinir. Çelişkiye düşmeden varlığı ve yokluğu söz konusu olan şeylere mümkün adı verilir. Bizzat mümkün olan her şey sonradan varlık bulmuştur. Çünkü var olması ile yok olması birbirine denk olan mümkün, varlığını yokluğuna tercih edecek bir güce ve etkiye muhtaçtır.[58] İçinde yaşadığımız dünyada her şeyde değişimler olmaktadır. Bu değişimler bir sebep değil, sonuç olduğuna göre bu sonuçlara etki eden bir sebep olmalıdır. Bu nedenlerden dolayı nihayetinde bir ilk nedene ulaşmak gerekir. Bu ise Allah'tır. Bir diğer teori "ihtira" adı ile bilinir. İhtira bir şeyi var ve icat etmek anlamına gelir. Kâinatın bir varlığı olduğuna göre onu var eden biri olmalıdır. Allah'ın varlığını ifade eden bir diğer teori olan "gaye delili" ise, kâinatın başıboş bir şekilde bir akışı olmamasını kendisine temel alır. Kâinat planlı bir yapı ise onu planlayan biri olmalıdır. Bir başka teori ise "kabûl-i âmme (genel kabul)" teorisidir. Buna göre yeryüzünde çeşitli ırklardan ve dinlerden insanlar, farklı

57 Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, s. 88.

58 Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, s. 89.

kültür seviyelerine rağmen yüzyıllardır Tanrı inancı üzerinde birleşmektedirler. Tanrı tasavvurları farklı olsa da bu kadar insan Tanrı'nın varlığı konusunda şehadet etmektedirler.[59] Bu çerçevede "İnsanlığın ortak hafızası Allah vardır." demektedir.

Allah'ın varlığı konusunda özellikle kelamcılardan Ebû Hanîfe, Ebü'l-Hasen el-Eş'arî, Mâturîdî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî gibi birçok âlim fikir yürütmüştür. Konu ile ilgili olarak Ebû Hanîfe "gemi" örneğini vermektedir. O, engin bir denizin ortasında azgın dalgaların ve sert rüzgârların çevrelediği yük dolu bir geminin onu idare eden bir kaptanı olmadan kendi başına selametle ilerleyebileceğini nasıl akıl kabul etmezse, kâinatın da idarecisi olmadan teşekkül edip hareketini gerçekleştirmesinin mümkün olmadığına temas etmektedir.[60] Ebû Hanîfe bizzat Kur'an'dan kaynaklanan hudûs, ihtira, inayet, nizam gibi delilleri bir arada düşünmektedir. İnayet ya da nizam delili kâinatın ahengine ve kılı kırk yaran hassas dengesine vurgu yapar. Bu kadar kapsamlı ve karmaşık bir sistemin bir planlayıcısının olması kadar doğal bir şey yoktur. Bu hususta Kur'an, insanın yaradılışında[61] ve yine başka bir ayette kendi nefislerimizde Allah'ın varlığına dair deliller olduğunu söyler.[62]

"Yaratıcı niteliğiyle Allah hakkında bilgi ve fikir veren en temel vahiy alanı tabiattır. Yaratıcı kuvvet olarak Allah, tecrübe alanındaki bütün varlık tarzlarını birer işaret ve ayet olarak kendine şahit kılmıştır. Bu tabii düzene eşlik eden ve bir yönüyle tabiatın bir parçası olan insan da tabiatı algılama ve bu görünen yüzünün ötesine geçirerek onu Allah'a işaret eden bir semboller dünyası olarak yorumlama yeteneği ile

59 Eröz, *Niçin Allah'a İnanıyoruz*, III, 14-16.

60 Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, s. 75.

61 Vâkıa, 56/58-59.

62 Zâriyât, 51/21.

donatılmıştır. İnsan ve tabiat arasındaki bu iletişim, hem insana hem tabiata zerk edilen anlamla mümkün olmaktadır. Afakta ve enfüste, yani görünen âlem ve bir bütün olarak dış dünyada ve iç dünyalarımızda ve mikro âlemde de Allah'ın kendini göstermesi budur."[63]

Görüldüğü üzere İslam düşüncesinde genel itibarıyla kozmolojik delil çatısı altında toplanabilecek ve "istişhâd bi'ş-şâhid ala'l-gayb", yani görünen âlemden görünmeyene ulaşmak şeklinde formüle edilen bir yöntemle Allah'ın varlığını anlatılmaya çalışılmıştır. Kâinatta ne varsa Allah'ın varlığına tanıklık etmektedir. "Evrenin gerçekten var olduğu görülmektedir. Yani evrenin varlığı hayal ve rüya değildir. Ancak evren kendi başına var olamaz. Onu var kılan ve hayat veren de Allah'tır. Evrenin ezelden beri var olduğunu düşünmek imkânsızdır. Çünkü âleme baktığımızda sonuçta onun maddi bir varlık olduğu ve kendi kendine var olma gücüne sahip olmadığı görülmektedir." [64]

Bazı ilim adamları, adına ontolojik delil denilen iç dünyamızın sezgileri ile Allah'ın varlığını idrak edebileceğimiz kanaatini ortaya koymuşlardır. Gerek dış dünyadaki işaretler, gerek iç dünyanın yönlendirmeleri ile insan bir bütün olarak Allah'a yönelir. Allah sonuçta doğru yolu da yanlış olanı da, ayetin ifadesiyle "*ve hedeynâhu'n-necdeyn*" göstermiştir.[65]

Aslında bu noktada aklıselim bir insanın, tabiatı gözlemleyerek, evrenin harikulade yapısı hakkında düşünmesi, böylece Allah'a ulaşması mantıki bir yol iken bazısı bilim insanı kimliği taşıyan birtakım kişiler Tanrı'nın varlığını kabul etmeme ya da bilinemezci bir tutumu tercih etme yoluna gitmektedirler. Bu durum şaşırtıcı olsa da Kur'an bu konuda

63 Düzgün, *Allah, Tabiat ve Tarih*, s. 123.

64 Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 94.

65 Beled, 90/10.

"*em li'l-insâni mâ temennâ*"[66] şeklinde formüle edilmiş bir soruyu tüm insanlığa yöneltmektedir. Ayette geçen "temennâ", Kur'an'da başka türevleri ile "umniyye/emânî" kelimesi ile bağlantılı bir eylemdir. Fiil Türkçeye temenni mastarı ile geçmiştir. Bu doğrultuda ayete "Yoksa insan için temenni ettiği şey mi var?" şeklinde meal vermek, yalın kat bir çeviri olur. Çünkü Arapçada temenni kelimesi Türkçedeki anlamından daha derin bir anlam dairesine oturmaktadır. Bu anlamda Arapçada ve doğal olarak Kur'an'da temenni, insanın sorgulamadan kendi oluşturduğu boş hayal ve düşüncelerin peşinden gitmesini ifade eder. Bu anlamda ayet insana "sorgulamadan benimsediği, etrafında örülü ideolojilerin ve kültürün çevrelediği barikatı kırıp kıramayacağını" sormaktadır. Hatta bunu sormanın ötesinde Allah'ın her yerdeki varlığının ve birliğinin kanıtlarını ve kâinatın verilerini iç dünyasında tartmak suretiyle ondan bu barikatı kırmasını talep etmektedir.

"Ne var ki kültürel ve dinî varsayımlarımız da tabiata dair tecrübemizi nasıl yorumlayacağımızı belirlemektedir. Görünen âlemi yorumlamadan önce, bu geçeklik alanını kendisine göre görmemizi belirleyen değer yargılarımız ve ön kabullerimiz vardır. Dış dünyanın ilk tecrübesi, çoğunlukla Allah ve insan arasında bir perde görevi görür. Bu perdenin ötesine geçebilmek için ikinci bir tecrübeye ihtiyaç vardır. (Kur'an insanın, Allah'ın varlığı ve kâinatın varoluşuna dair bilgilenme sürecimize dikkat çekmek üzere) 'Allah bir insanla ancak vahyederek veya perde arkasından konuşur veya bir elçi gönderir, izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu O yücedir, bilgedir.'[67] Kur'an'ın yaratılmış kozmosa, dağlara vs. dikkatlerini çekme yönünde insanlara yaptığı çağrı, daha çok insanın iradesinin ve yorumunun etkili olduğu yaratmaya yöneliktir. İnsanın bu yorum sürecinde kullandığı akıl, düşünme (nazar),

66 Necm, 53/24.

67 Şûrâ, 42/51.

kavrama, vs. bu tecrübeye sadece aklımızı değil, benliğimizi ve kişiliğimizi de katmamızı gerekli kılar. İnsanın bilmesi, tek bir kaynağa değil de birçok unsura bağlanır. Kur'an'da bu anlamda kalp, fuâd, sadr, lüb gibi insanın düşünme, idrak ve hissiyatının vasıtaları olarak farklı adlandırmalar yapılmıştır. Nihayetinde insan Allah'ı bulma yolunda vahiy, kozmos ve kendi ontik ve deruni yapısına müracaat etmelidir."[68]

İlahiyatçıların akıl, sufilerin sezgi adını verdikleri yöntemleri, bu gerçekliğe ulaşmanın farklı tonlardaki veçheleridir. Haddizatında insanın kendi iç dünyasında karşılık bulan olaylardan elde ettiği tecrübeleri, sezgileri ve esinlenmeleri de ruhunun derinliklerinde var kılınmış Allah düşüncesinin tezahürleridir. Sadece günlük yaşantılardan kaynaklanan tecrübeler değil, tarih bilgimiz de daha önce ifade ettiğimiz mesulat kavramı çerçevesinde Allah'ın varlığını duyumsayacağımız bir idrak alanı olarak kabul edilebilir. Zira tabiat kanunları gibi sosyal kanunlar da *sünnetullah* terimi ile ifade edilen ilahî kanunun bir parçasıdır. Allah bu anlamda tarihî olaylara kader planında dâhildir. Kur'an'ın "*ve mârameyte iz rameyte*" şeklinde formüle ettiği ve "Oku attığında gerçekte sen atmadın..."[69] ifadesi, eylemlerde Allah'ın katılım ve takdirini ifade ederken, "Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir..."[70] ayeti, Allah'ın konuşmalardan da haberdar olduğunu söylemek suretiyle -ilahî inayeti- bilgi eksenine taşır. Bu takdir anlayışı çerçevesinde sosyal hayatla ilgili bazı kanunları da Allah koymuştur. Çalışıp emek vermek şartıyla şükretmenin rızkı genişletmesi, fuhuş ve ahlaksızlığın bilgiyi yok etmesi, zenginlik ve refahtan

68 Düzgün, *Allah, Tabiat ve Tarih*, s. 145, 152, 153.

69 Enfâl, 8/17.

70 Mücâdele, 58/7.

şımarmış egemen güçlerin toplumlarını yok oluşa mahkum etmesi, sabrın sonunun merhamet ve selamet oluşu gibi temel ilkeler, Allah'ın esma-i hüsnasının bir tecellisi ve varlığının tezahür ve yansımasıdır.

6. İnsanlık Serüveninin Başlangıcı: Cennetten Dünyaya Yolculuk

Âdem (a.s.) ile başlayan insanlığın macerası Kur'an'da insan ve bilgi arasında bir denklem kurularak anlatılmaktadır. "[Ey insanlar!] Nasıl oluyor da Allah'a inanmıyorsunuz? Hâlbuki siz vaktiyle cansız suretlerdiniz ve Allah size hayat bahşetmişti. Sonrasında Allah yine sizi öldürecek, ardından diriltecek ve nihayetinde O'na döndürüleceksiniz. Yeryüzünde olan ne varsa sizin için yaratan O'dur. Sonra O gökyüzüne yönelmiş, göğü yedi tabaka hâlinde düzenlemiştir. O her şeyi bilir. Rabbin meleklere "Ben yeryüzünde [bir temsilci ve] halife yaratacağım." dediğinde melekler, 'Yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birilerini mi var edeceksin? Hâlbuki biz senin büyüklüğünü övgüyle dile getiriyor, senin ne kadar kutsal ve yüce olduğunu ifade ediyoruz.' demişlerdi. Bunun üzerine Allah onlara 'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.' buyurmuştu ve Âdem'e bütün isimleri öğretmişti. Ardından Âdem bütün isimleri meleklere arz etmişti. Allah ise meleklere, 'Madem doğru söylüyorsunuz, o zaman bunların isimlerini bana bildirin.' demişti. Melekler 'Elbette sen yücesin! Bizim bilgimiz ancak senin öğrettiğin kadardır. Sen her şeyi en iyi bilir ve bir hikmete göre hüküm verirsin.' demişlerdi. O vakit Allah Âdem'e seslenmiş ve 'Meleklere bütün varlıkların isimlerini bildir.' demişti. Âdem meleklere tek tek varlıkların isimlerini söyleyince Allah 'Ben size demedim mi göklerin ve yerin bilinmeyenlerini bilirim, sizin

açıkça söylediklerinizi ve sakladıklarınızı bilirim diye...' buyurmuştu."[71]

Kur'an-ı Kerim, insanın var edilişini -açık biçimde- insanın, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olmasına bağlamaktadır. Bu temsilciliğe yetkinlik veren ise meleklerde dahi olmayan yalnızca insana bahşedilmiş öğrenme süreci ve bilgidir. Meleklerin tesbihatı ve takdisi, yani Allah'ın yüceliği ve kutsallığını kabul ve tasdik edişlerine rağmen Allah'ın temsilci olarak insanın var kılınması, Yaratıcının, insana ayrıcalıklı bir konum verdiğini göstermektedir. Bu durum, "insanın tüm varlıkların isimlerini bilmesi ve öğrenmeye kabiliyetinin olması" ile açıklanmıştır.

Bu ayetin ve bu çerçevedeki birçok ayetin ortaya koyduğu anlam dairesinde bilgi ve bilginin elde edilmesi, İslam düşüncesinin temel sorunlarından ve konularından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu itibarla bilginin elde edilmesi kalp, beyin ve ruhun koordineli uyumunda görülmüş, böylece bilgi, inanan insanlar için kutlu bir ideal olarak değerlendirilmiştir. Kur'an'ın, Hz. Âdem'in şahsında insana verildiğini söylediği bilginin mahiyeti tartışılsa da bu bilginin en azından ilk dönemde bir iletişim aracı olarak bir ön dili ve mantık yürütme mekanizmasını içerdiği kabul edilmektedir.

Melekler olaylar karşısında insanlar gibi fikir yürüten ve duygu ve düşünceleri ile sonuç çıkaran, bu sonuçlara göre hareket eden varlıklar olmayıp Allah'a itaat eden, O'nun verdiği emirleri eksiksiz yerine getirip her an âlemlerin Rabbi olan Allah'ı zikreden nurdan yaratılmış varlıklardır. Meleklerin varlıklarının nurani olması onların nefislerinin de olmadığı anlamına gelmektedir. Hâlbuki insan akıl etme kabiliyetinin yanında duyguları ve hayalleri de olan bir varlıktır. Aslında dünyevi imtihan tam da bu noktada başlamaktadır.

71 Bakara, 2/28-33.

Bu itibarla Kur'an, insanı, ruhani yönü olması bakımından meleklere benzeyen bir varlık olarak görmekte, fakat topraktan yaratılmış bir varlık olması ve aklı ve ruhunun yanında süfli duygularını şekillendiren bir nefse sahip olması bakımından ise hayvani ve nefsani bir yöne sahip olarak da değerlendirmektedir.

İnsan tüm bu özellikleri itibarıyla varlık hiyerarşisinde meleklerle diğer canlı varlıklar arasında bir konuma yerleştirilmiş, diğer bir yönden ise hiçbir varlığa nasip olmayan bir yükselme ve kemal çizgisinde konumlandırılmıştır. Buna göre eğer insan, Allah'a inanır, dünyadaki kulluk sorumluluğunu yerine getirir ve yaratıcısının hoşnutluğunu kazanacak şekilde iyilikler yaparsa meleklik özellikleri kazanarak sonsuz mutluluğu ve Allah'ın rızasını elde edecektir. Bunun tersi olarak onun, nefsinin yolundan gitmesi ise insanı, şeytani ve nefsani bir varlık hâline sokacaktır. Bu ise beraberinde mutsuzluk ve hüsran getirecektir. Hiçbir varlığa verilmeyen varlık hiyerarşisindeki böylesi bir yükselme ayrıcalığı sebebiyle Allah bütün melekleri -Kur'an'da haber verildiği üzere- değerini tazim ve yüceltme bakımından insana secde etmeye davet etmiştir.

Kötülüğün somutlaşmış bir temsili olan İblis'in, Âdem'in (a.s.) şahsında insana secde etmeye yanaşmamasının nedeni, Kur'an'ın şiddetle karşı çıktığı maddeci bir düşünüş ve yaklaşımın sonucudur. Kur'an, İblis'in insana secde etmeyişini, bizzat İblis'in, kendisinin ateşten var edilmiş olması ve ateşin topraktan üstün olduğu şeklinde bir gerekçeye dayandırdığını söylemek suretiyle haber vermektedir. Oysaki Kur'an'ın anlayışı itibarıyla "varlıktaki üstünlük" madde ile ilgili değildir. Bu üstünlük Hz. Âdem'in bilgisi ve bu bilgiye bağlı olarak kazandığı bilinç ile ilgilidir. Bu bilinç bilginin yanında hikmeti, duyguyu, derin kavrayışı ve nihayet sevgiyi

de içermektedir. Dinî terminolojide bu kavramsal alan insan için her işinde nihai bir hedef olan "takva" kelimesi ile karşılanmıştır.

İlk anlamı bakımından sakınmayı ifade eden takva, Allah'ı büyük bir saygı ve haşyet duygusu ile kabul ve tasdik ederek O'nun emir ve yasaklarına uymanın bir ifadesidir. Bu itibarla takva, kısaca "Allah korkusu" diye anılmaktadır. Bu korku müminin eriştiği bilinç gereği Yaratanı gücendirmemek gibi bir nükteye dayanmak suretiyle alelade korkulardan ayrılmakta ve kapsamına *marifetullah* ve *muhabbetullah* da girmektedir. Böylece takva "tam bir bilgi ve bilinç ile kalbin Allah sevgisi ile dolması ve buna uygun şekilde hareket etmek" demektir. Bu doğrultuda Kur'an yorumcuları takvayı "Allah'ın emirlerine uymak ve yasakladığı şeylerden kaçınmak" diye tanımlarken söz konusu bilince ve idrak seviyesine işaret etmektedirler. Kişi sevdiğinin dediğini yapar ve her an sevdiğinin hoşnutluğunu elde etmek ister. Bizi yaratan, esirgeyip her türlü sıkıntıya karşı koruyan ve bu dünyadaki sayısız nimeti istifademize sunarak, yalnız O'na inanmak ve O'nun rızasına uygun işler yapmak şartıyla bize sonsuz bir mutluluğu ve cennetleri vadeden Allah'a kulluğumuzun temelinde takva bulunur.

Takvanın öngördüğü bilgi kuru kuruya bir bilgi değildir. Söz konusu bilgi ve bu bilgiden doğan idrakin varlığı insanın biyolojik yapısının ötesinde onun ruhuna, kalbine ve aklına dokunur. Yoksa İblis'in düşüncesinde olduğu gibi varlık âleminde üst konumda olma ayrıcalığı, maddi unsurlarla, duygu ve estetikten soyutlanmış kötülüğe hizmet eden mekanik bir bilgiye bağlanırdı. Kur'an, İblis'in sergilediği böylesi bir düşünüş tarzının kibir ve büyüklenmenin bir tezahürü ve sonucu olduğunu haber vermektedir.[72] Bu çerçevede Allah

72 Bakara, 2/34.

büyüklenenleri sevmeyeceğini, insanın boyca dağları aşamayacağı gibi, yeryüzünü de delip geçemeyeceğini söylemekte[73], insandan tevazu ve alçak gönüllük beklemektedir. Nihayetinde insanın haddini bilmesi, kibri ve büyüklenmeyi bir kenara bırakması kendi menfaati gereğidir. Allah'ın onun ibadetine, dua ve yakarışına ihtiyacı yoktur. Allah her nimeti karşılıksız olarak kullarına ve tüm varlık âlemine vermekte, sadece sorumluluk yüklediği insandan Rabbini tanımasını istemektedir. Haddizatında tüm varlık dünyası kendi dilince Allah'ı tasdik ve kabul etmektedir.[74]

Kur'an insanlığın serüvenini salt antropolojik bir bakışla seküler bir düzleme ya da yeryüzü ile ilgili bir sürece bağlamamaktadır. İnsanlığın varlık serüveninin başlangıcı, Allah'ın insana bahşettiği özelliklerle dünyayı önceleyen daha önceki bir zamana uzanmaktadır. Bu ilahî plan gereği daha başından itibaren, insanın yeryüzünde halife olarak var kılınacağı ifade edilmektedir. İnsan, dünya öncesi hayatında cennette sakin ve huzurlu bir hayat yaşarken, ne yazık ki kötülüğün ilk hamlesi ile yüz yüze gelmiş, insanlığın atası Âdem ve Havva, İblis'in aldatması ve ayartması ile ölümsüzlük arayışına girmiştir. Kur'an'da Hz. Âdem ve Havva'ya yasaklandığı söylenen ağaç, ölümsüzlük ve ebedîlik ağacı (şeceretü'l-huld) diye anılmaktadır. Bu ağaca el uzatmak, insanlığın cennet bahçelerinden kopmasına ve bir süreliğine de olsa dünya hayatında varlık bulmasına yol açmıştır.[75] Allah'ın gözetip tövbesini kabul ettiği insanlığın iki atasının çocukları olarak insanlık, hâlâ "önünde meleklerin saygıyla secde ettikleri insan" ile "ölümsüzlüğün peşinde, Allah'ın yasak ettiği ebedîlik ağacına elini uzatan insan" arasında gidip gelmektedir. Hâlbuki insan Kur'an'da da gönderme yapılan ruhlar âleminde "elest bezmi"

73 İsrâ, 17/37.

74 İsrâ, 17/44.

75 Bakara, 2/35-37.

diye dinî terminolojide ifadesini bulan bir "misak ve anlaşma"ya tabi olmuş, dünyadaki varlığından çok önce, Allah'ı yegâne yaratıcı olarak gördüğünü ifade etmiştir.

"Elest bezmi, 'Ben sizin rabbiniz değil miyim?' sorusunun yöneltildiği ve ruhların da 'evet' diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder.[76] Ayette, geçmişte Allah'ın, Âdemoğullarından, yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini (çocuklarını ve varoluş özünü) çıkarıp soylarını devam ettirdiği, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara, 'Ben sizin rabbiniz değil miyim?' diye hitap ettiği, onların da 'evet'dedikleri belirtilmiştir. Allah ile insanlar arasında gerçekleşmiş olduğu ifade edilen bu sözleşmeye 'mîsâk', 'kâlû belâ', 'ahid', 'belâ ahdi', 'rûz-i elest', 'bezm-i ezel' ve "bezm-i elest" gibi çeşitli adlar verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in diğer bazı ayetlerinde de aynı konuya dair açık veya dolaylı ifadeler bulmak mümkündür. Rûm suresinde yer alan bir ayette[77] "ed-dînü'l-kayyim (süreklilik özelliği taşıyan dosdoğru din)" tabiriyle anılan Hak dinin, Allah tarafından insan fıtratına tevdi edildiği ve onun bu temel özelliğinin değişmeyeceği ifade edilir."[78]

Bu gibi ayetlerin içeriğinden ve Allah Resûlü'nün ifadelerinden anlaşıldığına göre insanın fıtratı, yani yaratılış özellikleri, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya uygun şekilde oluşturulmuştur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi zaten insanın ruhu Allah'tan bir nefha ve soluktur. İnsandaki bu ilahî cevher onu kendisini yaratana yöneltmektedir. Ne var ki çevre ve kültürel özellikler hakiki bir Allah inancını gölgeleyebilmekte, bazen insanlar hakikate muhalif bir Allah tasavvuru geliştirebilmekte ya da büsbütün Allah'a inanmamayı

76 A'râf, 7/172.

77 Rûm, 30/30.

78 Yavuz, "Bezm-i Elest", s. 106.

seçebilmektedir. Fakat bu ise insanı sonsuz bir tatminsizliğin ve mutsuzluk girdabının içine sürüklemektedir.

Hz. Peygamber, "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecusi yapar..."[79] şeklinde anne babanın ve sosyal çevrenin insanların inanç ve düşüncelerinin şekillenmesinde ne derece etkili olduğunu bildirmektedir. Fakat insanın hakikate kulak vermesi, biraz olsun gerçeğin peşine düşmesi ona hidayet kapılarını ardına kadar açmaktadır.

Gerek fıtratının bir gereği olarak, gerekse de Allah'ın inayet ve yardımıyla insan Allah'ı bulabilir. Nihayetinde iman kalbî bir duygudur. ve Allah kalplerin hâkimidir. "Ey inananlar! Allah ve Peygamber, sizi, hayat verecek olan şeye çağırdığı zaman ona uyun. Allah'ın kişi ile kalbi arasına girdiğini ve sonunda O'nun katında toplanacağınızı bilin."[80] ayeti, iman ve küfür denkleminin nasıl cereyan ettiğini haber vermektedir. Hz. Peygamber de bu manada "Kalpler Allah'ın iki parmağı arasındadır, onları dilediği şekilde evirip çevirir."[81] demektedir. Yeter ki insan, objektif ve hakkaniyetli bir şekilde kendisini, çevresindeki varlıkları ve kâinatı incelesin. Bunun sonucunda kâinatın karmaşık matematiksel yapısı ve ritmi, insanı Allah'ın varlığı düşüncesine götürecektir. Kur'an buna mukabil kalpleri mühürlenmiş olan insanların Allah'ı bulamayacaklarını ifade etmektedir. Aynı şekilde Kur'an bu gibi kişilerin kalplerinin mühürlenmesinin, -Allah onlara hidayet ve doğruluk vermediği için değil, gerçekte kendi yapıp etmeleri ve tercihleri sebebiyle olduğunu söylemektedir.[82]

---

79 Buhârî, *Tefsîr Rûm*, 2; Müslim, Kader, 22.

80 Enfâl, 8/24.

81 Müslim, Kader, 3.

82 Yûnus, 10/7-8.

Kuşkusuz Allah kendisine iman edilmesini istediği gibi "amentü esasları" olarak bilinen bazı konulara da iman edilmesini istemektedir. Bu itibarla insan Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere iman etmeli, hayır ve şerrin O'ndan olduğunu bilmeli, öldükten sonra dirilmenin kesinlikle gerçekleşeceğini tasdik etmeli ve Allah'ın varlığına ve birliğine şehadet ettiği gibi Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğunu kabul ve tasdik etmelidir.

Amentü esasları içerisinde kader konusu çok hassas bir konu olup pek çok ayet, -insana bir özgürlük alanı verilmiş olmakla birlikte- kaderin, Allah'ın elinde olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu ayetlerden bazısı: "Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın."[83]; "Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Onun bilgisi olmadan bir yaprak bile düşmez. Yerin karanlıklarında da hiçbir dane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."[84]; "Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa bil ki, onu O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur..."[85]; "Beni yaratan da doğru yola eriştiren de O'dur. Beni yediren de içiren de O'dur. Hasta olduğumda bana O şifa verir. Beni öldürecek, sonra da diriltecek O'dur."[86] gibi ayetlerdir.

Allah Resûlü de "Bütün insanlar sana fayda vermek için toplansa Allah'ın takdiri olmadan sana fayda veremezler. Aynı

83 Hadîd, 57/22.

84 En'âm, 6/59.

85 Yûnus, 10/107.

86 Şuarâ, 26/78-81.

şekilde bütün insanlar sana zarar vermek için toplansa Allah'ın takdiri olmadan sana hiçbir şeyde zarar veremezler."[87] demektedir. Kader, Allah'ın takdirini temsil eden büyük bir denizde kulaç atmamız gibi düşünülebilirse de seyrüseferimizi belirleyen bir sürü değişkenin olduğu karmaşık ve esrarengiz bu ummanı tam olarak tanımlamak güçtür. Elbette bu takdir, insanın özgürlük alanı ve irade hürriyeti ile çelişmez. "İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez. Bu gayretinin semeresi de ileride ortaya çıkacaktır. Emeğinin karşılığı kendisine tam tamına ödenecektir."[88] Madem bu dünya imtihan dünyasıdır, o hâlde tercihlerimizin karşılığı bizlere verilecektir. Şu kadar var ki insan kendi kaderini sadece tercihleri ile belirleyebilecek olsaydı, o zaman her şey insanın kendi hayatında istediği şekilde olur ve dünya hayatında arzu etmediği hiçbir şey ile karşılaşmazdı. Dolayısıyla kader Allah'ın bizim için takdir ettiği bir akıştır.

7. İlahî Döngünün Tamamlanışı: Kıyamet ve Ölümün Müjdelediği Diriliş

İnsanoğlu, çoğu defa metcezire kapılmış bir görüntü veren hayatına, bir can şenliği arayışındadır. Çoğu zaman kurulan cümleler farklı olsa da soru hep aynı sorudur: İnsan maddi kalıpların yoğurduğu ve ihtiras duygusuyla hemhâl olmuş köhne bir yaşantıya mı razı olacaktır? Ya da dünya ile ukba arasında sıkışmış bu marazi hayata deruni bir aşk, hikmetli bir dokunuş ile asude bir ritim vermesi mümkün müdür? Dahası, acaba insan, ruhunun derinliklerinde her daim hayalini kurduğu güzel beldeye ulaşmanın özlemi içindeki bir seyyah gibi, daha önce hiç görmediği, fakat hep bahsini duyduğu bu yeni topraklara doğru ne zaman seyrüsefere çıkacaktır?

87 Tirmizî, *Sıfatü'l-kıyâme*, 59.

88 Necm, 53/39-41.

Bu yeni memeleket ona sahiden mutluluk getirecek midir? Yoksa zamanı durdurmak mümkün olsa da yolculuk hiç mi başlamasa...

İnsan kendisini sağanak yağmura tutulmuş nereye ve nasıl gideceğini bilemeyen biri olarak mı görmelidir? Yahya Kemal'in "Rindlerin Akşamı"nda dediği gibi "Geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan/ Ve arkasında güneş doğmayan büyük kapıdan/ Geçince başlayacak bitmeyen sükûnlu gece" mi başlayacaktır? İnsan, üzerine çöken alaca karanlığın ardında hiç mi sabaha erişemeyecektir? Fecrikâzibin ardından güneş, gökyüzünün yüceliğine hiç mi varamayacak ve gölgeler hiç mi uzamayacaktır? Yoksa aynı şair, "Rindlerin Ölümü" şiirinde bu soruya cevap mı vermektedir? "Ölüm asude bahar ülkesidir bir rinde; Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter. Ve serin serviler altında kalan kabrinde her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter." diye...

Yağmurdan sonraki toprak kokusunu bize armağan eden, rüzgârlarla saçlarımızı ve çayır, çimen kokularıyla genzimizi okşayan alıştığımız hayatımızı, elimizden çekip alan ölüm, -hangimizin amelinin daha güzel olduğuna bir işaret olsun diye- hayatla birlikte varlık dünyamıza usulca sokulmuştur... Elbette ölüm, Allah'a olan ricatin ve ebedî dönüşün yegâne yolu olduğu için güzeldir... Ölüm, onu Hz. Peygamber, En büyük dost'a kavuşmanın vesilesi olarak gördüğü için güzeldir...Ve ölüm, şaire "Ölüm güzel şey, budur perde ardından haber... Hiç güzel olmasaydı ölür müydü Peygamber?"[89] dedirterek, gerçek hayata bir köprü olduğu için güzeldir.

Aynı zamanda ölüm bizi, korku, açlık, fakirlik ve kıtlıkla kol kola verip sabrımızı deneyendir. "Sabredenleri müjdele. Onlar başlarına bir musibet gelince, 'Biz şüphesiz (her

89 Necip Fazıl, *Çile*, s. 153.

şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.' derler."[90] ilahî fehvasına konu olan büyük vuslattır... Sevdiklerini kaybedenlerin acısına biraz olsun derman ise bir gün onlarla kavuşacak olmayı bilmenin verdiği güçle sabrederek ve namaz kılarak Allah'a sığınmaktır.

Ölen kişinin dini ne olursa olsun, Yaratanın, var etmek lütfunda bulunması sebebiyle hayatının ve ölümünün hürmete layık olduğu, Allah Resûlü'nün bir Yahudi'nin cenazesinde gereken hürmeti göstermeyenlere "O da bir can değil mi?"[91] ikazı ile bizler için daha da anlam kazanır. Her müminin ölümü ise Rabbin melekût âleminin enginliğine, imandan bir damlanın kristalleşerek karışmasıdır. Bu, ilahî ritme kapılmışçasına Rabbin cemaliyle billurlaşmış iman dolu kalbin, ölümle rahmet tecelligâhı hâlini almasıdır. Bu anlamda ölüm, sufilerin ilmelyakin, aynelyakin ve hakkalyakin şeklindeki diyagramında hakikatin nihayetine ulaşıldığının ve sonsuz mutluluğun ifadesidir. Dolayısıyla ölüm bir yokoluş değil, sonsuz ve sermedi bir hayatın, birbirini seven insanlar tarafından ecellerinin geliş saati itibarıyla idrakı ve yaşanmasıdır.

Kâinatın ölümü ise ferdî hayatlarımızdaki ölüm misali aynı zamansal kırılmalara sahnedir. İslam, Âdem'in (a.s.) yaratılması, ilk insanın cennetteki günleri, şeceretü'l-huld ve elest bezmi gibi uhrevi olaylardan bahsetmek suretiyle insanların zaman algısını çok geniş bir düzleme çekmiş görünmektedir. İslam bir taraftan dünya hayatından önce yaşanmış olan bazı olayları tarihsel yazgıya dâhil ederek zihinleri ezelî bir yaratıcı fikrine hazırlamakta, diğer taraftan zamanı büsbütün sermedi ve sonsuz bir şey olarak yorumlama cihetine gitmektedir. Zaman bu fikre göre, sadece dünya hayatındaki görece zamandan ibaret değildir. Hayat sadece bu dünyadaki

90 Bakara, 2/155-156.

91 Müslim, Cenâiz, 78.

yaşantı ile; tarih sadece yazının ya da şifahi kültürün resmettiği dünyevi olayların kayıtları ile sınırlı değildir. Öyleyse Kur'an'ın geçmişe doğru olabildiğince genişlettiği ve sürekli bir devinim hâlindeki zaman fikri, ne olmuştur da kıyamet adı verilen bir olayla tuzla buz olmaktadır? Ya da İslam, ezelî bir arka plana bağladığı zamanın akıp gitmesi düşüncesini, ebedîlik söz konusu olduğunda kâinatın yok olması düşüncesi içinde ne diye eritmektedir? Kur'an geçmişin sonsuzluğunda yoğurduğu zamanın önüne, gelecek ufuklara açılmadan set mi çekmektedir?

İslam, "Melhame-i Kübrâ" adını verdiği dehşetli günleri kabul etmekle birlikte, bazı dinler ve ideolojilerin aksine, kıyameti yalnızca başka kavim ya da ümmetlerle girişilen bir armagedon fikri ile açıklamaz. Kur'an'ın tasvir ettiği kıyamet, seküler kültürün, ilahî takdir ve hakikati dışlayarak betimlediği bir felaket senaryosu, kadim halk anlatılarının ifade ettiği ecinnilerin dünyayı talan ettiği bir kara gün ya da küresel terör ve ötekinin düşmanlığı gibi modern vehimleri kullanarak, telenovella mantığı içinde oluşturulmuş dünyayı Marslıların istila etmesi şeklindeki bir Hollywood safsatası değildir. Ve nihayet kıyamet, -oh olsun- kabilinden insanlığa yöneltilmiş büyük ve eziyetli bir ders de değildir. Kur'an'da kıyamet iki değişik zaman dilimine geçişi temsil eden bir ara zamandır. İnsan hayatını izafi ve uhrevi zamanın ahenginden doğan sermedi bir bütünlük içinde ele alan Kur'an'da, kıyamet göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir süre veya daha kısa bir zaman aralığı olarak değerlendirilmektedir.[92] Kur'an'ın bu yaklaşımı kıyamete çok farklı bir görev yüklemektedir.

Her şeyden önce Kur'an'da kıyamet olgusu üstünde bu kadar fazla durulmasının nedeni, zaman ve kâinatın yaratılmış olarak Allah'a boyun eğdikleri ve kendi zatî güçlerinin

92 Nahl, 16/77.

olmadığı fikrinin insanlığa benimsetilmesi arzusudur. Bu itibarla âdeta insanlara, Allah'ın iradesi karşısında boyun eğmelerine yönelik ilahî bir çağrı yapılmaktadır.

Böylece ilk muhatapların zihinlerindeki çizgisel şekilde ilerleyen ve onları yokoluşa mahkûm ettiğine inanarak, âdeta ona tanrılık atfettikleri zaman düşüncesi[93], Kur'an'da farklı bir kavram alanı ile yok edilmektedir. Kıyametin saati ise Allah'ın büyük sırlarından biri olarak saklanmıştır.[94] Hiç kuşkusuz herkesin kıyameti ise öncelikle kendi ölümüdür. Buna göre insan ölmeden önce ahiret için hazırlanmalı, henüz bu dünyadayken Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmalıdır.

93 Câsiye, 45/24; Tûr, 52/30.

94 Buhârî, Îmân, 37.

II

KUR'AN İLE DİRİLMEK

Aklın Varlığa Uyanışı

1. **Takva İdealine Seyrüsefer:** Allah'a Kul Olmak

Bu dünyada var olma sebebimiz, Allah tarafından "Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."[1] şeklinde açıklanmaktadır. Allah'ın, -yaratma süreci ile ilgili diğer bazı ayetlerde tazim ve saygı ifadesi olarak- kendisini "biz" diye ifade etmesine rağmen bu ayette kendisini "ben" olarak nitelemesi, insanların ortak koşmaksızın sadece kendisine kulluk etmesinin gerektiğini vurgulayan önemli bir husustur. Allah, insanın sahte tanrılar edinmek suretiyle Allah'ın yanında ortaklar edinmesini, kendi heves ve arzularını tanrılaştırmasını ve Allah'ı alelade bir varlıkmışçasına tasavvur etmesini şirk, yani kendi Tanrılığına ve otoritesine başkalarını ortak etmek olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla cahiliye Araplarının Lât, Uzzâ ve Menât gibi sahte tanrılar edinmesi, pek çoğunun Allah'ın varlığını kabul ve ikrar etmesine rağmen onları bir mümin yapmaya yetmemiş ve bu kişiler müşrik ve Allah'ı tanımaz kişiler olarak anılmıştır. Çünkü böylesi bir Allah tasavvuru sorunlu bir tasavvurdur. Nitekim bozulmuş Hıristiyanlık da yaratıcı Allah düşüncesinin yanına kutsal ruh ve Hz. İsa'yı eklemek suretiyle teslis (üçleme) yaparak aynı yanılgıya düşmüştür.

İslam'ın inanç sistemi tevhide dayanır. Tevhit ise Yüce Allah'ın birliğini esas alır. Bu inanç, güç ve kudretin yalnızca Allah'a ait olduğunu kabul etmeyi, sadece ve sadece O'na kulluk ederek, O'ndan yardım dilemeyi gerektirir. Aslında tevhit inancı insana, tam bir özgürlük alanı vermektedir. Sadece Allah'a kul olmak, sahte tanrılara, putlara, seküler kutsallara itibar etmemek anlamına gelmektedir. Kur'an, Allah'ın kudretinin hatalı olarak isnat edildiği soyut ya da somut tüm putları tâgût olarak anmakta ve bu putların gerçekte yaratma

1 Zâriyât, 51/56.

ve yaptırım gücü olmayan içi boş nesneler olduklarını ifade etmektedir.

Günümüzde tanrılaştırılmış kavramlar, ilahî bir temele dayanmayan ideolojiler ve materyalist anlayışın beslediği bazı güç unsurları da bu tâgût kapsamındadır. Örneğin para, şiddet, hedonizm ya da hazcılık birer sahte tanrı olarak insanlara yön verebilmektedir. Hâlbuki takva, Allah'a tam bir teslimiyetle ve tevekkülle yönelişi ifade etmektedir. Bu itibarla takva, yolculuk ve hicretimizin sadece Allah'a özgü kılınması, O'nun hoşnutluğuna bağlanmasıdır. Allah Resûlü "Ameller niyetlere göredir. Herkes için niyet ettiği vardır. Kim neye hicret ediyorsa hicreti de onadır."[2] demek suretiyle insanın değerler skalasında en üste yerleştirdiği şeyin onun hicretini ve dolayısıyla hayat serüvenindeki gayesini ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Buna göre servete tapanlar, gücü tanrı edinenler, bayağı zevklerini temel gaye olarak görenler de şirk ve Allah'a ortaklık inancının esaretine düşmüşlerdir. Fakat bu bağlılıklar sonuçta hüsran ve yıkımdan başka bir şey getirmemektedir. Nitekim Kur'an böylesi şeylere kul ve köle olmanın akıbetini çok çarpıcı örneklerle dile getirmektedir. Siyasi gücün ve iktidarın temsilcisi Firavun, parayı kutsallaştıran Karun, endüstriyel gücün sembol ismi Hâmân, servetinin kendisini her türlü sıkıntıdan kurtaracağına inanan Ebû Leheb, göz açıklığı ve hile ile inanç bezirgânlığı yapmak suretiyle dinî düşünceyi materyalizmin kucağına atan Sâmirî, güç ve iktidarını Allah'ın dinini yok etmeye ve inananlara zulmetmeye adayan Nemrut ve Ebrehe, cehalet ve zorbalığın zirve ismi Ebû Cehil... bu hususta Kur'an'ın verdiği örneklerden bazısıdır.

Kötülük dünyada Hz. Âdem'in çocukları ile başlamıştır. Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesi, iyilik ve kötülük

2 Buhârî, Nikâh, 5; Müslim, İmâret, 155.

arasındaki tarihsel gerilimin tüm insanlık boyunca süreceğinin ilk habercisidir. Artık Kabil'in eli, kardeşinin kanına bulaşmıştır. İlk kan toprağa düşmüş, ilk gözyaşı dökülmüştür. Oysaki yaratma eyleminin ve kâinata dair yegâne otoritenin, yalnızca Allah'a ait olduğunu ve hayatın duyular âleminden ma'kulat ve sonsuzluk âlemine uzandığını ifade eden "elâ luhü'l-halk ve'l-emr" ilahî hükmü[3] her şeyin bu dünyada yaşanıp bitmeyeceğini, bu dünyanın ötesinde de bir dünya olduğunu "Aman ha! (elâ)" vurgusu içinde insanlığa hatırlatmaktadır. Yapıp ettiğimiz hiçbir şeyden azade olmadığımız "İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?"[4], "Size verilen her nimet hakkında sorguya çekileceksiniz."[5] gibi ayetlerle bizlere hatırlatılmaktadır. Elbette bu dünya belli bir gaye için yaratıldığına göre Allah'ın bizimle muhatap olması ve bize verdiği nimetlerin karşısında ne yaptığımızı sorması kadar tabii bir şey olamaz. Üstelik Allah, bizi çepeçevre kuşatan şeyleri idrak etmemiz için göz, kulak, dil gibi duyu vasıtaları ve akıl ve kalp gibi tefekkür ve his unsurları ile donatmışken "bilmiyordum" demek ya da Allah'a karşı sorumluluğumuzu bizim dışımızdakilere yüklemek, bir çözüm değildir.

Ahirette inanmayanlar sorumluluklarından kurtulmak için dünyadayken inandıkları sahte tanrılara ve putlara bu sorumluluğu havale edecek, onlar ise sorumluluğu kabul etmeyeceklerdir. Bunun üzerine aldanmış insanlar, ikinci bir hamle olarak, tekrar dünyaya dönüp yanlışlarını telafi etmek isteyeceklerdir. Fakat onlara bir daha bu şans verilmeyecektir.[6] Dolayısıyla bu dünya hayatı, bir kereliğine insan için verilmiş bir lütuftur. Bu ise Allah'a kulluk etmenin O'nun rızasını kazanmanın bir vesilesidir, yoksa nefsin arzu ettiği

3 A'râf, 7/54.

4 Kıyâmet, 75/36.

5 Tekâsür, 102/8.

6 Şuarâ, 26/102.

her şeyi gayrimeşru şekilde ve fütursuzca yapmanın bir aracı değildir. Bazılarımız bu dünyadan çok genç yaşta ayrılsa da cennete girmeye hak kazanarak sonsuz ve sermedi bir lütuf ve nimete erişirken, bazılarımız uzun ve müreffeh hayatları boyunca yapıp ettikleri ile Kur'an'ın, "istidrâc" ve "imhâl" diye andığı bir sürece girmekte, kendilerine bahşedilen ömrü sadece günahlarını artırmak için kullanmaktadır. Bu noktada bunlardan hangisi kazançlıdır? Hayat, -süresi ne olursa olsun- Allah'ın lütuf ve bağışlamasına vesile olmak üzere insana verilen bir armağandır. Bu anlamda hayatlarımız, sabır ve ibadetle yoğrulmalıdır. Hayatlarımız şeytanın amellerimizi süsleyerek bizi avuttuğu, gerçekte içi boş sahte süslerden oluşmamalıdır. Kur'an, hayatlarını şeytanın oyuncağı hâline getiren bu gibi kişileri, üzerlerine elbise giydirilmiş odunlara benzetmektedir.[7]

"Ubudiyet denilen Allah'a kul oluşun, birbiri içine geçen dereceleri vardır. En geniş derecesi yaratılış (halk) âleminde özümüze konulan daire içinde ortaya koyduğumuz her türlü insani tavırdır. Bunların bir kısmının gayri iradi (istem dışı) olduğu açıktır. Gayri iradi olarak yaptığımız bu tür davranışlar sebebiyle bir karşılık beklentisi içinde olamayız. Bunların ruhumuz üzerinde yükseltici bir tesiri de olamaz. Bu özelliklerimiz bizi sadece hayvanların yanına çeker ve doğanın bir parçası kılar."

"İkinci halkayı iradi (istemli) olarak ortaya koyduğumuz her türlü insani faaliyet oluşturur. Bunlar görünüşte Allah'ın bizden istediğine uygun düşebilir. Bu faaliyetler bizi bir anlamda sorumluluktan kurtarabilir, ancak bunların ruhumuz üzerinde beklenen olumlu etkisi olamaz. Ceza ve takip korkusundan, terk ettiğimiz manevi dünyada yol alamayız. Bu anlayışla tüm yapıp ettiklerimizi buradaki konumumuz ve

7 Münâfikûn, 63/4.

duruşumuzla ilişkilendirip Allah adına, O'na vuslat amacıyla sürdürdüğümüz ve hep O'nunla olduğumuz bilinci ile hep O'nun rızasını, emir ve fermanını gözeterek yapmış olmamız hâlinde, durum insan olarak varlık amacımıza uygun düşecektir."[8]

"Allah'ın rahmeti gazabını aşmıştır." ilkesi temel bir ilke olmakla birlikte, inanan insan, İslam esaslarında "el-mü'minu muraccah beyne'l-havfi ve'r-recâ'" prensibi ile ifade edilen "korku ve ümit arasında bir kulluk" ile mesuldür. Din gününün yegâne sahibi Allah olduğuna göre insan hakkında nihai kararı verecek olan da Allah'tır. Elbette Allah insanın amellerini asla boşa çıkarmaz. Allah, insanların yaptıkları kötülükleri, -kul hakkı dışında- ya affeder ya da en fazla misli ile cezalandırırken, iyiliklerine bazen bire on, bazen ise bire yedi yüz ve daha fazla mükâfat verebilir. Allah, müminlere, ödül olarak -içlerinde sonsuz kalacakları cennet bahçelerini- vadetmiştir. Allah vaadinden asla dönmez. Kur'an "Şüphe yok ki Rabbiniz olan Allah, gökleri ve yeri altı günde (evrede) yaratmıştır. Sonra arşa istiva etmek suretiyle (egemenliğini mutlak kılmıştır.) (Kâinata dair tüm) İşleyişi o idare etmektedir. O'nun izni olmadıkça hiç kimse aracı ve vasıta olamaz. Sizin Rabbiniz ve Tanrınız olan Allah budur. O hâlde O'na tapın ve O'na kulluk edin. (Bunlardan) bir sonuca varıp ibret almaz mısınız? Hepinizin dönüşü yalnız O'nadır. Bu gerçekten Allah'ın kesin vaadi ve kanunudur. O başlangıçta nasıl yarattı ise tekrar sizi varlığınıza kavuşturacak, iman edip yararlı amel işleyenleri adaleti sonucunda sonsuz ecirle ödüllendirecektir. Fakat inanmayanlar için inançsızlıkları ve nankörlükleri sebebiyle irinden içecekler ve canlarını yakan bir azap vardır."[9] hatırlatmasında bulunmaktadır.

---

8 Mehmet Erdoğan, *İbadet*, s. 92.

9 Yûnus, 10/3-4.

Kâinatın idaresini yapan, her an yeni bir şeyi var eden Allah'tır. Allah her şeyi bir takdir ve ölçü ile yapmakta ve kulunu izlemektedir. Çünkü Allah insana şah damarından daha yakındır. Allah'ın bu âlem ve insanla bu şekilde içkin ilişkisi ve inayetine rağmen, O'nun zatını ve büyüklüğünü asla tam olarak kavrayamayız. Bu bakımdan O müteal ve yüceler yücesidir. Biz Allah'ı O'nun var ettikleri ile ve enfüsi derinliğimizde hissedebiliriz. O'na dua ettiğimizde O, bize yakındır. Başımız sıkışıp yardım dilediğimizde hiç beklemediğimiz yerden bir kurtuluş ve lütuf kapısı açan O'dur. Nasıl ki Musa Peygamber, ardında Firavun ve ordusu, önünde kocaman bir umman olarak Kızıldeniz... Kapana sıkıştığında Rabbi ona asasını vurması için vahyetmiş ve alelade bir değneği denizi yaran bir kurtuluş vasıtası kılmışsa; Nemrut, İbrahim Peygamber'i ateşe attığında ateşi "kûnî berden ve selâmen (Serinlik ve selâmet ol)" emri ile asude bir serinliğe dönüştürmüşse bizim sıradan hayatlarımızda sıkıntı ve buhranlarımızı parçalayan asalar, iç yangınlarımızı ilahî bir esintiyle serinleten mucizevi dokunuşlar da vardır.

"Nefsini bilen Rabbini bilir." ilkesi çerçevesinde Allah'a kurbiyeti ve yaklaşmayı hayatında temel bir gaye olarak gören insan, -bir bütün olarak mikro ve makro ölçekte- âlemi, Rabbinin bir eseri ve ikramı olarak görür ve dolayısıyla hayatını Rabbini tanımada irfani bir seyrüsefere dönüştürür. Bu noktada nevafil hadisi olarak bilinen hadis-i kudside Allah, "Ben o vakit kulumun işitmesi, görmesi, tutan eli, yürüyen ayağı olurum."[10] sözü ile her an yanımızda olduğunu bildirmektedir. Nihayetinde Allah bizi çepeçevre kuşatmaktadır. "O ilktir, sondur, aşikârdır, gizlidir."[11] O açığa vurduğumuz söz ve eylemlerimizi bildiği gibi sırlarımızdan da haberdardır.[12]

10 Buhârî, Rikâk, 38.

11 Hadîd, 57/3.

12 Mülk, 67/14.

Allah'ın nuru, bedenimizin her hücresinde, kalbimizdeki kılcal damarlarda, beynimizin kıvrım ve nöronlarında, parmak uçlarımızda, ruhumuzun derununda, ekmeğimizde, suyumuzda, soluduğumuz havadadır.

Allah'ın insanı çepeçevre kuşatması, insanın hayatını ve ölümünü, mebdeini ve meadını, kısaca tüm varlık ve benliğini çevrelemesi demektir. O insanın nerede büyüyüp dolaşacağını ve nerede öleceğini (müstekar ve müstevda) bilir.[13] İnsanlar O'nu hiçbir şekilde layıkıyla kavrayamazken Allah bütün varlığı serapa kuşatır.[14] "Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır..."[15] Elbette insana büyük bir özgürlük alanı verilmiştir, ama hiç bir şey Allah'ın haberi ve izni olmadan gerçekleşmez. İnsan, yaşadığı hayatın zorluklarıyla örülü dertler sarmalından O'nun yardımıyla çıkabilir. Kalpler ancak Allah'ı anmakla sükûnet bulabilir.[16] Bu dünya yine de bir ümitsizlik kapanı değildir. Varlığın içine düştüğü bir mahviyet çukuru ya da bir hurdalık da değildir, bir çöp tenekesi hiç değildir. Aksine dünya, Allah'ın lütuf ve keremi ile yarattığı ve kulluğumuzu icra edeceğimiz, sevdiklerimizle gülüp ağlayacağımız, şükrünü ifa ederek yiyip içeceğimiz, ibadetimiz, tefekkürümüz ve amellerimizle Allah'ın rızasını kazanacağımız yerdir.

Bazen dünyanın güzellikleri ile aldanır, hayatımızın bu dünyadan ibaret olduğu zannına kapılırız. Bu yapraklar asla sararmayacak, bu çiçekler asla solmayacaktır. Bahçemizdeki kiraz hep kırmızı kalacak, güneş tüm aydınlığıyla daima hanemize dolacaktır... Fakat öyle midir? Sararan yapraklar da bu dünyanın... Solmuş, çer çöp olmuş ve çiğnenmiş bir

13 Hûd, 11/6.

14 Nisâ, 4/126.

15 En'âm, 6/59.

16 Ra'd, 13/28.

posaya dönmüş çiçekler de bu dünyanın... Aslında tüm diriliğine rağmen her şeyin değişim geçireceğini, bu dünya üzerinde ne varsa yokluğa doğru ilerlemekte olduğunu "kullu men aleyha fân" ayeti hüzünlü bir ritimle anlatır. Bu noktada "kulluk", aslında insan için yokluk ve fenanın, Allah tarafından rahmani bir dokunuşla fenafillaha ve sonsuz bir ilahî hoşnutluğa çevrilmesidir. Daha Türkçesi, insanın Allah'ın varlığı ile varlık bulmasıdır; Kur'an'ın, "Allah'ın ipi" olarak andığı "ebediyet ve kurtuluş kemendi"ne tutunmaktır. Bu ise akıllara nur, gönüllere huzur olan Kur'an'ın aydınlık dünyası ve rehberliğinden başkası değildir. Ne var ki birçok insan kendi varlığını sonsuz ve sermedi bir varlığa dönüştürmek isteyen yaratıcısına isyan ederek, inatla kendisinin toprak olup yok olacağını iddia etmekte ve "Kemiklerimiz toprakta ufalanıp toz olduktan sonra diriltileceğiz ha!" diye söylenmektedir. Hâlbuki, "...Allah, ilkinde nasıl yarattıysa öyle de diriltecektir."[17] İlkinde çamurdan cansız suretlere nasıl hayat verdiyse yine hayat verecektir.

Başka hiçbir şey olmasa hayatlarımızın şu anki varlığı mutlak manada hayatın varlığına delil değil midir? Şimdi bir hayat varsa niye bu bir daha olmasın? İnsanın genomunu ve varlık şemasını en ince ayrıntısına kadar ölçüp onu en güzel surette var eden Allah, Allah Resûlü'nün haber verdiği üzere *acbuzzeneb* denilen kuyruk sokumlarımızdan başlamak suretiyle hücrelerimizi yeniden inşa edecektir.[18] Dünya hayatında çocukluğumuzdan başlayarak sürekli yenilenen hücrelerimiz buna şahittir. "Biyolojinin çağımızda gelişen genetik kısmına ait verileri, adı ister acbüzzeneb olsun ister acmüzzeneb olsun, insanın maddi varlığının kaynağını teşkil eden unsurların (moleküllerin) toprakta veya başka bir mekânda varlığını devam ettirdiğini bildiren haberleri doğrular mahiyettedir.

17 A'râf, 7/29.

18 Buhârî, Tefsîr, 39/3.

Zaten acbüzzeneble ilgili hadislerin tasvir ettiği ikinci yaratılış, hem oluşum hem de mekân bakımından insanın ana rahmindeki oluşumuna fazlasıyla benzemektedir. Embriyolojinin verilerine göre sperm ana rahmine düştüğü zaman, orada çekirdeğin toprakta çimlenişi gibi çimlenir ve biter. Bu bitme esnasında ana rahmi ile insan embriyonu arasında birleştirici bir sap bulunur. Bu sap insan embriyosunun kuyruk sokumuna tekabül eden bölgesi ile irtibatlıdır. Başlangıçta insan bu sap üzerinde büyür. Ana rahmindeki döllenme anı yumurtanın öldüğü andır. İnsanın ölümü de bulunduğu toprağın döllenmesi şeklinde düşünülebilir. Bu, Allah Teâlâ'nın ölüden diri, diriden ölü çıkarmak[19] şeklindeki kudret tecellisine de uygundur."[20]

2. **Kur'an-ı Kerim'in Ufku:** Vahyin Çağrısı ile Hayat Bulmak

Allah, kâinatı var etti ise O'nun, var ettiği varlıklarla iletişime geçmesi kadar doğal bir şey yoktur. Kur'an-ı Kerim, bu hususu "Onlar kendilerinin başıboş bırakılacağını mı sanıyorlar?"[21] diyerek ifade etmektedir. Söz konusu ayet bir taraftan Allah'ın yarattıkları ile iletişiminin sürekliliğine vurgu yaparken, diğer taraftan insanlara yapıp ettikleri şeyler hakkında sorulacağını da dolaylı olarak anlatmaktadır. Öte yandan iletişimin iki yönlü doğasına uygun olarak sadece Allah'ın insanlarla iletişime geçmesi söz konusu değildir. Bunun yanında insanların da Allah ile iletişime geçmesine bir ölçüde kapı aralandığı söylenmelidir. Zira "Ben, kulumun benim hakkımda yaptığı zanna göreyim. O , beni zikretti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir topluluk içerisinde zikrederim. O

19 En'âm 6/95.

20 Yavuz, "Acbü'z-zeneb", s. 319.

21 Kıyâmet, 75/36.

bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın ölçüsünde yaklaşırım, o bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."[22] hadis-i kudsisi, Allah'ın bu iletişim kanalını, dua, ibadet ve niyazlarla daimi surette açık tuttuğunu göstermektedir. "Sizin dua ve ibadetiniz olmasa Rabbim size niye değer versin?..."[23] ayeti ise hadisin farklı bir ifadesi olarak insanın dünyaya gönderiliş gayesine vurgu yapmaktadır.

Kur'an, Allah'ın buyruklarını, insan hayatına ve kâinata dair gerçekleri okuyup düşünmeye yönelik eşsiz bir değer ifadesidir. Kur'an-ı Kerim, insanın hayatını şekillendirecek genel hayat ilkeleri, inanç esasları, davranış kalıpları, hak ve hukuku düzenleyecek normlar, ahlaki ilkeler ve fizikötesi âleme dair hususiyetleri ihtiva eden insana rehber, ilahî bir kitaptır. Bu noktada insan, gerek bireysel hayatındaki konularda, gerekse sosyal, ahlaki ve hatta ekonomik hususlarda Kur'an'daki genel ilkelerden yola çıkarak hayatına yön verme yoluna gidebilir. Bu anlamda Kur'an, asla sadece ölülerin ruhlarına okunacak bir kitap değil, gerçekte yaşayanlara yön veren bir kılavuz hükmündedir. Elbette Kur'an geçmişlerimize rahmet olduğu gibi bize hem rahmet hem hidayet vesilesidir. Daha Bakara suresinin başındaki ilk ayetlerde "Bu kitap ki onda hiçbir şüphe ve çelişki yoktur. O takva idealine ulaşmak için Allah'a yönelmiş olanlara bir rehberdir."[24] denmektedir. Elbette Kur'an, takva arayışında olanların bazı özelliklere sahip olması gerektiğini de ifade eder. Bu itibarla Kur'an'dan layıkıyla istifadenin olabilmesi için takva idealine yönelenlerin, Allah'ın haber verdiği gayb âlemine iman etmeleri beklenir.

22 Buhârî, Tevhîd, 50.

23 Furkân, 25/77.

24 Bakara, 2/2.

Gayb âlemi, Allah'ın kâinatı yaratmasından başlayarak insanın bizatihi tanık olmadığı yaratılış sürecinin bütününü ifade ettiği gibi; Allah'ın varlığını, öldükten sonra dirilmenin ve hesaba çekilmenin kaçınılmaz bir gerçek olduğunu, meleklerin, cennet ve cehennemin varlığının hak olduğunu ikrar ve kabul etmeyi de gerektirir. Gayb âlemine dair bu tür bilgiler, felsefenin metafizik ya da fizikötesi dediği ve beş duyu ile idrak edilemese de akıl yolu ile varlığı kabul edilebilecek makulat adı verilen alana denk düşer. Din bu gibi hususları inanç konusu olarak kabul eder ve kişinin mümin olup olmadığını bu hususlar tayin ve tespit eder. İnsanın, Amentü diye adlandırılan inanç esasları açısından Allah'a inanmasının yanı sıra meleklerine, kitaplarına, ilahî mesajı insanlara getiren peygamberlere, ahiret gününe ve dolayısıyla öldükten sonra başlayacak olan sonsuz ikinci hayata inanması temel gayb inançlarından ve imanın şartlarından kabul edilmiştir. Ayrıca kişinin, -özgür iradenin bir tamamlayıcısı ve kuşatıcısı olarak- alın yazısına ve kadere ve nihayetinde hayrın da şerrin de Allah'tan geldiğine inanması gerekir.

Bazı müfessirler meşhur Cibril hadisinin ilhamıyla,[25] ayetteki "gayb" ifadesini, "Allah'ın gıyabında", yani "Allah'ı görmeseler de ona ve inanılması gereken hususlara iman ederler." diye anlamışlardır. Bu da sonuçta gayba iman etmenin mahsusat dediğimiz duyular âlemiyle olmayıp akli ve kalbî bir husus olduğunu anlatmaktadır. Fakat beş duyumuz ile elde ettiğimiz ve kâinatın bize sunduğu Allah'ın azamet ve büyüklüğüne dair sayısız delil, vahyin yanında bizi inanmaya götüren temel gerekçelerdir. Kur'an'da takva idealine yönelenlerin, söz konusu iman esaslarına inanmalarının yanında -ilgili ayetlerde ifade edildiği üzere- hakkını vermek suretiyle gönülden ve riyasız namaz kılmaları (ikâmetü's-salât) gerektiği de söylenmektedir. Buna ilave olarak onların Allah

25 Buhârî, Îmân, 37.

tarafından kendilerine takdir edilmiş rızık ve geçimliklerden Allah'ın rızasına uygun meşru alanlarda harcama yapmaları ve ihtiyaç sahiplerine vermeleri (infak) istenmiştir. İlahî kelam olan Kur'an'dan tam bir istifade, bu şartların yerine getirilmesi ile mümkün olmaktadır.

Kur'an, kendisinden önceki ilahî kitapları tasdik etmekte ve kıyamet kopuncaya kadar insanlığa ilahî mesajını sunmaktadır. Takva idealini kendisine ölçü alan ve Kur'an'dan layıkıyla istifade etmeyi düşünen kişilerin, Kur'an'a olduğu gibi Hz. Muhammed'den (s.a.s.) önceki peygamberlere indirilmiş olan kutsal bilgi kaynaklarına da inanması beklenmektedir. Çünkü bütün kutsal kitapların kaynağı kâinatı yaratan Allah'tır. Ne var ki Kur'an'dan önceki vahiy unsuru kitaplar zamanla insan eliyle bozulmuş ve "tahrif" adı verilen etkiye maruz kalmıştır. Dolayısıyla bu kitapların ve sahifelerin ya da suhufun Allah'tan indirilmiş olan tevhit esasına dayanan özgün hâline inanmak icap eder. Aksi bir düşünüş kesintisiz biçimde Allah'ın insanlarla olan iletişiminin, yani vahyin bütününün birbirini nakzetmesi (tutarsız olması) ve çelişkiler barındırması anlamına gelir. Hâlbuki vahiy insanlık tarihinden itibaren tıpkı kâinatın yeknesak ve bütüncül yapısı gibi tam bir ahenk ve tutarlılık içindedir. Buna uygun olarak Allah her dönemde insanlara bir tek ilah olduğunu ve yalnızca kendisine kulluk edilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Özgün kutsal kitaplardaki farklar ancak birtakım uygulamaların teferruatında olabilir. Örneğin Yahudilere tırnaklı hayvanlar ve sığır ve koyunun içyağı -bir imtihan vesilesi olarak- haram kılınmışken[26], Hz. Muhammed ümmeti için bu yasak kaldırılmıştır. Bu çerçevede Allah'a ve kutsal kitaplara, gayba ve kesin bir bilgi seviyesinde ölümden sonraki hayata iman etmiş olanlara Kur'an kılavuzluk eder. Dahası onlar Kur'an'ın bu rehberliği sayesinde Kur'ani tabirle felaha, yani kurtuluşa,

26 En'âm, 6/146.

selamete ve sevdikleri ile birlikte mutluluk dolu sonsuz bir hayata erişebilirler.

Kur'an, kendi rehberliği için bir ideal olarak ortaya koyduğu takvayı pek çok ayette tekrarlamakta ve insanları bu ideale çağırmaktadır. Bu ideal, inancın yanında bilgiyi ve uygulamayı da gerekli kılmaktadır. Bu itibarla felsefecilerin ifadesi ile aksiyom, yani inanç yeterli olmamakta, aksiyon, yani pratik ve uygulama da önemli görünmektedir. Bundan dolayı Kur'an, inanmayı sıklıkla "salih amel" adını verdiği, "Allah'ın rızasına uygun şekilde insanlığa ve tüm varlık dünyasına yarar getirecek işler" ile beraber anmaktadır. İnananlar ve salih amel işleyenlere mükâfatlar verileceğine dair ayetler, inanmanın, uygulamalardan asla ayrı düşünülemeyeceğini göstermektedir. Kur'an sağlam ve kabul edilebilir temel inanç esaslarını belirledikten sonra bu inancın gereği olan faydalı işleri genel bir çerçevede kaydetmektedir. Enfâl suresinin ilk ayetlerinde pek çok Kur'an ayetinde anlatıldığı gibi ideal mümin için bütüncül bir tablo resmedilmektedir. Buna göre ideal ve gerçek müminler ilgili ayetlerde şöyle anlatılmaktadır:

"Müminler o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığı zaman onların kalpleri ürperir. Onlara Allah'ın ayetleri okunduğu zaman imanları artar. Onlar yalnızca Rablerine güvenir ve O'na tevekkül ederler, namazlarını dosdoğru ve hakkını vererek kılarlar. kendilerine rızık olarak verdiğimiz nimetlerden (Allah yolunda) harcarlar. Bunlar gerçek (ideal) müminlerdir. Onlar için Rablerinin katında dereceler, bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır."[27]

İlgili ayetler ideal müminlerin, üçü manevi boyutta olan, beş özelliğini konu edinmektedir. İlk özellik Allah ile olan iletişimdeki boyutun sağlamlığına dikkat çekmekte ve Allah'ın anılması ile imanın mahal ve yeri olan kalpte meydana gelen

27 Enfâl, 8/2-4.

değişime temas etmektedir. Sadece Allah adının anılması bile kalbin tam bir huşu ve konsantrasyon ile Allah'a yönelmesini ve O'nunla iletişime açık hâle gelmesini sağlamaktadır. Enfâl suresinde ideal ve gerçek mümin hakkında ifade edilen ikinci özellik, Allah'ın ayetleri okunduğunda kişinin imanının artmasıdır. Kişi gerek kâinatı, gerekse Kur'an'ı anlamlandırmaya çalışırken bütün bunları inceden inceye düşünmeye ve derinlemesine tefekküre davet edilmektedir. Bu ise varlıkların var edicisini düşünmek ile mümkündür. Bu düzen ve uyumun ardındaki ilahî kudreti anlamanın, kâinat ile olan ilişkimizi daha derin ve anlamlı bir boyuta taşıyacağı gibi kâinat ve tabiat hakkında düşünmemiz bizi Allah'a götürecek bir yoldur.

İdeal müminin üçüncü özelliği olarak belirtilen husus onun Rabbine güvenmesidir. Bu güven duygusu, "İnsan için ancak çalıştığının sonucu vardır."[28] ayetinin ışığında anlaşılabilecek bir şeydir. Kişi önce çalışmalı, emek vermeli ve nihayetinde işin sonucunu Allah'a bırakmalıdır. Örneğin Hz. Peygamber, genel çerçevede ilahî bir plan ve strateji gereği, özelde ise müşriklerin baskısı yüzünden Mekke'den Medine'ye yapacağı hicret yolculuğundan önce hicretin ön hazırlığı sayılabilecek Akabe Biatları'nı gerçekleştirmiş, Medine'deki müminlerden destek almak suretiyle pek çok hikmetinin ve faydasının yanında İslam ümmetinin gelecekteki günleri için lojistik bir destek aramıştır. Hicret sırasında ise yanına, yolu iyi bilen bir kılavuz almış, yol arkadaşı olarak Hz. Ebû Bekir ile peşindeki müşriklere şaşırtma taktiği uygulayarak güvenli bir yol güzergâhını takip etmiştir. O bir peygamber olmasına rağmen bir insan olarak kendisine düşen hususları en akılcı şekilde yerine getirdikten sonra ağzından Allah'ın ayetlerini eksik etmeyerek Rabbine tam bir güven ve sarsılmaz bir tevekkül duygusu içinde hareket etmiştir. Böylesi bir tevekkül anlayışının başka peygamberlerin hayatlarından da çarpıcı

28 Necm, 53/39.

örnekleri vardır. Nuh Peygamber, geleceği bilinen tufana karşı tahtalarını bizzat elleriyle çakarak gemiyi yapmış, fakat Allah'tan yardım istemiştir. Hz. Musa (a.s.) tüm tedbirlerini alarak İsrailoğulları ile Mısır'ı terk etmiş, Firavun onu ve inananları Kızıldeniz kıyısında sıkıştırınca Allah'tan yardım istemiş, Allah da onu mucizeleri ile desteklemiştir.

Kur'an, ideal müminin Allah'a olan derin imanının ifadesi olan kalbinin ürpermesi; onun imanının bilgi ile donanmış olması ve sadece O'na tevekkül etmesi şeklindeki özelliklerinin yanında inanan insanın, hakkını vermek suretiyle düzenli olarak namaz kılmasının önemi üzerinde de durmaktadır. Çünkü ancak hakkı verilerek kılınan bir namaz müminlerin hayatlarını düzenli ve verimli bir hâle sokar. Aynı zamanda böylesi bir namaz insanı pek çok kötülükten alıkoyarak mümini iman, bilgi ve tevekkül üçgeni içerisine dâhil ederek doğru bir istikamete yöneltebilir. Bu noktada namazın bireysel kılınmasından çok, cemaatle kılınması da teşvik edilmiştir. Zira toplu olarak kılınan namaz sevapça daha üstün olduğu gibi bu, inananlar arasında kolektif şuuru da yükseltir, sosyalleşme ve kaynaşmaya vesile olur. İnananlar böylece "üst üste konulmuş tuğlalardan oluşmuş sağlam bir yapı" gibi birbirini tamamlayan bir toplum olduklarının farkına varırlar.

Kuşkusuz gerçek ve ideal olarak nitelendirilen müminin profilindeki en önemli özelliklerden biri de sözlükte ilginç biçimde "harcamak ve tüketmek" anlamına gelen infak kavramıdır. Ne var ki bu, ayette süfli ve bayağı duygular ve nefsani arzular doğrultusunda kör bir tüketim çarkını ifade etmemektedir. İnfak ya da tüketim kavramı ayetlerde genellikle ikinci bir kavramla ilişkili olarak ele alınmaktadır ki bu ise "fî sebîlillah" kavramıdır. Bunun anlamı, yapıp ettiklerimizin Allah yolunda ve O'nun rızasına uygun olarak yapılması gerektiğidir. Bu anlamda inanan insan, başta maddi imkânlarını ve parasını olmak üzere, vaktini, emeğini ve tüm hayatını

Allah'ın belirlediği çizgi içinde harcamakla yükümlüdür. Dolayısıyla infak kavramı inanan insanların tüm sosyal yaşantısını içine alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde bu şekilde söz konusu ideal özelliklerle donanmış bir insanın, Kur'an'dan istifadesi üst düzeyde olacaktır.

Şurası da bir gerçektir ki Kur'an, ne olursa olsun, hangi günahı bulunursa bulunsun onu okuyup anlamaya çalışan kişiye kapılarını sonuna kadar açmakta, hayatın içinden bir kitap olarak okuyana farklı çözüm önerileri sunmaktadır. Bu ise Kur'an'da onu okuyan herkesin bulacağı bir şeyler olduğu anlamına gelmektedir. Kur'an'da insanın doğasına dair anlatılanlar, son tahlilde bizzat insanın yaratıcısı olan Allah'ın, insanın ruhi ve insani özellikleri hakkında yaptığı tespit ve hükümlerden oluşmaktadır.

3. **Kur'an'ın Karakteristik Yapısına Dair Bir Derkenar:** Varlığın Bilincine Kılavuz

Kur'an-ı Kerim, insanı hayata davet eder. Kur'an-ı Kerim, hayat kitabıdır ve hayatın her anı ile ilgili kılavuzluk yapar. Oysaki kim Allah'tan yüz çevirirse onun hayatı boşluğa ve karanlığa mahkûm olur. Böyle kişinin kalbi, korku, panik, endişe ve şaşkınlık içinde yokoluş girdabına kapılır. Hayatı zenginlik içerisinde geçse de bunalımlar, tatminsizlik ve depresyonlar onun yakasını bırakmaz. Bu psikolojik hâl, Kur'an'ın önemli tespitlerinden biridir. "Kim beni anmaktan yüz çevirirse onu, (içini) daraltan sıkıntılı bir hayat bekler..."[29] ayetinin bahsettiği "(hayata dair daralma) ma'îşeten dankâ" maddi sıkıntılar değildir. Bu, kişinin, eşyanın hakikatini ve hayatının anlamını idrak edememesinden kaynaklanan endişe ve korku sarmalı içinde içinin daralması, ağzının tadının ve yaşantısının bereketinin kaybolmasıdır. Nihayet alabildiğine

29 Tâhâ, 20/124.

tedirginlikle, kâbuslarla çevrili ve diken üstünde bir hayat... Bu ayet tamamen psikolojik bir derinlik içerisinde insanın, Allah'tan uzaklaşmasının yol açacağı ruhi tahribatı ve derin depresyonu gözler önüne sermektedir. Buna mukabil Allah'ın hatırdan çıkarılmaması büyük bir huzur, baştan ayağa bir asudelik ve sükûnet hâlidir. Zira "...Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulabilir."[30] Yüce Allah "Ey müminler! Size hayat verecek Kur'an'a çağırdıkları zaman Allah'ın ve Peygamber'in davetine geliniz, emirlerine boyun eğiniz. Biliniz ki, Allah kişiyle kalbi arasına girer. Ve bir gün gelecek Allah'ın huzurunda toplanacaksınız."[31] buyurmaktadır. Kur'an kendisini hayat veren kitap olarak vasfetmektedir.

Kur'an-ı Kerim; hikmeti, inancı, ahlakı ve fazileti kelime kelime dimağlara, ayet ayet gönüllere taşıyan bir kitaptır. Harikulade bir ahenk, eşsiz bir ritim, büyüleyici bir üslup ile dinleyenlerin, manevi deryasına dalarak kendilerini hikmet ummanında buldukları, karanlıklardan sıyrılıp nur nur aydınlandıkları bir kelamdır. Lafzı manayla; manayı ruh ile harmanlayarak, gaybın ve ötelerin bilgisini tatlı bir rahmet esintisi olarak insanlığa taşıyan bir mucizedir. İnsanlığın, yaratılıştan başlayan hayatının dönemeçlerini bir bir işaret eden ilahî bir uyarıdır. Hakkı batıldan bir daha birleşmemecesine ayırt eden bir Furkân'dır o! İnsanları öğüt ve ibret almaya davet eden bir çağrı, iyileri müjdeleyici, kötüleri uyarıcı ilahî bir buyruk ve hayatın tam orta yerinde okumak, dinlemek ve yaşamak için gönderilmiş bir hayat kitabıdır.[32]

Velîd b. Mugîre daha bugün gibi Benî Mahzûn'un karşısına dikilmiş anlatmaktadır: "Az önce Muhammed'den öyle sözler işittim ki, ne insan sözü, ne cin sözü… O kadar tatlı ve

30 Ra'd, 13/28.

31 Enfâl, 8/24.

32 Enfâl, 8/24.

bir o kadar göz alıcı… Köklerinden bereket ve hayat fışkıran, salkım salkım meyveleriyle dalları göklere uzanan muhteşem bir ağaç gibi görkemli… Hayır, hayır bu bir insan sözü olamaz. Bu söz er ya da geç üstün gelir, yücelir, mümkün değil alt edilemez. Ve o hükümranlığı altındaki her şeye boyun eğdirir."[33]

Söz ustası Araplar, belagat ve fesahat konusunda üstlerine olmayan İmruülkaysların, Züheyr b. Ebû Sülmâların çocukları, Kâbe'nin duvarlarına şiirler asan kavim, Kur'an'ın eşsiz üslubu, derin manası ve kulakları esir eden tınısı karşısında çaresizdiler. Kimi Tâhâ suresini işiten Ömer gibi "inandım" demekten başka bir yol bulamazken, kimi sırf inat ve çıkarı uğruna Kur'an'ın tesirine kapılmamak için parmaklarıyla kulaklarını kapatıyordu. Hâlbuki mübarek Kur'an, kendisine biraz kulak veren herkese hidayet elbisesini giydiriyor, rahmet esintileriyle bedenini ve ruhunu sararak kılavuz oluyordu.

Kur'an bir ümitsizlik kaynağı değil,[34] ümitlerin filiz filiz yeşerdiği bir umut kapısıdır. O, insanoğlunu dünyadaki hiçlik ve unutulmuşluk hissinden çekip alarak yeryüzünde yaratılmış olan her şeyin insanın emrine amade kılındığını haber veren bir mesajdır. Allah'a şükreden, Rahman'a teslim olup aşk ve şevk ile ilahî rızanın peşine düşen bütün insanların, hep beraber tutunabilecekleri, göklerden yere kadar sarkıtılmış kopmayacak sağlam bir ip,[35] kalplere can veren bir ruh[36], ellerden hiç düşmeyecek sağlam bir kulptur[37] o!

33 Hâkim, *Müstedrek*, II, s. 550.

34 Tâhâ, 20/2.

35 Âl-i İmrân, 3/103.

36 Şûrâ, 42/52.

37 Bakara, 2/256.

Allah'ın "O sahifeler içindedir, değer verilen, saygı ile yükseltilen, tertemiz sahifeler."[38] dediği Kur'an, bir ışıktır. Allah'ın dilediği kullarına hidayet ve rehber olan, önceki ilahî kitapları doğrulayan, Rabbin katındaki yüce kitaptan peyderpey indirilmiş yüceler yücesi, bir hikmet hazinesidir.

Kur'an, Levh-i mahfûzdan[39] Beytü'l-izze'ye, Cebrail'in kanatları arasından Muhammed Mustafa'nın gönlüne akıtılan, oradan müminlerin dimağlarına, dudaklarına ve gönüllerine düşen, "yayılmış ince deri üzerine"[40] satır satır, harf harf işlenmiş Mushaf olup ellerden düşürülmeyen ilahî kelamdır.

Cinlere "Biz harikulade bir Kur'an dinledik. Doğru yola iletiyor. Ona inandık."[41] dedirten, insanlara bir açıklama, muttakiler için bir yol gösterici, öğüt verici[42] bir rehberdir. Üzerinde düşünülesi, ibret alınası bir kitaptır.[43] Ne var ki, "Kur'an'ın üzerinde düşünmüyorlar mı? Yoksa bazı kalplerin üstünde kilitleri mi var?"[44] diye haber verilen insanların sayısı hiç de az değildir.

"Allah'ın, göğsünü İslam'a açtığı kimse, Rabbinden bir nur üzere değil midir?..."[45] sorusunda saklı kitap Kur'an, müminler için şifa ve rahmettir. "...Zalimlerin ise sadece ziyanını artıran bir uyarı!"[46] Âlemlere nezir ve uyarıcı olması için indirilmiş Furkân'dır o![47] "Allah, sözün en güzelini, (Kur'an'ın

38 Abese, 80/13–16.

39 Burûc, 85/22.

40 Tûr, 52/3.

41 Cin, 72/1–2.

42 Âl-i İmrân, 3/138.

43 Sâd, 38/29.

44 Muhammed, 47/24.

45 Zümer, 39/22.

46 İsrâ, 17/82.

47 Furkân, 25/1.

ayetlerini) birbirine benzer, ikişerli bir kitap hâlinde indirmiştir. Rablerinden korkanların, ondan derileri ürperir. Ondaki müjde ve tehdidi duyunca tüyleri diken diken olur, sonra Allah'ın feyzi içlerine dolar, huzura ererler, sonra derileri ve kalpleri Allah'ın zikrini (alacak kıvamda) yumuşar, işte bu kitap Allah'ın (insanlara bahşettiği) bir rehberdir. Allah dilediğini bununla doğru yola iletir. Fakat O, kimi sapıklığı içinde bırakırsa artık o kişiye yol gösteren olmaz."[48] Sapıklıkta kalanlar Cebrail'in düşmanlarıdır. Nefislerinin ve şehvetlerinin güttüğü bu insanlar, Kur'an'ı anlayamazlar. Hâlbuki Kur'an, Allah'ın rahmetinin boyasıyla boyayarak, hayata renk katar, köhneleşmiş hayatlara anlam kazandırır, insana bu dünyada başıboş olmadığını hatırlatır.

Kur'an, insanı, ölümsüzlük arzusunu dindirebileceği yegâne dergâhın kapısına, Rabbinin arşının gölgesine götürmek için vardır. Kur'an, sorunları çözer, dertlere derman olur, hayat kadar ölümün de hak olduğunu öğretir bizlere. Kur'an gökten inen bereketli bir yağmur gibi[49] günahlarla kirlenmiş kalplerimizin baharı olur. "Ve kalpler ancak Allah'ı zikretmekle huzur bulur…"[50]

4. **Vahiyden İhyaya Toplum:** Kur'an'ın İdealindeki Sosyal Yapı

Kur'an-ı Kerim, sonsuz merhameti olan Allah'ın insanlara bir öğüdü ve hayata dair bir yol haritasıdır. Onda inanca dair değerlendirmelerin yanında hayatın ve varoluşun bütününe ilişkin tespitler ve uyarılar da bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler, bireysel yaşantıya yön veren hususlar olduğu kadar, ahlaki, sosyal, hukuki ve iktisadi hususları da içerir. Bu

48 Zümer, 39/23.

49 Buhârî, İlim, 20.

50 Ra'd, 13/28.

doğrultuda Kur'an, sağlıklı bir toplum yapısı olarak üç temel hususun varlığından bahsetmekte ve sağlıklı bir toplum yapısını şöyle betimlemektedir:

"Muhakkak biz apaçık delillerle elçilerimizi destekledik. Biz onlarla beraber kitabı ve insanlara adaleti yerine getirsinler diye adalet ölçülerini indirdik. Biz demiri de indirdik. Onda çetin bir sertlik olsa da onun, insanlar için pek çok faydası da vardır. Bu, gayba inanarak Allah'ın dinine yardım edenleri ve elçilerini belirlemek içindir. Allah şüphesiz güçlü ve üstündür. "[51]

Burada insanlık için gerekli olan üç temel husus, birbirini tamamlayıcı şekilde dile getirilmektedir. Bunlardan ilki, ayette "kitap" olarak ifadesini bulan "Allah'ın hükümlerini içeren ilahî mesajlar"dır. Bunu "ilahî vahye dayalı bilgi" diye karşılayabiliriz. İkinci husus, ayette "mîzân", yani "terazi" ve "denge" olarak ifade edilen "adalet"tir. Kuşkusuz bir toplumun ayakta kalabilmesi için ihtiyaç duyulan üçüncü şey ise ayette "demir" şeklinde ifade edilen, para ve ekonomik güçtür. Bazı müfessirler, demir kelimesini, kendi dönemleri itibarıyla "ganimet" ve "maddi güç" için en önemli bir ölçü olan "kılıç" şeklinde de yorumlamışlardır. Bu durumda da kastedilen şey, nihayetinde yine ekonomik güçtür. Görüldüğü üzere Kur'an, hayatın gerçeklerini ifade eden bir kitaptır.

Bu itibarla Kur'an'a göre bir toplumu sağlıklı ve dengeli şekilde ayakta tutan üç temel unsur, "vahye dayalı bilgi", "adalet" ve "ekonomik güç"tür. Bunlardan birinde dahi bir aksama olsa o toplumda çeşitli sıkıntılar baş göstermektedir. Bu anlamda sadece maddi zenginlik bir toplumun ayakta kalması için yeterli olmamakta, toplum, vahyin ufkuna ve adalete de ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan maddi üretimi olmayan ve yeterli şekilde üretim yapamayan toplumlar belli

51 Hadîd, 57/25.

bir inanç düzeyinde olsa da bu durum, toplumun huzuru ve refahı için yeterli gelmemektedir. Buna sömürüye maruz kalmış Müslüman ülkelerden sayısız örnek vermek mümkündür. Buna karşılık pek çok gelişmiş sanayi ülkesinde ise servet dağılımındaki adaletsizlikler ve eşitsizlikler, bunun yanı sıra yardımlaşma duygusunun ortadan kalkması ve dayanışma mekanizmasından yoksunluk, toplumları ağır sosyal problemlere sürüklemektedir. Bu itibarla Kur'an, infak kavramı dışlanarak oluşturulacak bir ekonomik yapıya karşıdır.

"Allah'ın fethedilen memleketlerin ahalisinden ganimet olarak elçisine bahşettiği servet, Allah'ın elçisinin sorumluluğundadır. Bu servet, Allah, O'nun Resûlü, yakınlar, yetimler, yoksullar, yolda kalmışlar arasında paylaştırılmalıdır ki servetin dolaşımı zenginlerin tekelinde olmasın. Bu itibarla Allah Resûlü (paylardan) her ne vermişse alın. Size neyi yasaklamışsa bunu almaktan sakının. Allah'tan korkun. Allah'ın azabı şiddetlidir."[52] şeklindeki Kur'an ayeti, doğrudan toplumdaki ekonomik gücün adil ve eşit dağıtılmasına işaret etmektedir. Buna göre Kur'an, sosyal adaleti, hak, emek, adalet ve yardımlaşma temelleri üzerinde kurmak istemektedir. Bu noktada kolektif şuur ve empati çok önemlidir.

Esasında empati, başkasının hâliyle hallenmek, derdiyle dertlenmektir. Allah dostlarından Serî es-Sakatî'nin, "Otuz yıldır Allah'tan bağışlanma diliyorum." diye söze başlayıp "Bağdat'ta bir yangın olmuştu. Benim de orada bir dükkânım vardı. 'Senin dükkanın yanmaktan kurtuldu.', denince "Allah'a şükürler olsun demişim. Bu sözümden dolayı o kadar pişman oldum ki otuz yıldır Allah'ın beni affetmesi için didiniyorum."[53] demektedir. Bu şekilde Serî es-Sakatî, başkasının dükkânının yanmasını umursamadan kendi servetinin

52 Haşr, 59/7.

53 Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, I, s. 81.

kurtulmasından dolayı sevinmiş olmanın ağırlığı altında otuz yıl boyunca ezildiğini, bundan dolayı Allah'a yakarıp durduğunu üzüntü ile anlatmaktadır. Kur'an'ın istediği sosyal dayanışma böyle bir şeydir.

Kur'an-ı Kerim, verilen zekât ve sadakaları, İngilizceden sadaka diye Türkçeye aktarılan *charity* kelimesinden anlaşılan anlamdan çok farklı bir yere oturtmaktadır. Batı kültüründe sadaka, bir kişinin lütfederek fakire vermeyi uygun gördüğü bir şeyken, İslam, sadakalarda ve zekâtta fakirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin hakları olduğunu söylemektedir. Bu itibarla ihtiyaç sahiplerinin bizim kazançlarımızda, öncelikle Allah'ın belirlediği ölçülerde hakları vardır. Bu hakkın onlara ulaştırılması ise bizim için bir ödev ve sorumluluktur. Ayrıca bu sorumluluğu yerine getirirken asla başa kakma yoluna gidilmemelidir. Kur'an, bir taraftan yetimlere ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmayı teşvik etmekte ve bunu engelleyenleri kınamakta[54] diğer taraftan biriktirilmiş altının, gümüşün ve servetin, hayır ve iyiliğe yöneltilmedikçe kurtuluşumuz için asla bir faydasının olmayacağını vurgulamaktadır.[55]

İslam dini, ekonomik anlamdaki yardımlar için her şeyde olduğu gibi orta yolun tutulması gerektiğini de ifade etmektedir. Kur'an, "Ne elini boynuna bağlayıp cimrilik et, ne de onu büsbütün açarak saçıp savur. Yoksa kınanmış ve pişman olmuş olarak oturup kalırsın. Şüphesiz Rabbin dilediğine rızkı genişletir; dilediğine de kısar. O kullarının yaptıklarından haberdardır, (onların yapıp ettiklerini) görmektedir. Siz asla fakirlik ve geçim korkusu yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin. Onlara ve size biz rızık veririz. Çocuklarınızı öldürmeniz büyük bir günahtır."[56] demekte, "Akrabaya hakkını ver, yoksula

54 Mâûn, 107/1-3.

55 Âl-i İmrân, 3/14; Tevbe, 9/34.

56 İsrâ, 17/29-31.

ve yolda kalmışa da... Malını saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan Rabbine karşı pek nankördür."[57] Aslında bir toplumun gelişmesi için para ve ekonomik güç, -imkânları doğuran bir araç olsa da- her şey değildir. Elimizde erdemli bir toplumun hayatında paranın ne ifade etmesi gerektiğini bize anlatan müthiş bir tarihî vesika vardır. Huneyn Savaşı'ndan sonra ganimet dağıtımında, iman henüz kalplerine tam olarak inmemiş olan Medineli bazı gençler, "Hevazinlilerin kanları bizim kılıçlarımızdan damlarken, Peygamber, Mekkelilere bolca ganimet veriyor." diye itiraz etmişlerdi. Oysaki İslam'a kalplerini ısındırmak için ilahî buyruk gereği, yeni Müslüman olanlara ganimetten biraz daha fazla verilmişti o kadar.[58] Herkesin adil ve güvenilir olduğuna şehadet ettiği Hz. Peygamber'in adaletsiz davranması düşünülebilir miydi? O kendisi ve çocuğu aleyhine olsa bile adalet ve dürüstlükten ayrılmamıştır. Fakirlik ve hayat mücadelesi karşısında bitap düşen Hz. Fâtıma'ya ev işlerinde yardım edecek bir yardımcı ayarlanması konusunda bir devlet başkanı olarak kendisinden ricada bulunulduğunda Bedir Savaşı'nın yetimlerinin buna daha öncelikli olduğunu söyleyerek biricik Fâtıma'sı için bile olsa bu isteği geri çevirmiştir.[59]

Hz. Peygamber, yersiz itirazlarda bulunan Medineli Müslümanlara, "Mekkeliler, buradan, yanlarında servetle gidiyor olabilir, ama siz evlerinize daha kıymetli bir şey götürüyorsunuz: Allah'ın Resûlü'nü!" demişti. Allah'ın Resûlü, sözlerini şöyle sürdürmüştü: "(Ey insanlar!) Çok yakında sizler, idarecilerin aslan payını pervasızca kendilerine ayırdıklarına şahit olacaksınız (…) Fakat ben, ahirette Havz-ı Kevser'in başında olacağım." Allah Resûlü tek ganimetin küpler dolusu altın

57 İsrâ, 17/26-27.

58 Tevbe, 9/60.

59 Ebû Dâvûd, Harac, Fey' ve İmâre, 19, 20.

ve gümüş olmadığını, ahiretteki Kevser Havuzu gerçeğiyle anlatmıştı, ashabına. O, bir taraftan ganimet dağıtan bir lider olarak dünyevi otoritesine, diğer taraftan Kevser müjdesini dağıtan bir elçi olarak uhrevi otoritesine dikkat çekiyordu. Kur'an, "En güzel örnek odur."[60] demiyor muydu?

Para olsa da adalet olmayınca bir toplumun ayakta durması söz konusu olamaz. Bu kişisel hayatlarımız açısından da böyledir. Cebimizde avuç dolusu paramız olsa da adil ve dürüst değilsek o para bize asla mutluluk getirmeyecektir. Bir toplumda adalet tesis edilmediğinde toplumsal huzur bozulmakta, o toplumda farklı sıkıntılar meydana gelmektedir. Kur'an bu anlamda "Biz bir memleketi yok oluşa sürüklemeyi istediğimizde zenginlikten ve refahtan şımarmış kitleleri iktidara getiririz. Onlar o toplumda her türlü asayişsizlik ve yolsuzluğu yaparlar, artık o toplumda olan olmuştur. Bunun üzerine biz o toplumu yerle bir ederiz."[61] demektedir. Bunun için tarihten örnekler bulmak hiç zor değildir. Roma İmparatorluğu'nun tesis ettiği kapsamlı Roma hukukuna rağmen -farklı sebepleri de saklı tutmak kaydıyla- israflarının ve sömürdükleri kitlelere karşı mağrur ve şımarık tutumlarının yüzlerce yıllık imparatorluğu yıkıma uğrattığı bilinmektedir.

Kur'an -ı Kerim, bireyin dengeli bir hayat yaşamasını öngördüğü gibi toplumun da bütün yönlerden bir denge kurmasını ister. Vahyin aydınlığından yüz çevirerek kendi arzuları istikametinde dünyevi kaygılar içinde bir hayatı önceleyen bir toplumsal yapı, birçok insanın sömürüye maruz kalmasına, köleleştirilmesine, değerlerin ticari bir meta hâline dönüşmesine neden olmaktadır. Bu toplumlar merhametli olan Allah'ın öğütlerinden yüz çevirmek suretiyle haksızlıklara zemin hazırlamaktadırlar. Kur'an, "Kim Rahman'ı anmaktan

60 Ahzâb, 33/21.

61 İsrâ, 17/16.

yüz çevirirse ona şeytanı musallat ederiz. Artık şeytan onun dostudur. Şeytanlar bu gibi kişileri yoldan çeviriler. Onlar kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. Fakat huzurumuza geldiklerinde (vahyin yolunu bırakıp tercih ettikleri şeytanlara/ideoloji ve metot olarak benimsedikleri şeylere), keşke seninle benim aramda doğu ile batı kadar bir mesafe olsaydı. Bu ne kötü birliktelikmiş, derler."[62] şeklinde bu hususa dikkat çekmektedir.

Kur'an, insanları ve toplumları yanıltan süfli duyguların, anlamsız ve içi boş ideolojilerin, nihayetinde hüsranla sonuçlanacağını kendine özgü çarpıcı ve mucizevi anlatımıyla ifade etmektedir. İlahî bir kitap olarak Kur'an-ı Kerim, doğru olan yol ve yöntemin Allah'ın mesajlarının resmettiği çerçevede hareket etmekle mümkün olduğunu anlatmaktadır. Kur'an-ı Kerim bu geçeği anlatırken tarihten sayısız örnek getirmektedir. Allah Kur'an'da insanları milletler ve kabileler hâlinde yaratmış olmasının sırrını, toplum hâlindeki insanların birbirini daha rahat tanımasına bağlamaktadır. Toplum bir sosyalleşme zemini, insanın dünyayı tanıyacağı bir alandır.[63] İbadetlerimiz toplum içinde anlam kazanmaktadır. Allah, bir toplum kendisini değiştirmedikçe o topluma olan muamelesini de değiştirmeyeceğini beyan etmektedir.[64] Değişmek için ne yapmalı, peki? Ne yapmalı iyiye, güzele doğru ilerlemek için? Allah Resûlü'ne göre toplumu ayakta tutan temel yapı taşı ailedir. Allah Resûlü, her türlü değersiz hazinenin karşısına, değerli bir hazineyi, bir anne ve eş olarak kadını ve anneyi yerleştirmiştir.[65] Toplumda değişim ancak kadınla, anneyle ve aileyle sağlanabilir. Aile bütünlüğünü, kendisine

62 Zuhruf, 43/36-38.

63 Hucurât, 49/13.

64 Ra'd, 13/11.

65 Ebû Dâvûd, Zekât, 1664.

sağlam bir temel yapan bir toplumun, muhteşem bir uygarlık olarak insanlığa damgasını vurmaması için bir sebep yoktur.

5. **Hayâ ve Hayatın Aroması:** Kur'an'ın Vadettiği Ahlak

İman, İslam ve ahlak, -dinin temel yapısını oluşturan üç ana unsur olarak- insanı değersiz ve sıradan olmaktan, yüksek bir şahsiyet, erdemli bir kişi ve Allah'ın rızasını kazanmış kâmil bir insan olmaya götüren bütünün parçalarıdır. Meşhur Cibril hadisinde iman, İslam ve ihsan olarak yer bulan bu üç alan, gerçekten insanın varlık dünyasında değerini belirlemekte ve onun sadece biyolojik bir varlık olmayıp fizik ve metafizik âlemlerin ara kesitinde yüksek bir varlık olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlam dairesi içerisinde Kur'an-ı Kerim, insanın yüksek bir varlık oluşunu, göklerin yüksekliğini anlattığı ve daha çok maddi bir yücelik ifadesi olan "*ref*" fiilinin aksine "*tekrîm*" fiili ile ifade etmektedir. Bu fiil, insanın onur, şeref ve manevi boyutuna beraberce işaret eden bir anlam dairesine sahiptir.

Bu doğrultuda Kur'an, "Gerçekten, biz Âdem'in çocuklarını üstün ve şerefli kıldık (tekrîm). Onları karada ve denizde taşıdık. Onlara en güzel ve temiz şeylerden rızıklar bahşettik. Onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."[66] diyerek insanın üstünlüğüne ve değerine dikkat çekmektedir. İnsanın varlık hiyerarşisindeki söz konusu konumu, bilgi ve inanç bütünlüğü içinde Allah'a yakınlık kurabilme özelliği ile doğrudan ilgilidir. Allah, insanın kalbini kendi nurunun tecellisi için bir mahal kılmıştır. Hiçbir varlığa nasip olmayacak şekilde Allah'ın feyzine ve nuruna tecelli mahalli ve aydınlanma yeri olan kalp, tasavvuf ehlinin "hâtırân" dediği rahmani ve şeytani duyguların arasında daimi surette sınanmaktadır.

66 İsrâ, 17/70.

Buna göre insanda rahmani pek çok iyi duygu ve Allah'a inanma istidadı olmakla beraber nefsani ve şeytani bazı kötü duygular da vardır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Nefse ve onu liyakatli hâle getirip de fücur ve takva eğilimlerini ilham eden Allah'a hamdolsun."[67] şeklinde ifade edilmektedir. "İnsan tek kutuplu değil, çift kutuplu bir varlıktır. Yaratılışına yansımış o ilahî ince nizam ve ahengin göstergesi olarak, negatif ve pozitif yüklerle, enerji akışlarıyla donanmıştır."[68] Allah, insanın, kalbini şeytanın vesvese ve kuruntularına değil, Allah'ın tecelli ve ikramına açmasını ondan istemektedir. İnsan, yaratılışı gereği aceleci bir varlıktır. O, kulluk sorumluluğu ve Allah'ın temsilcisi olmayı, her türlü gücün ve varlığın ötesine geçerek üstlenmeyi kendi istemiştir. Allah "emanet" olarak adlandırdığı sorumluluğu dağlara ve göklere teklif etmesine rağmen sadece insanın bu sorumluluğu almak istemesi, ona başka hiçbir varlık kategorisine nasip olmayan sonsuz nimetlerin kapısını araladığı gibi, sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda Allah'ın azap ve cezalandırmasına da maruz kalması sonucunu doğurmaktadır.

Bu çerçevede daha önce bahsi geçen Cibril hadisi, bir taraftan insanın gaye ve sorumluluğunun ne olması gerektiğini bir bütün olarak ortaya koymakta, diğer taraftan İslam'ın ilkelerinin resmedilmesinde temel referanslardan biri olarak görülmektedir.[69] Bizzat Cibril, yani Cebrail tarafından Allah Resûlü'ne dikte ettirilen iman, İslam ve ihsan kavramları, gerçekten insanın yeryüzündeki sorumluluğunu net şekilde açıklamaktadır.

Bu hadiste Allah Resûlü imanı "Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanman,

---

67 Şems, 91/7-8.

68 Kılıç, *Benliğin İnşası*, s. 72.

69 Buhârî, Îmân, 37.

bir de kadere, hayrına, şerrine inanmandır." diye tarif etmekte, Cebrail de bunu onaylamaktadır. İslam'ın beş inanç esasının anlatıldığı başka hadislerle de onaylanan bu esaslar bir müminin inanması gereken en öncelikli hususlardır. İmandan sonra dinin ikinci veçhesini oluşturan İslam, imanı amelî boyuta taşımaktadır. Bu çerçevede Hz. Muhammed, "İslam; Allah'tan başka İlah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse Beytullah'ı (Kâbe'yi) haccetmendir." şeklinde izah etmektedir. Dinin üçüncü boyutunu oluşturan ihsan kavramı ise Allah Resûlü tarafından "Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni muhakkak görür." şeklinde açıklanmaktadır. Bir güzelliği ortaya koymak, iyilik yapmak, yardım etmek gibi geniş bir sözlük anlamına sahip ihsan kavramı, ibadeti, her türlü riya, gösteriş ve süfli gayeden uzak biçimde Allah'a özgü kılmayı; insanın, Allah'ın her zaman kendisini gördüğünün bilincinde iyi işlerin peşinde koşmasını; ahlak ve erdeme yakışır şekilde hareket etmesini ifade etmektedir. Bu çerçevede ihsan kavramı kulluk bilincini doğrudan ahlak ile ilişkilendirmekte ve İslam'ı, iman, tefekkür ve ahlak potasında yoğurmaktadır.

Bu ahlaki erdemlerin örneklerle anlatıldığı yer Kur'an-ı Kerim'dir. Bunun mücessem ve somut hâli ise Hz. Peygamber'in şahsıdır. Müminlerin annesi Hz. Âişe, "Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an idi."[70] demektedir. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin, bu sözünün ardından, "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."[71] ayetini ya da Mü'minûn suresinin ilk dokuz ayetini okuduğu belirtilmiştir.[72] Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ahlakı Kur'an ahlakı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda

70 Müslim, Müsâfirîn, 139; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.

71 Kalem, 68/4.

72 İbn Mâce, Ahkâm, 14.

Allah Resûlü Kur'an'ın ete kemiğe bürünmüş şekli olarak, bize her işimizde "üsve-i hasene", yani en güzel örnektir. Hz. Peygamber, bir nebi olmasının yanında beşerî ve insani olarak da önemlidir. Bir peygamber olarak onun örnekliği bir evlat, bir eş, bir baba, bir öğretmen, bir lider olarak hayatın her alanı ile ilgilidir.

Allah Resûlü, "Ben, (başka değil, sadece iyi), güzel ahlakı tamamlamak (uygulamak) için gönderildim."[73] buyurmak suretiyle ibadet ve taatlerimizin birçok hikmet boyutunun yanında insanı ulaştıracağı nihai noktanın ahlak olduğuna dikkat çekmektedir. Bu itibarla inanan hiç kimsenin ahlaktan yoksun olması düşünülemez. "Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlak bakımından en güzel olanıdır."[74] Ahlak, imanın ve İslam'ın bir parçasıdır. Hz. Peygamber, pek çok ahlaki davranışı açıklarken bunu kişinin imanından bir parça olarak görmüş ya da güzel ahlakı, iyi bir Müslüman olmanın kanıtı olarak saymıştır. Bu anlamda Allah Resûlü, "Temizlik imandandır."[75]; yine bir başka hadiste "Üç şey imandandır: Az maldan infakta bulunmak, herkese selam vermek suretiyle selamı yaymak, kendinle ilgili hususlarda da adil ve insaflı davranmak."[76] demiştir. Böylece Hz. Peygamber, inancı eylem ile birleştirmiştir. Benzer şekilde Hz. Peygamber'in, İslam ile ahlakı bağlantılı gördüğü sözleri de vardır. Şu hadis-i şerif bu çerçevede değerlendirilebilir: "Kendisine faydalı olmayan ve kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, kişinin iyi ve güzel Müslüman olmasındandır."[77] Buna göre kalp, dil ve fiilden her biri, birbirini tamamlamalıdır. "Kulun kalbi doğru oluncaya kadar imanı dosdoğru olmaz. Dili doğru oluncaya

73 İbn Hanbel, *Müsned*, II, 381.

74 Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

75 Müslim, Tahâret 1

76 Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, I, s. 56.

77 Tirmizî, Zühd, 11.

kadar da kalbi dosdoğru olmaz. Komşusunun kendisinden bir kötülük gelmeyeceğine emin olmadığı kimse de cennete giremez."[78] hadisi ve "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır."[79] şeklindeki Kur'an ayeti bu gerçeğin bir ifadesidir.

Görüldüğü üzere İslam dini, imanı, İslam esaslarını ve ahlaki boyutu birbirini tamamlayan, hatta iç içe geçmiş ve birbirinden ayrıştırılamaz unsurlar olarak görmektedir. Böylece farz ya da nafile tüm ibadetlerimizde Allah'ın bize yüklediği sorumluluğu yerine getirmemizin yanında, bu ibadetlerden kaynaklanan ahlaki boyutu da ihmal etmememiz gerekmektedir. Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü, namaza her kalktığında şöyle dua ederdi: " … (Allah'ım!) Beni güzel ahlaka eriştir. Senden başka güzel ahlaka eriştirecek yoktur. Kötü ahlakı benden uzaklaştır. Senden başka kötü ahlakı benden uzaklaştıracak yoktur! .. "[80] Allah Resûlü'nün namazlarından önce ettiği bu dua, ibadet ile ahlakın ne derece iç içe olduğunu göstermektedir.

İyiliğin ne tür bir şey olduğu Kur'an'ın bir çok emri ve Allah Resûlü'nün çeşitli konulardaki söz ve uygulamaları dikkate alındığında ortaya çıkmakta, farklı tezahürleri ile iyilik ile ilgili bir perspektife sahip olmaktayız. Bununla beraber bu konuda bir tanıma da ihtiyaç hissedilmektedir. Bu noktada karmaşık tanımlamalara girmek yerine İslam'ın konuyla ilgili ölçüsü Allah Resûlü'nün şu sözünde saklıdır: "İyilik, kalbin kendisiyle huzur ve sükûn bulduğu; kötülük ise kalbi huzursuz eden şeydir."[81]

---

78 İbn Hanbel, *Müsned*, III, s. 199.

79 Saf, 61/2-3.

80 Müslim, Müsâfirîn, 201.

81 Dârimî, Buyû', 2.

Genel olarak İslam'ın ahlak anlayışı, insanın yaratılışındaki doğal bir duyguya bağlanmaktadır. Bu duygu, utanma duygusu veya hayâ duygusu olarak bilinir. Hayâ, kişinin onur ve saygınlığını örseleyecek şeylerden vicdani ve kalbî olarak uzak durmasını ifade eder. Anadolu irfanı bunu "ar damarı" olarak anmaktadır. Allah Resûlü, "Her dinin bir ahlak anlayışı vardır. İslam'ın ahlak anlayışı hayâ [yani utanma duygusudur.]"[82] demektedir. Mayamızda bulunan utanma duygusu, otomatik bir refleksle gerek insanlara karşı, gerekse de Allah'ın izzeti dergâhında mahcup olmamamız için bizi kontrol altında tutmakta, buna mukabil vicdani ve kalbî olarak benimseyeceğimiz eylemlere sevk etmektedir. Bu, benliğimizin rahmani bir otokontrol sistemidir. Fakat iki kutuplu bir varlık planına oturan insan, kötülükleri alışkanlık hâline getirdiğinde ve vahye kulaklarını tıkadığında benliğinin nefsani ve şeytani yanı onu daha fazla kötülüğe sevk etmekte, Kur'an'ın anlatımıyla şeytan, insana amellerini süsleyerek ona güzel işler yaptığı hissini vermektedir. Bu itibarla insanın özünde hayâ, sevgi, acıma hissi gibi Allah'a götüren saf ve duru duyguların yanında bencillik ve kıskançlık duygusu gibi kötü duyguların da olduğu bilinmelidir. Kur'an bu hususu "... Nefisler kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır..."[83] diye ifade etmektedir. Ayrıca insanın bozgunculuk yaptığı ve nankör olduğu[84]; zayıf olarak yaratıldığı[85]; aceleci[86]; çok cimri[87]; zalim ve pek cahil olduğu[88] belirtilmektedir. Bu duyguları, ancak ahlakın özünü oluşturan ihsan kavramı ile

82 Taberânî, *el-Avsat*, 1758.

83 Nisâ, 4/128.

84 Bakara, 2/30.

85 Nisâ, 4/28.

86 İsrâ, 17/11.

87 İsrâ, 17/100.

88 Ahzâb, 33/72.

aşmamız mümkün olur. Yani biz, görmesek de her an Allah'ın bizi gördüğünü bilmek suretiyle hareket ederek gerçek kul olmanın bilincine ulaşabiliriz.

Kuşkusuz yapıp etmelerimizde asıl olan, samimi niyetlerimizidir. Unutmamak gerekir ki "Ameller ancak niyetlere göre değer kazanır."[89] Eğer farkında olmadan ya da kasıtlı olarak bir kötülük yapmışsak Allah'tan af dilemeli, yaptığımız şeyin kul hakkı ile ilgili bir boyutu varsa helalleşerek, incittiğimiz kişinin gönlünü almalıyız. Ayrıca bu kötülüğün defi için hemen bir iyilik yapmalıyız. "Nerede olursan ol, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlaka uygun biçimde davran!"[90] hadisi Allah Resûlü'nün en önemli emir ve tavsiyelerindendir. Ahlakın pek çok yansıması olmakla birlikte yalan söylememek, sözümüzde ve işimizde dürüst olmak, akrabalarımızla iyi ilişkiler içinde olmak, komşularımıza ve arkadaşlarımıza karşı saygı ile hareket etmek, annemizi ve babamızı üzmemek, vaktimizi yararlı işlerde geçirmek, cömert, kanaatkâr, alicenap ve diğerkâm olmak gibi hususlar bu çerçevede sayılabilir.

6. **Model İnsan Hz. Muhammed:** Sünnetin Hayati Değeri

Kur'an'ın "Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."[91] ayeti, Hz. Muhammed'i (s.a.s.) "rahmet" kelimesi ile tarif etmektedir. O, kâh Hacerülesved'i yerine koymak için ihtilafa düşüldüğünde yere serdiği hırkasıyla Kâbe-i Muazzama'da, kâh oklar sevdiklerine değmesin diye çabalarken Ficâr'da, kâh mazlumların ahı yerde kalmasın diye haktan

89 Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 1.

90 Tirmizî, Birr, 55.

91 Enbiyâ, 21/107.

yana bir avuç insanla Hilfü'l-Fudûl'da, kâh Cebrail ona "Yaratan Rabbinin adıyla oku!"[92] derken Hira'daydı... Gözlerinden okunan rahmet parıltılarıyla hep o vardı... Hazreti Muhammed, insanlık tarihindeki dehşetli sancının tam ortasında, her türlü kötülüğü, kan davalarını, faizcilik ve tefeciliği, kadınlara kötü muameleyi, kız çocuklarına zulmü, yetimin hakkını gaspı, insanları köleleştirmeyi ayaklarının altına aldığını ilan etti. "Ben kurutulmuş et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum." dedi, tevazu ile...[93]

Peygamberlik öncesinde de peygamberlik verildiğinde de dürüsttü, güvenilirdi, Muhammedü'l-Emin'di o! "Cahiliye Dönemi'ne ait olsa bile verdiğiniz sözlerde durun, yemininizi yerine getirin. Çünkü Müslüman olmak (verilen sözlerin arkasında durmayı) daha çok gerektirir."[94] diyordu.

Allah Resûlü'nün dürüstlüğüne, ona inanmayanlar bile şahittir. Ebû Süfyân henüz Müslüman olmadan Bizans İmparatoru Heraclius'ın (Hirakl) huzuruna varıp Hz. Peygamber'e karşı Bizans'ın yardımını aramıştı. Müslüman olduktan sonra Ebû Süfyân, Heraclius ile aralarındaki konuşmayı Abdullah b. Abbâs'a anlatmıştır. O konuşmada Heraclius'ın Ebû Süfyân'a söylediği sözler, Hz. Peygamber'in şahsında kalp, akıl ve bedenin ahenginden doğan ideal insanı bize tüm açıklığıyla anlatmaktadır. Heraclius şöyle diyor: "Ebû Süfyân! Ben sana '(Hz.) Muhammed ne tavsiye ediyor?' diye sordum. Sen namaz kılmayı, doğru olmayı, iffetli olmayı, ahde vefayı, emaneti yerine teslim etmeyi tavsiye ettiğini söyledin. Bunlar ancak bir peygamberin özellikleridir."[95]

---

92 Alak, 96/1.

93 Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, IX, s. 20.

94 Tirmizî, Siyer, 30.

95 Buhârî, Şahâdât, 28.

Buna mukabil bazı insafsızlar ise onu şair, ehlikitaptan alıntılar yapan bir sahtekâr ya da aklını kaçırmış bir kişi olarak ilan etmişti bile. Kur'an-ı Kerim, inançsızların bu refleksini çarpıcı tablolar hâlinde anlatmaktadır: "Şüphesiz inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için) 'Hiç şüphe yok o bir delidir.'[96] diyorlar."; "İnkâr edenler, 'Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.' dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. '(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır.' dediler. (Ey Muhammed!) De ki: O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir."[97] Kimi ise onu zorbalık etmekle suçluyordu. Kâf suresinin ilgili ayeti buna atıfta bulunmaktadır: "Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O hâlde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver."[98]

İnanmayan inanmadı. Kiminin eski düzende menfaati vardı. Bile bile ve inadına gerçeği reddettiler. Kimi yanlış ölçüp biçti, anlayamadı. Nihayetinde kendilerine yazık ettiler. Allah Resûlü ısrarla tebliğini sürdürdü. Fakat o sadece tebliğ etmek ve hakikati onlara iletmekle emrolunmuştur.[99] "Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu (haktan alıkoyan güç odaklarını) tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[100] Allah, Hz. Muhammed'e, "Sen, (onlar) mümin olmayacaklar

96 Kalem, 68/51.

97 Furkân, 25/4-6.

98 Kâf, 50/45.

99 Nahl, 16/82.

100 Bakara, 2/256.

diye ihtimal ki, kendini helak edeceksin!"[101] diye sesleniyordu. "Onlardan yana üzülme. Kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü de sıkıntıya düşme."[102] diye onu müjdeleyerek...

Allah Resûlü vahye dayalı konuşuyor, insanları hakikate davet ediyordu. "Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız Muhammed sapmadı, şaşırmadı. O, kendi arzusuna göre de konuşmuyor. Bildirdikleri, kendisine vahyolunan bir vahiyden ibarettir."[103] ayetleri bu hususa dikkate çemektedir. O elbette bir insandır, fakat ilahî bir kontrol altındadır. Bu bakımdan onun sözleri ve yaşantısı çelişmez bir biçimde Kur'an ile bütünleşmektedir. "(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür."[104] "Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti kafalarınıza yerleştirin. Şurası gerçek ki Allah Latîf'tir ve her şeyden haberdardır."[105]

Bu ayetlerde ifade edilen hikmet, doğrudan doğruya Allah Resûlü'nün sünnetidir. O söz, fiil ve davranışlarıyla her hususta bize referans, rol model ve eskilerin, numune-i imtisâl dedikleri en güzel bir örnektir. "Andolsun ki, sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü ümit eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için, Resûlullah'ta güzel bir örnek vardır."[106] ayeti Allah Resûlü'nün bu yönüne vurgu yapar. Hz. Peygamber, sözlü ve fiilî sünneti ve bir bütün olarak hayat tarzı ile Kur'an'ın ete kemiğe bürünmüş şeklidir. Onu referans almadan, Kur'an'ı anlamak mümkün değildir. Tarih boyunca İslami ilim metodolojisinin Allah Resûlü'nün sünnetine ilişkin ortaya koyduğu genel çerçeve, İslam'ın sahih ve müsellem ilkeleri istikametinde büyük bir çabanın ve birikimin

106 Ahzâb, 33/21.

ürünüdür. Allah Resûlü'nün sünnetine ve hadis-i şeriflere karşı bir tavır, doğrudan İslam'ın temel paradigmasına ve İslam medeniyetinin kalbine yöneltilmiş bir kastı ifade etmektedir. Allah Resûlü, "Şunu iyi biliniz ki, bana Kur'an-ı Kerim ile birlikte onun bir benzeri de verilmiştir. (Bu konuda) dikkatli olun; (çünkü) koltuğuna kurulan tok bir adamın 'Size (Hz. Peygamber'in sünneti/hadisleri değil) sadece şu Kur'an lazımdır, onda bulduğunuz helali helal, haramı da haram kabul ediniz yeter!' diyeceği (günler) yakındır..."[107] uyarısında bulunmaktadır.

7. İman ve İsyan Ara Kesitinde Tarihten Örnekler:

Kur'an-ı Kerim, herkesin kendi amelinden kazandığının karşılığının verileceğini haber vermektedir.[108] İnsanlar kendi kazandıklarına göre, ahirette farklı şekillerde muamele göreceklerdir.[109] Güzel mükâfatlara muhatap olabilmek için insanın kendine haksızlık etmemesi gerekir. Kişinin kendine haksızlık etmesi demek, Allah'ın çizdiği sınırları aşması anlamına gelmektedir.[110] Bu sınırları kimileri çok fazla aşarak 'sırât-ı müstakim' diye ifade edilen Allah'ın yapılmasını istediği ibadet ve güzel davranışları terk eder ve kendilerine daha farklı yol ve ideolojiler edinirler. Bu şekilde sınırı aşan insanlar, sadece ahirette değil, dünya hayatında da felaketlerle karşılaşabilirler. Yüce Allah, bizim de dersler çıkarmamız için Kur'an'da bazı kavimlerin maruz kaldığı akıbetlerden bahseder.[111] Kur'an'da Muhammed ümmetinin üç grupta olduğu, bunlardan kendilerine zulmedenlerin bir grup, iyiliklerde

107 Tirmizî, İlim, 10.

108 Câsiye, 45/22.

109 Hac, 22/10.

110 Talâk, 65/1.

111 Ankebût, 29/40.

öncü olanların bir grup, ikisi arasındaki insanların ise vasat ve sıradan bir grup olduğu vurgulanmaktadır.[112] Burada kendimize sormamız gereken soru Kur'an'da ifade edilen bu üç gruptan bizim hangisine dâhil olduğumuz sorusudur.

Kur'an-ı Kerim, Allah Resûlü'nden önce de kendilerine yazık eden pek çok topluluğun ve kavmin varlığından bahsetmekte ve bunların içine düştükleri hataları çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Kendi hayatımıza sağlıklı şekilde yön verebilmek için bu Kur'an kıssalarını okumamız son derece yararlıdır. Bu kıssalar da konu edilen topluluklardan biri Nuh kavmidir. "Andolsun biz, Nuh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, O, 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir İlahınız yoktur. Allah'a karşı gelmekten hâlâ sakınmaz mısınız?' dedi."[113] ayetiyle bu kavmin Peygamber tarafından net şekilde uyarıldığı anlatılmaktadır.

Ne var ki Nuh Peygamber'i bir türlü dinlemeyen kavmi, onu son derece derin üzüntülere boğmuştur. Sonunda yüce gönüllü Peygamber, bu insanların dünyadaki kötülüklerin mazlum insanlara dokunduğunu ve onların asla bu kötü yollarından vazgeçmeyeceklerini anladığından bir köşede ağlamaklı, Rabbine dua eder: "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"[114] diye Nuh Peygamber, gece gündüz kavmine Allah'ı anlatmış, 'onlar azaba uğramasınlar' diye Allah'a el açıp yakarıp durmuşken[115], Yüce Allah'ın, "Zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır."[116] hükmünü kendisine bildirmesinden sonra duasını, bedduaya tebdil etmiştir. Artık Nuh

112 Fâtır, 35/32.

113 Mü'minûn, 23/23.

114 Nûh, 71/26.

115 Nûh, 71/5.

116 Mü'minûn, 23/27.

Peygamber'in, "Ey Rabbim! Ben yenilgiye uğradım, yardım et." [117] demekten başka çaresi kalmamıştır.

Nuh kavmi, Fırat ve Dicle arasındaki Mezopotamya'da Bakır Çağı'ndan Tunç Çağı'na geçildiği bir dönemde, ekonomisi tarıma dayalıydı ve kavim zenginliğin zirvesindeydi. Belki de Kur'an'ın, Nuh'un yaşıyla ilgili verdiği 'bin yıldan elli yıl eksik açıklaması', bu döneme bir gönderme yapmaktadır.[118] Buna uygun olarak arkeologlar Nuh kavminin yaşadığı dönemin milattan önce dört bin beş yüz ile üç bin beş yüz yılları arasında olduğunu söylemektedirler. Bereketli Hilâl denilen topraklarda hurma ağaçları, hububat ve bakliyatın her türlüsünü yetiştiren, ırmak ticareti ile dışarıdan metal ve taş ithal eden Nuh kavmi, şehirlerinde gösterişli tapınaklar yapıyor, tapınakların çevresinde tahıl ambarları inşa ediyordu. Tapınaklarda, putları Ved, Suvâ, Yagûs, Ya'ûk, Nesr'e kurbanlar kesiyorlar, bunlara saygı gösteriyorlardı. Bu putlardan bazısı erkek, bazısı kadın, bazısı da hayvan şeklinde yapılmıştı. Zenginlik ve refahın şımarttığı insanlar her türlü günahı, fütursuzca işliyorlardı. Nuh'un kavmi, torunları Ad ve Semûd'dan da azgındılar.[119] Şehirlerde dokumacılık ve zanaatkârlığın pek çok çeşidi ilerlemişti. Tüccarlar, şehirlerin zenginlerine ürün yetiştiremez olmuşlardı. Zenginler, lüks ve eğlencede sınır tanımıyorlardı. Ne hazin ki, bunca zenginliğe ve israfa rağmen servet sahipleri fakirlere ve yoksullara yardım etmiyor, hatta onları aşağılıyorlardı.[120] Bütün bu şımarıklıkların ve çarpıklıkların ortasında, Nuh Peygamber, gece gündüz kavmine Allah'ı anlatıyor, onlara, ilah edindikleri putların hiçbir faydasının olmayacağını söylüyordu.[121]

117 Kamer, 54/10.

118 Ankebût, 29/14.

119 Kamer, 54/52.

120 Hûd, 11/29.

121 Nûh, 71/5.

Kavmi ona kızıyor, onu sapıklıkla,[122] delilikle,[123] cinnet geçirmiş olmakla[124] suçluyor, "Sen melek değil, bizim gibi bir insansın."[125] diyorlardı. Onlar, canları fena hâlde sıkılmış bir vaziyette "Putlarımıza dokunma!"[126] diyorlardı. Ona inanan ve sayıları fazla olmayan güçsüz insanlardan da rahatsız oluyorlar, "Şu toplumda ezilmiş, fakirlere de fazla yüz verme!" [127] diyerek tepki gösteriyorlardı. Nuh kavmi bununla da kalmayıp Allah'ın Peygamberi'ne "Seni taşlayarak öldürürüz."[128] diye tehditler yağdırıyorlardı.

Aynı suçlamaları ve taşkınlıkları, kavmi Hz. Muhammed'e (s.a.s.) göstermiş, yoksul kişileri küçümsemeye kalkmışlardı. Oysaki Allah Resûlü "Nice üstü başı toz toprak içinde Allah dostu vardır ki Allah'a el açmaya görsün duası kabul ediliverir."[129] diyerek sosyal statüsü ve ekonomik durumu ne olursa olsun insanların birbirlerini ötekileştirmemelerini istiyor ve sınıfsız bir toplum hayal ediyordu. Bu noktada nifak alametleri içinde Uyeyne b. Hısn'ın Medine toplumunda neler yaptığı hatırlanmalıdır. Hz. Peygamber'in develerini gasp etmekten, insanları aşağılamaya kadar varan tavır ve davranışları Nuh kavminin davranışlarına ne kadar benzer niteliktedir. Uyeyne'nin Hz. Peygamber'den Mescid-i Nebevi'den başka zenginlere özgü bir mescit yapmasını istemesi onun son icraatlarından biriydi. O caminin ve mescidin işlev ve değerini anlayamamış, caminin ibadet için olduğu kadar, kaynaşma, sosyalleşme ve dayanışma yeri olarak şehrin

122 A'râf, 7/60.

123 Kamer, 54/9.

124 Mü'minûn, 23/25.

125 Hûd, 11/27; Mü'minûn, 23/24.

126 Nûh, 71/23.

127 Hûd, 11/29.

128 Şuarâ, 26/116.

129 Müslim, Birr, 138.

ahalisinin ve tüm vatandaşların birbirine eşit olduğunu temsil eden ve bu eşitliği güvence altına alan bir mekân olduğunu kavrayamamıştı. Uyeyne'nin istediği "Şu toplumda ezilmiş, fakirlere de fazla yüz verme!" diyen Nuh kavminin isteğine uygundu. Uyeyne cami değil, zenginler kulübü istiyordu. Bu talep Kur'an tarafından eşitlik bilincini ve caminin fonksiyonunu anlamayan her dönemdeki kişilere bir uyarı olmak üzere Hz. Muhammed'i kendisine muhatap almak suretiyle şöyle reddedilmektedir: "Sabah akşam Rabbini anmaktan başka gayesi olmayan yoksul [sahabeyi], -dünya hayatının süsü ve [servetini] dikkate alarak- bırakıp da şu kalplerini Allah'ı anmaktan bigane kıldığımız, arzularına kapılmış ve işleri güçleri zenginlik ve şatafattan başka bir şey olmayanlara asla iltifat etme."[130]

Allah, Nuh Peygamber'e söylediğini Hz. Muhammed'e (s.a.s.) da söylemiş, ondan üzülmemesini istemişti. Bu insanlar kendilerinden hiçbir bedel istemeden kurtuluşlarına vesile olmak isteyen peygamberlerini üzmekte ısrarlıydılar. Çünkü onların işi, dünyada maddenin esiri olmaktan başka bir şey değildi. Üstelik bu zenginliğin kaynağını da sorgulamıyorlardı. Birilerinin hakkına girmiş olmak, haram yoldan para kazanmak hiç önemli değildi.

Nuh Peygamber, bir taraftan Allah'ın yapmasını emrettiği gemiyi inşa ediyor,[131] geminin tahtalarını çivi ve halatlarla bağlıyordu. İnsanları kurtuluşa erdirecek gemi, Mezopotamya'nın başına geleceklerin canlı bir tanığı olarak, omurgası, ıskarmozları, pruvası ve direkleriyle ortaya çıkmıştı. Tunç Çağı pek çok hayvan ve bitki türünün evcilleştirildiği bir çağdı. Nuh Peygamber ilahî emir gereği bölgede yaşayan canlıları

130 Kehf, 18/28.

131 Mü'minûn, 23/27.

çifter çifter gemiye yükledi.[132] Nuh Peygamber, Allah'a iman etmiş olan bir avuç müminle birlikte ardında kendi çocuğu da dâhil olmak üzere kavminin sular altında kalmasına tanık oldu.[133] Hz. Nuh'a inanmayanlar, boğulduktan sonra bazalt, kireç taşı ve balçığın altında, inançsızlıklarıyla ve kibirleriyle kaybolup gittiler.

Mezopotamya da sahne dalgalarla kapanmaktadır. Sahne yerini çöl kumları, kayalarla çevrili vahalara bırakmaktadır. Kur'an'ın "Sonra bunların arkalarından başka nesiller yarattık."[134] hatırlamasına uygun olarak Âd, Semûd, alt üst edilen şehirler: Sodom ve Gomora! İrem Bağları! Çöl patikalarındaki Ahkâf şehirleri... bu tarihî dekorda yerlerini almaktadır. Sonra sahne ikinci büyük uygarlık olan Nil medeniyetinde tekrar canlanacak, şatafatlı saraylarında Firavun hanedanı, küfür ve haksızlığın başka bir temsili olarak yerini alacaktır. Bu kavimlerin kalıntıları, insanlığa onların hayatlarının ve yok oluşlarının ipuçlarını vermektedir. Kur'an bu kalıntılara, ibret almak için bakmamızı söylemektedir.[135]

"Âd ve Semûd kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helak ettik."[136] diyerek çölün zengin ve şımarık çocuklarına işaret etmektedir. Âd ve Semûd kavimleri, Kur'an'da Tevbe, İbrâhîm, Furkân, Sâd, Kâf, Necm ve Fecr gibi pek çok surede beraberce anılmıştır. İbrâhîm suresinde ifade edildiğine göre, Hz. Musa da kendi kavmini, Nuh, Âd ve Semûd kavminin başına gelenlerle uyarmıştır.[137]

---

132 Mü'minûn, 23/27.

133 Hûd, 11/42-43; Şuarâ, 26/120.

134 Mü'minûn, 23/42.

135 Hicr, 15/76-77; Muhammed, 47/10.

136 Furkân, 25/38.

137 İbrâhîm, 14/9.

Musa Peygamber'in bu kavimlere ilişkin bilgi sahibi olduğu Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir.

Âd kavmi! Nuh kavminden sonra putlara tapan ilk kavimdir. Âd kavminin başkenti, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütun ve kulelerle dolu İrem şehriydi. Bu şehre arkeolojik kaynaklarda Ubar adı da verilir. Yemen'de, Hadramut'un kuzeyinde yer alan bu görkemli şehir, sekizgen kuleleri ve on beş metreye varan sur duvarlarıyla muhteşemdi. Şehrin temel geçim kaynağı reçine ve tütsü üretimiydi. "Âdlılar, yüksek yerlere şato gibi binalar yaparak, lüks ve eğlence içinde günlerini gün ediyorlardı. Bazı sarayları o kadar şatafatlıydı ki, bu sarayların içinde ölümsüzlüğü bulacaklarına inanıyorlardı. Âdlılar sahip oldukları güç ve teknolojiyi güçsüzlerin üzerinde bir zorbalık ve yıkım aracı olarak kullanmayı da ihmal etmiyorlardı."[138] Dahası Âd kavmi, Allah'a inanmıyor, ahiret gününü yalanlıyor, fuhuş ve lezbiyenlik gibi günahlarda ısrar ediyordu. Onlar, sahip oldukları teknolojiyle böbürlenerek "Bizden daha güçlü kim var?"[139] diyorlardı. Allah, içinde bulundukları günah batağından kurtarmak için onlara Hud'u peygamber olarak gönderdi, fakat Âdlılar onu yalanladılar.

Bir diğer kavim, çöl patikalarının, kum tepelerinin çocukları Semûdlulardır. Âd kavminin soyundan geldiği sanılan Semûd kavminin yurdu, Medine'nin kuzeyinde, Hicaz ile Tebük arasında Hicr denilen yerdedir. Bu yüzden Semûdlulara Hicirliler anlamında ashâbu'l-hicr de denilir.[140] Semûdluların da, ataları Âdlılar gibi teknolojiyle arası iyiydi. Semûdlular, vadide kayaları yontarak kurdukları şehirlerinin görkemi içinde, her türlü ahlaksızlığı yapıyor, bu kayaların kendilerini

138 Şuarâ, 26/128-130.

139 Fussilet, 41/15.

140 Hicr, 15/80.

her şeyden koruyacağını düşünüyorlardı. Oysa Allah (c.c.) "Sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır!"[141] demektedir. Allah, Semûd halkına Hz. Salih'i peygamber olarak göndermiştir.[142] Onlara göre, Salih Peygamber'in, peygamberliğini ve Allah'ın varlığını kanıtlaması için olağanüstü şeyler yapması gerekirdi. Salih Peygamber'den, kayadan bir deve çıkartmasını istediler. Mucizevi biçimde kayanın yarılmasıyla bir deve yaratıldı onlar için. Fakat bu olayın ardından zorlu bir sınav da başlıyordu. Allah, Semûdlulara su kaynaklarını bir gün onların, bir gün de bu devenin kullanmasını emrediyordu. Semûdlular buna dayanamadı ve deveyi, "Suyumuzu bitirecek." diye öldürdüler.[143] Bir diğer kuyu sahibi kavim ise, Ress halkıdır. Peygamber katilleri!

Ress kavminin yaşadığı yer ihtilaflı! Ress kavmi, bazı Kur'an yorumcularına göre, Yemâme'de, bazılarına göre Azerbaycan'da, bazılarına göre ise Antakya'da yaşamış. Resslilerin, 'Kur'an'da ashâbu'l-uhdûd adıyla anılan ve müminleri diri diri ateşe atan Yemen'deki inkârcı topluluğun' torunları olduğu da söyleniyor. Başka görüşler de var. Fakat genel görüş, Ress kavminin Âd ve Semûd'un devamı olduğu yolunda.

Âd, Semûd ve Ress kavmi iman etmenin gücünü anlamayarak kendi akıbetlerini akledemediler.[144] Çünkü şeytan, yaptıklarını onlara güzel göstermişti. Böylece sonları korkunç olmuştur. Âd kavmi, küfründe direnince üç sene yağmur yağmamıştı topraklarına! Derken sekiz gün yedi gece rüzgâr esti. Nihayet bir gün uzakta bir bulut gördüler, "İşte! dediler, beklediğimiz yağmur bulutu nihayet geldi!" Ne fayda ki, bu

141 Nisâ, 4/80.

142 Kamer, 54/23-24.

143 A'râf, 7/73.

144 Ankebût, 29/38.

bulut, çöl kumunu kaldırarak ilerlemekte olan bir kasırgadan başka bir şey değildi. Aslında Âdlılar da bilirlerdi ya! "Çöllerde bir kum fırtınasının ilk işareti, kuvvetli dondurucu debûr (karayel) kasırgasıyla helâk oldu." derken, bu azgın kavmin nasıl yok edildiğine işaret ediyordu.[145]

Âd kavmini kurtaramadı İrem şehri! Semûd kavmini kurtaramadı kaya evleri! Ress'i kurtaramadı kuyu ve madenleri! Uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgârla gelen kum kasırgası helak etti Âd kavmini[146] ve Firavun'u kurtaramadı piramitleri!

Bir diğer büyük sahne Mısır'da kurulur... Medyen'e ve Tûr Dağı'na kadar uzanır. Tîh Çölü'nün kumdan labirentlerinden geçerek Kızıldeniz'e ulaşır... "Sonra ayetlerimizle ve apaçık bir fermanla Musa ve kardeşi Harun'u Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlar ise kibre kapıldılar ve ululuk taslayan bir kavim oldular."[147] ayeti tanıklık eder vahyin ve küfrün mücadelesine... Musa Peygamber'in hikâyesi, Nil'de başlayan, Kızıldeniz'e uzanan, iki denizin kıyısında öte dünyaya açılan bir hikâyedir. Kur'an'da Musa Peygamberi, kâh Nil nehrinde bir sandukada, kâh Hızır'la beraber bir gemide, kâh elindeki asa ile yardığı Kızıldeniz'in ortasında buluruz. Musa Peygamber, Kur'an'da en çok adı geçen peygamberdir. 34 sure, 131 ayet ve 136 yerde ondan doğrudan bahsedilir. Dolaylı ayetlerin de dikkate alınmasıyla onunla ilgili ayet sayısı 502'ye ulaşır. Yukarıdaki ayette Yüce Allah bize Musa ve Harun Peygamberleri Firavun'a gönderdiğinden bahseder. Firavun Mısır'ı zorbalıkla idare eden bir kraldır. Üstelik kendisinin ilah olduğunu iddia etmektedir.[148] Bu Firavun'un tarihsel olarak

145 Buhârî, Cuma, 1035.

146 Hâkka, 69/6.

147 Mü'minûn, 23/45-46.

148 Nâzi'ât, 79/24.

kimliği konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, Mısır'ın 19. hanedanının 3. Firavun'u II. Ramses (M.Ö. 1279-1212) veya Merneptah (M.Ö. 1212-1202) olduğu sanılmaktadır.[149]

Firavun, Mısır'daki İsrailoğullarından bir peygamberin gelerek, bir gün krallığını yıkmasından korktuğu için, İsrailoğullarının dünyaya gelen erkek çocuklarını öldürtmektedir. Annesi, Firavun'un askerlerinden korumak için, bebek Musa'yı bir sanduka içine koyar ve Allah'ın ilham etmesiyle yavrusunu Nil'in sularına bırakır.[150] Sanduka Firavun'un Nil'in kenarındaki sarayının kıyısında bir ağacın dibine takılır. Firavun bebeği öldürtmek istese de gizli bir mümin olan hanımı, bebeği evlat edinmek konusunda Firavun'u ikna eder. Musa Peygamber'in annesine korkmaması ve bebeğin tekrar kendisine döndürüleceği şeklindeki müjde gerçek olur. Bebek Musa hiçbir sütanneyi kabul etmez. Öz annesi sütanne olarak saraya alınır.[151] Musa Peygamber Allah'ın düşmanı Firavun'un sarayında büyür. Bir olay nedeniyle gençken Mısır'ı terk etmek zorunda kalır.[152]

Medyen'e gelir.[153] Orada Şuayb Peygamberle tanışır. Şuayb Peygamber ihtiyarlamıştır. Hz. Musa ona yardım eder. Şuayb Peygamber, Musa Peygamber'i kızıyla evlendirir.[154] 10 sene kadar Medyen'de kalan Musa Peygamber vatanı Mısır'a dönmeye karar verir. Mevsim kıştır, Hz. Musa ve ailesi Mısır'a giderken yollarını kaybetmiştir. İleride bir ateş gören Hz. Musa ailesine ısınacak bir ateş götürmek ve ateşin başında

149 Fatoohi, *Musa & Firavun Çıkış*, s. 122.

150 Kasas, 28/7.

151 Kasas, 28/12.

152 Kasas, 28/20-21.

153 Kasas, 28/22.

154 Kasas, 28/27-29.

bir kılavuz bulmak için ateşin yanına varır.[155] Ona mübarek bir bölgedeki ağaçtan seslenilir.[156] "Ayakkabılarını çıkar, sen kutsal Tuva Vadisi'ndesin."[157] diye. Allah orada Hz. Musa'ya peygamberlik verir. Basit bir değneği ilahî mucize eseri bir yılan olabilen mucizevi bir asaya dönüştürür.[158]

Musa Peygamber, Firavun'u büyük bir topluluk önünde Allah'ın birliğine davet eder. Firavun, sihirbazlarını onunla yarıştırır fakat Musa Peygamber'in mucizeleri karşısında aciz kalan sihirbazlar, onun sihirbaz değil, gerçek bir Peygamber olduğuna iman ederler. Firavun onların ellerini ve ayaklarını çaprazlama kestirir ve astırır, fakat onlar yine de imanlarından dönmezler.[159] Firavun ve halkı Mısır'da inançsızlıklarında ısrar etmeleri üzerine gökten gelen birtakım afetlerle cezalandırılırlar. Fakat yine de imana gelmezler.[160] Sonunda inananlarla beraber Mısır'ı terk eden Musa Peygamber'in peşine Firavun, ordusuyla takılır. Firavun, inananlara Kızıldeniz kıyısında yetişir.[161] Hz. Musa, Allah'ın emriyle asasını yere vurur, deniz açılır, inananlar buradan geçer fakat Kızıldeniz, peşlerinden gelen Firavun ve askerlerine mezar olur.[162]

8. **Kitap Ehline Bakışımız:** Hz. İsa ve Hz. Meryem

Kur'an-ı Kerim, "Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu

155 Tâhâ, 20/10; Neml, 27/8-9.

156 Kasas, 28/30.

157 Tâhâ, 20/12.

158 Tâhâ, 20/19-20.

159 A'râf, 7/106.

160 A'râf, 7/103.

161 Şuarâ, 26-61-63.

162 Bakara, 2/50.

yüksek bir yere yerleştirdik."[163] diye anar. Hz. Meryem, insanlık tarihinin en önemli sembol şahsiyetlerinden biridir. O, iffetin, dindarlığın, hanımefendiliğin, sabrın, tahammülün ve anneliğin simgesidir.

Hz. Meryem'in annesi, Meryem daha doğmadan onu kayıtsız şartsız Allah'a adamıştı.[164] O dönemde Kudüs'teki tapınakta ibadet ile dolu bir hayat yaşamaları için erkek çocukların Allah'a adanması bir âdetti. Fakat Meryem'in annesi Hanna ne bilecekti ki karnında taşıdığı yavru, bir kız çocuğu idi.[165]

Allah bu güzel adağı kabul edip onu teyzesinin kocası Zekeriya'nın himayesinde tıpkı nadide bir çiçek gibi yetiştirdi.[166] Zekeriya tapınakta küçük çocuk için, ancak merdivenle ulaşılabilen bir mihrap inşa etmişti.[167] O, ne zaman Hz. Meryem'in yanına, mihraba girse Meryem'in yanında yiyecek bulurdu. Çünkü Allah'ın hesapsız rızkı Hz. Meryem'e lütuf olarak geliyordu.[168] İffet ve dindarlığın, şahsında toplandığı hanımefendi, evli değildi. Fakat bir gün Allah'ın emriyle Melek Cebrail, hiç evlenmemiş olan bu hanıma Allah'ın ruhunu üfledi.[169] İmran'ın kızı Meryem, artık Allah'ın kelimesine, mucize çocuğa hamileydi. Bu çocuk, tıpkı atası Âdem gibi harikulade olarak babasız dünyaya gelecekti.[170] Artık İsa Peygamber, dünyayı aydınlatmaya geliyordu. Kral Agustus'tan sonraki kırk ikinci yılda, Julius Sezar'ın Roma imparatoru

163 Mü'minûn, 23/50.

164 Âl-i İmrân, 3/35.

165 Âl-i İmrân, 3/36.

166 Âl-i İmrân, 3/37.

167 Taberî, *el-Câmî*, III, s. 246.

168 Âl-i İmrân, 3/37.

169 Meryem, 19/18-22.

170 Âl-i İmrân, 3/59.

olduğu dönemde, İsa Mesih, Filistin'de Beytülahm'de (Bethlehem) dünyaya geldi.[171]

Bazıları Hz. Meryem'i iffetsizlikle suçladı.[172] Nasıl olur da, babasız bir çocuk dünyaya gelirdi ki? Ağaç tohumsuz olur muydu? Bulut olmadan yağmur yağar mıydı? Olmazdı işte! Allah'ın yeryüzünde kılı kırk yaran tabiat kanunları vardır, elbette! Fakat Allah bazen tabiat kanunlarının dışında iş yapar. Buna da mucize denir. İsa Mesih'in doğumu da Salih Peygamber'in kayadan çıkan devesi gibi Musa Peygamber'in yılana dönüşen asası gibi, Efendimiz Muhammed'in (s.a.s.) İsrâ'sı gibi bir mucizeydi. Ne yazık ki, maddeci düşüncenin etkisi altında olan çoğu insan, mucizeleri kavrayamaz. Tüm kadınların örnek almaları gereken iffet timsali, adanmış kadın, iftiralara karşı sabretti. İftiracılara kundaktaki çocuğu gösterdi. İsa Peygamber, daha bebekken onlarla konuştu, peygamberliğini yüzlerine haykırdı.[173]

Kur'an, Hz. Meryem'i iffet, sabır, adanmışlık ve imanı ile -bir insan vasfı içinde- Müslüman kadına model olarak sunmaktadır. Bütün bu farklılığın ara kesitinde Ortaçağ Avrupası'nda "Meryem-i azrâ" ikonu ile cadıların yakılışının yan yana bulunduğuna şahit olunmaktadır.[174] İslam dünyasının farklı dönemlerinde kadını İslam'ın sahih ve müsellem kabulleri dışında tutan bazı yerel uygulamaların yanlışları, bu durumla mukayese edildiğinde istisnai hâller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Roma, o dönemde putperestti. Bir avuç insan Hz. İsa'ya inandı.[175] İnançsızlara göre, O'nu susturmanın en iyi yolu

171 Nesaî, Salât, 1.

172 Nisâ, 4/156.

173 Âl-i İmrân, 3/46; Mâide, 5/110.

174 Horney, *Kadın Psikolojisi*, s. 118.

175 Âl-i İmrân, 3/52-53.

öldürmekti. Denediler de bunu. Fakat Allah onları şaşırttı ve İsa Peygamber diye çarmıha bir başkasını astılar.[176] Allah, bir mucizeyle bu dünyaya gönderdiği peygamberini yine bir mucizeyle çekip almıştı, katına.[177] Başı mucize, sonu mucize Resûl, insanlığa İncil'i, müjdeyi armağan ederek çekilmişti, Allah katına. Fakat insanlar rahat durmadılar. Kutsal kitaplar hidayet bulmak için değil de birilerinin maddi çıkarlarına hizmet etmek için gönderilmiş gibi, tahrife koyuldular İncil'i! Oysa İncil, kendi gibi bir müjde olan iki kitabı tasdik ediyordu. Kendinden önceki Tevrat'ı ve kendinden sonraki Kur'an'ı[178]... Üstelik İncil, Adı Ahmed olan bir Peygamber'in geleceği haberini vererek, insanlığa verilebilecek en büyük müjdeyi veriyordu.[179]

Allah'ın ayetleri ile oynamak gerçekleri yok etmeye çalışmaktır. Gerçekleri şahsi menfaatler uğruna yok etmektir bu. Pek çok kişi ya İsa Mesih'e hiç inanmadı ya da onun tebliğ ettiği Allah'ın birliği inancını çarpıtarak, "Allah üçtür." iddiasında bulundu. İsa Peygamber'in babasız doğuşunu anlayamadılar ve "İsa, Allah'ın oğludur."[180] dediler. Oysa Hz. İsa, Allah'ın kulu ve peygamberidir ve Allah her şeyden yücedir. İsa Peygamber insanlardan Allah'a inanmalarını, O'na kulluk etmelerini istemişti.[181] İsa Peygamber beşikte konuştuğu gibi, bir ibret vesikası olarak, sanki hâlâ bizimle konuşuyor. Çünkü o, Allah'ın kelimesi![182] Onun doğumu gibi göğe çekilerek dünyadan alınması da bir mucize! Kur'an'ın tüm insanlığa verdiği mesajı bir daha hatırlayalım: "De ki 'Ey kitap ehli!

176 Nisâ, 4/157.

177 Nisâ, 4/158.

178 Âl-i İmrân, 3/50.

179 Sâff, 61/6.

180 Nisâ, 4/171; Mâide, 5/72; Tevbe, 9/31.

181 Zuhruf, 43/63-64.

182 Enbiyâ, 21/91.

Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.' Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: 'Şahit olun, biz Müslümanlarız.'"[183]

183 Âl-i İmrân, 3/64.

III

FAYDALI İNSAN OLMAK

Hayatın İçinde Var Olmak

1. **Hayata Nebevi Dokunuş:** Evlilik ve Eş Seçimi

Allah Resûlü, en büyük zenginliğin iyi bir eş ve mutlu bir aile hayatı olduğunu düşünmekteydi. Bu bakımdan o, evliliğin insanın hayatına yön veren en anlamlı davranış şekli olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: "Evlenmek benim sünnetim [yani hayat tarzımdır]. Benim sünnetime uygun davranmayan benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."[1] Evlilik, mutluluğu ve sevinci olduğu kadar hayatın yükünü ve sıkıntısını da yalnız çekmemek anlamına gelmektedir. Ayrıca evlilik, mutlu bir ailede yetişen ve insana sevinç veren çocuklara sahip olmak demektir. Öte yandan evlilik hayatı, insanın doğasına yerleştirilmiş olan cinsî arzu ve isteğin meşru bir çerçeveye aktarılması suretiyle kişileri evlilik dışı ilişkilerden ve insan için gerçekten çirkin olan zinadan uzak tutar.

Bazılarının son zamanda dile getirdikleri "Evlilik aşkı öldürüyor, bu sebeple evlenmiyoruz, birlikte yaşıyoruz." gibi sözler tasvip edilemez. Zira bu durum, kadın ve erkeğin meşru ve ahlaki bir aile yapısına aykırı şekilde bir haneyi paylaşması yüzünden yaşadıkları sıkıntı ve problemler dikkate alındığında anlamsızlaşmaktadır. Eğer ki her hâlükârda bu yolla gerçek manada aşk ve muhabbet tesis edilebilseydi, herhâlde bu tür birliktelikler, kadına şiddeti, çiftlerin karşı karşıya kaldıkları maddi ve manevi mahrumiyetleri, aile bağının yasal olarak tesis edilememesi yüzünden çocukların karşı karşıya kaldıkları hukuki ve sosyal problemleri çözüme kavuşturabilirdi. Oysaki yasal bir evlilik bağı -olası tüm sıkıntıları aşmada- çiftlere ve çocuklara çok daha fazla güvence vermektedir. Bu anlamda İslam'ın öngördüğü evlilik, devletçe tescil edilmiş ve topluma ilan edilmiş hukuki bir sözleşmedir.

---

1 İbn Mâce, Nikâh, 1.

Bir bağın, aşk temeline dayalı olmasının yanında hukukî bir güvence ile sağlamlaştırılması, eş ve çocukları sarıp sarmalamasının nesi kötüdür? Allah Resûlü, "Birbirini gerçekten seven çiftlerin birleşmesi için nikâhtan daha iyi bir yol yoktur."[2] demektedir.

Temeli sağlam atılmış olan evliliklerin eşlere ve çocuklara büyük bir mutluluk verdiği bilinmektedir. Tarih boyunca mutlu aile yuvalarında yetişmiş pek çok erdemli ve başarılı insan sayabiliriz. Anadolu'nun her yerinde birbirlerine derin sevgiyle bağlı eşleri, görmek mümkündür. Bu mutluluğun formülü, bizatihi ayetin lafzı bilinmese de ayetin ruhunun sindiği Anadolu irfanı tarafından yoğrulmuş olan insanların "Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle."[3] ayetinden aldıkları feyzin sonucudur. Elbette bu durum da ister şehirde, ister köyde aileye dair yaşanan birçok sıkıntının olduğu gerçeğini örtemez. Bazen modernitenin, bazen farklı hırsların, bazen ise yanlış töre ve geleneklerin etkisiyle aile mefhumunu zedeleyen pek çok şeyin varlığını kabul ederek, bunları çözmek için elbirliğiyle uğraşmamız gerekmektedir.

"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söylediklerı şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır."[4] ayeti, her şeyden önce iffet ve onurun hem erkek hem kadın için korunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Evliliğin sağlam temellere oturabilmesi için yuvamızın takva, yani Allah korkusu temeline dayanması gerekir. Evliliğe adım atan çiftlerin, temiz ve iffetli olarak yuva

2 İbn Mâce, Nikâh, 1.

3 Furkân, 25/74.

4 Nûr, 24/26.

kurmaları önemlidir. Bu iffet evlilik boyunca da korunmalıdır. Yukarıda mealini verdiğimiz ayette iffetlerini koruyamamış ve zina etmiş kötü kadın ve kötü erkeklerin birbirlerine layık oldukları; fakat temiz erkek ve temiz kadınların ancak birbirleriyle evlenebileceği beyan edilmektedir. İffetlerini korumuş insanlar için bir bağışlanma ve çok değerli bir rızkın da olduğu müjdesi verilmektedir. Kuşkusuz bağışlanma ve rızkın nihai noktasında Allah'ın bahşettiği cennet nimetleri vardır. Fakat bu müjdeye dünyevi anlamda denk düşen rızık, hiç kuşkusuz evlerimizin neşesi, aile yuvalarımızın meyvesi ve bereketi çocuklarımızdır.

Evlilik insanı tamamlayan ve olgunlaştıran bir süreçtir. Allah Resûlü, "Ey gençler! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayan da oruç tutsun. Çünkü orucun cinsel duyguları kontrol etme özelliği vardır."[5] derken evliliği teşvik etmekte, geçici birliktelikleri yasaklamaktadır. Nikâh akdinin yapılmadığı birlikteliklerin çoğu, erozyona uğramış toprak gibi ardında hüsran bırakarak geçip gitmektedir. Hz. Peygamber, bu tür beraberlikleri ve geçici olan birliktelikleri kesinlikle yasaklamaktadır.[6] Ayrıca Kur'an-ı Kerim, livata konusuna açık biçimde temas ederek, eşcinsel ilişkinin her türlüsünü reddetmekte ve bunu ağır bir günah olarak değerlendirmektedir. Böylesi bir iş, insanın fıtratına aykırıdır ve tercih meselesi olarak kabul edilemez bir şeydir. Bunun dışındaki bir yaklaşım, Kur'an'da koskoca bir Lût suresini ve ilgili ayetleri dikkate almamak olur. Kişinin karşı cinsten biri ile İslam'ın nikâh akdine uygun ve devlet tarafından tescil edilmiş bir evlilik sözleşmesi ile beraberliği doğru olan yoldur. Cinsel dürtülerin hayvanlar gibi masum ve çaresiz canlılara yöneltilmesi ise iğrenç olmanın yanında

5 Buhârî, Nikâh, 3.

6 Buhârî, Nikâh, 32.

ahirette büyük azabı gerektiren sapkın davranışlardır. Allah Resûlü tarafından bu gibi kişilerin lanetli kişiler olarak anıldığı akıldan çıkarılmamalıdır. Evlilik, iffeti koruyan saygın bir kurumdur. Bu kurumun dışında oluşturulmak istenen tüm birliktelikler, İslam nezdinde geçersiz ve batıldır.

Hz. Peygamber "Bir kadınla dört şey için evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç yoksa iki yakan bir araya gelmez."[7] derken eş seçiminin tek bir kriter üzerinden olamayacağını asıl olanın dindarlık olması gerektiğini ifade etmektedir. Kur'an "İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de mümin bir cariye, Allah'a ortak koşan kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan erkeklerle kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. İman etmemiş kişiler, ateşe çağırırlar. Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O insanlara ayetlerini açıklar ki öğüt alıp düşünsünler."[8] demektedir.

İslam evlilikte denklik (küfüv) kavramına sosyal anlaşmazlıkların önüne geçmek için önem vermiş olsa da imanı en temel unsur kabul etmekte, statü sahibi özgür bir kişinin statüsü olan ve beğenilen inançsız biri ile evlenmektense inançlı bir köle ile evlenmenin daha iyi olacağını anlatmaktadır. Bu bakımdan imanlı olmak ve dindarlık evlilikte öncelikli kriter olmalıdır. Kur'an'ın, Ehl-i kitaptan kadınlarla evlenme konusunda ise "...Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da mehirlerinizi vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek

7 Buhârî, Nikâh, 16.

8 Bakara, 2/221.

ve gizli dost tutmama üzere size helaldir."[9] hükmü ise evlilik hukukunun farklı bir boyutunu dile getirmektedir.

Evlilik, tarafların rızası olmadan gerçekleşemez. Bu anlamda bir anne babanın çocuğunu zorla istemediği biriyle evlendirmesi ya da "kız kaçırma" diye tabir edilen yola tevessül edilerek bir genç kızın evliliğe zorlanması, İslam'ın reddettiği işlerdendir. Çocuk yaştaki evliliklerin de asla dinî bir dayanağı yoktur. Örfün ve geleneklerin yanlışlığı ve zayıf rivayetlerle kurulu, çarpıtılmış bazı tarihsel olayların İslami kabul gibi gösterilmesi, Allah'ın dinine iftira atmak olur. Allah Resûlü, "Kendi onayı alınmadıkça dul kadınla, kendisinden izin alınmadıkça da bakire bir kızla nikâh yapılamaz."[10] buyurmaktadır.

Peygamber Efendimiz, yeni evlenen bir insanı tebrik edeceği zaman "Allah mübarek etsin, sana bereketler ihsan etsin, eşini de, seni de hayır ve iyiliklerde ortak etsin."[11] diye kısa bir dua yapardı. Bu anlamda Allah Resûlü, çocuk eğitiminin çocuk henüz dünyaya gelmeden başladığını düşünür. Efendimiz, daha çocuk ana rahmine düşmeden onun ahlaki nüvesinin zarar görmemesi için, anne ve babaya bazı sorumluluklar yükler. Anne ve baba her şeyden önce iffetlerini korumuş olmalıdır. Haram lokma yememelidir. Evliliğin gerektirdiği karı koca münasebeti sırasında bile bazı hususlara dikkat edilmelidir.

Peygamber Efendimiz, "Biriniz, karısının yanına (karı koca münasebeti için) geldiğinde 'Allah'ın adıyla, Allah'ım! Şeytanı (yuvamızdan) uzak tut. Şeytanı bize bahşedeceğin rızıktan/çocuktan uzak tut.' diye dua eder ve eşlerin böylece bir çocuğu olursa, (bu duanın hatırına), şeytanın, o çocuğa

9 Mâide, 5/5.

10 Buhârî, Nikâh, 42.

11 Ebû Dâvûd, Nikâh, 2130.

gelecekte verebileceği bazı zararlar engellenir."[12] buyurmuştur.k Anne ve babalar çocukların fiziksel, akli ve ruhi bakımdan sağlıklı gelişebilmesi için ellerinden geleni yapmalıdır. Hayatta başarı tek boyutlu bir olgu değildir. Anne ve baba çocuğunun nasıl ki, tahsil hayatında elde ettiği başarılarla mutlu oluyorsa, çocuğunun ahlaki güzellikleriyle de öylece mutlu olur. Tohumu kötü olan bir ağacın meyvesi bozuk olur. Aileyi oluşturan çiftlerin gelecekteki meyveleri çocuklarının, kendilerine ve topluma faydalı fertler olabilmesi için iffetlerini örselememeleri gerekir. Yüce Allah, zinanın açık olanına da, gizli olanına da yaklaşılmamasını emretmektedir.[13] Çünkü zina son derece çirkin bir iştir.[14] Haram olana bakmamak da bu kapsamda değerlendirilmelidir. İnternet üzerinden zararlı sitelerin yayınları da dimağları ve gönülleri tahrip etmekte, yüce duygularının örselenmesine sebep olmaktadır. Böylece Rahman'ın lütuflarına açık olan ruh, şeytanın ve nefsin boyunduruğuna girmektedir. Kur'an-ı Kerim:

"Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha temiz ve saygındır. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet yerlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar (...)"[15] hükmü ile gözün haramdan sakınılmasını istemekte, kişinin eşi dışında karşı cinsten birine cinsel arzu ile bakmasını kesin bir dille yasaklamaktadır. Aynı zamanda ayette örtünme adabı ve tesettür konusuna dikkat edilmesi gerektiği net şekilde vurgulamaktadır. Öte yandan aynı ayette tesettüre uygun olarak, kadınların,

12 Buhârî, Vudû, 141.

13 En'âm, 6/151.

14 İsrâ, 17/32.

15 Nûr, 24/30-31.

-kendilerine bir güzellik vesilesi olarak bahşedildiği ayette ifade edilen yerlerinin-, gösterilmemesi ve bedenin asla bir teşhir aracı yapılmaması istenmektedir.

Günümüzde çok faydalı konularda yararlanılmasının yanında kontrolsüz bir şekilde kullanılan internetin birtakım gayriahlaki sitelerle ruhlarımızı kirletmesine, gözlerimizi haramla, kalplerimzi karanlıklara doldurmasına izin vermemeliyiz. Zira bu gibi şeyler de ayetin yasağı kapsamına girmektedir. İnsan onurludur. Bu onurun ayaklar altına alınması, bizi Allah'ın rızasını kaybetmeye götürür.

2. **Muhteşem Hazine Aile:** Toplumun Temelindeki Güç

Aile kurumu, çok yönlü bir yapı arz eder. Bu yapının neslin sağlıklı şekilde devamı, sosyalleşme, eğitim, mülkiyet, çeşitli haklar ve sorumluluklar ve iş bölümü gibi pek çok yönü bulunmaktadır. Ayrıca evlilik inanan insanlar için dünya hayatında mutluluk anlamına geldiği gibi ahiretteki mutluluğa da bir vesiledir. Aile bağları, insan için cennet hayatında da devam edecek manevi ilişkiler ağına işaret etmektedir. Allah Resûlü, "Kişi evlendiğinde dinin yarısını tamamlamıştır. Diğer yarısı için de Allah'tan korksun."[16] buyurmaktadır. Dolayısıyla evliliğin dinî yaşantımızın mahiyetine dair bir boyutu da vardır. Kur'an, "Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."[17] demektedir. Aile beraberce zırh misali kötülüklere karşı bir korunma sağlar. O Allah'ın rahmet esintileriyle aile bireylerinin beraberce cennete yol aldıkları

16 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, IV, 382.

17 Rûm, 30/21.

sıcacık bir yuvadır. Başta anne ve babalar olmak üzere tüm aile üyeleri bu sorumluluğun farkında olmalıdır. Allah "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun..."[18] emri ile bizi uyarmaktadır.

Evlilik çiftlerin birbirlerine can şenliği oldukları sıcak bir yuvadır. Elbette evlilik hayatında birtakım problemler olabilir, fakat evliliği hemen bitirmek yerine bunları çözmek için uğraşmalıdır. Zira boşanma Allah'ın en sevmediği iştir ve çok zorunlu olmadıkça bu yola başvurmamak gerekir. Bu noktada asrısaadette ya da bizzat Hz. Peygamber'in hayatında bile birtakım aile anlaşmazlıkları, huzursuzluklar, geçimsizlikler yaşandığı bilinmektedir. Hatta bu ihtilafların bazısı çok dramatik ve sarsıcı da olmuştur. Her konuda örnek teşkil eden Hz. Peygamber'in hayatından evlilik hayatına ve sorunların çözümüne dair öğreneceğimiz çok şey bulunmaktadır.

Allah Resûlü, ailede yardımlaşmaya çok önem veren ve eşine her fırsatta yardımcı olan bir eştir. Hz. Peygamber'in yeri geldiğinde elbisesinin söküğünü diktiği,[19] ayakkabılarını tamir ettiği, koyun sağdığı ve ev işlerinde ailesine yardım ettiği bilinmektedir.[20] Allah Resûlü eşiyle sevinçleri paylaştığı gibi dertleri ve sorumlulukları da paylaşmıştır. Aile hayatında eşine ve çocuklarına hoşgörülü olan, buna mukabil adalet ilkesine aykırı da hareket etmeyen Hz. Peygamber, nasıl iyi bir eş ve bir baba olmak gerektiğinin örneklerini vermektedir. Allah Resûlü'nün eşini üzmemesi, onun gönlünü alması, her zaman yükünü hafifletmeye çalışması herkesin yapması gereken sünnet-i seniyyelerdendir. Hadislerin bize naklettiğine göre, "Resûlullah bir sabah vakti, "Yiyecek bir şey var mı?" diye sormuş, Hz. Âişe validemiz "Hayır, evde hiçbir şey yok."

18 Tahrîm, 66/6.

19 Buhârî, Edeb, 40.

20 Buhârî, Ezân, 44.

deyince Hz. Peygamber, "Öyleyse ben bugün oruç tutayım." diyerek bunu sorun yapmamıştır.[21] Hz. Muhammed'in ailesi, Medine'ye geldikten onun vefatına kadar, yokluk yüzünden üç gece arka arkaya buğday veya arpa ekmeğinden doyasıya yememiştir.[22] Allah Resûlü'nün kızı Fâtıma'nın durumu da Hz. Âişe'den farklı değildir. O evlendiği zaman çeyizinde sadece bir yaygı, içi hurma lifiyle doldurulmuş bir yastık, bir su kırbası, bir elek, bir havlu ve bir su bardağı vardı.[23] Fakat mutluluk ehlibeyte göre maddiyatın ötesinde bir şeydir.

Hz. Peygamber'in engin hoşgörüsü ve merhametine rağmen peygamber ailesinde de gerilimler olmuştur. Aslında söz konusu problemler, günümüzde bu tür problemleri nasıl aşabileceğimize dair bize ışık tutmaktadır. Allah Resûlü'nün ailesi, samimiyet ve sevgi temeline oturmuştur. Onların birbirlerine karşı davranışları son derece içten ve saygılıydı. Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber'in yanına girdiği zaman Hz. Peygamber "Fâtıma geldi." diye hemen ayağa kalkar, onu elinden tutar, öper ve kendi yerine oturturdu.[24] Sevgi dolu bir babanın evlada karşı ne güzel muamelesi! Bu hareket, çocuğuna sevgisini göstermenin yanında çocuğun bir kişiliğinin ve saygınlığının olduğunun bir ifadesidir.

Allah Resûlü'nün ailesinin Allah'a olan tevekkülleri ve birbirlerine olan sevgileri yüksek seviyede olsa da manzara devamlı bir mutluluk tablosu değildir. Allah Resûlü'nün aile birliği bakımından yaşadığı en sarsıntılı olaylar kuşkusuz

21 Nesâî, Sıyâm, 67.

22 Buhârî, Et'ime, 23.

23 İbn Hanbel, *Müsned*, I, s. 104.

24 Ebû Dâvûd, Edeb, 143, 144.

Kur'an'da da bahsi geçen tahrîm[25] tahyîr (i'lâ)[26] ve ifk[27] olaylarıdır. Tahrîm suresinde ve Ahzâb suresinde atıfta bulunulan olaylar, Hz. Peygamber'in eşleri ile anlaşmazlıklardan kaynaklanan olaylardı. İfk olayı ise düpedüz bir iftiraydı. Bu iftira, Hz. Âişe'yi hasta edecek kadar etkilemişti.[28] Bu olayda Allah Resûlü'nün, doğrudan eşini hedef alan iftirada dahi hiçbir şekilde fevri hareket etmemesi, insanların her işte olduğu gibi ailevi konularda da aceleci davranmaması gerektiğine bir ikaz niteliğindedir. Zira eşler arasında kıskançlık ve dedikodu, pek çok ailenin yıkılmasına, şiddete ve acılara neden olmaktadır. Hâlbuki Allah Resûlü ağır bir dedikodu ve iftira durumunda dahi eşinin gücenmemesi ve aile birliğini korumak için çaba sarf etmiş ve nihayetinde Allah tarafından bunun apaçık bir iftira olduğu tescillenmiştir. Günümüzde insanların, eskilerin teenni ile hareket etmek dedikleri şekilde acele etmeden ölçülü hareket etmeye çok fazla ihtiyaçları vardır.

Hz. Peygamber'in aile hayatında karşılaştığı büyük sarsıntılardan biri olarak tahrim olayı, iki değişik şekilde rivayet edilmekle beraber, müminlerin annelerinin birbirlerini kıskanmış olmalarından kaynaklanmış bir hadisedir. Bu olayda Hz. Âişe ve Hz. Hafsa validelerimizin, Zeynep binti Cahş'a karşı kırıcı davrandıkları ve Allah Resûlü'nün kendilerine verdiği sırrı tutamadıkları görülmektedir. Evin cumbasında bir köşeye çekilen Allah Resûlü bu olay karşısında yalnız kalmak istemişti. Fakat Allah Resûlü'nün kırgınlığı Medine'de sel gibi yayılarak, Hz. Ömer'e kadar ulaşmıştır. Hafsa, Ömer'in kızıydı, sabah namazını kılar kılmaz, apar topar Allah Resûlü'ne gelen Hz. Ömer, Allah Resûlü'nü hasır üzerinde uzanmış bir hâlde bulmuştur. Hasır, Efendimizin yüzünde iz bırakmıştı.

25 Tahrîm, 66/1-4.

26 Ahzâb, 33/28-29.

27 Nûr, 24/11-16.

28 Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 19.

Mütevazı odada sadece duvarda asılı tabaklanmayı bekleyen birkaç deri göze çarpıyordu. Hz. Ömer "Ey Allah Resûlü! Dua et de Allah, İran'ın, Bizans'ın zenginliğini bize de versin." deyince Allah Resûlü onlara verilen nimetin dünyalık olarak verildiğini söylemiştir.[29] Hz. Peygamber, en büyük zenginliğin aile saadeti olduğunu bilmekteydi. Ümmetine de bunu telkin etmekteydi.

Tahyir olayı ise günümüzde lüks tüketimin yaygınlaştığı, insanların ihtiyaç ve istek dengesini tamamen altüst ederek, tüketim bombardımanına teslim oldukları bir metalaşma sürecinde aile ekonomisinin içinde bulunduğu tehlike dikkate alındığında çok daha dikkatli şekilde üzerinde düşünmeyi gerekli kılan bir olaydır. Ahzab Savaşı sonrasında elde edilen ganimetler yoluyla zenginliğin Medine'ye aktığı bir zamanda Peygamber hanımlarının da bu zenginlikten istifade etme arzuları ortaya çıkmış, Allah Resûlü ümmetine örnek olmak düşüncesiyle mütevazı hayatına devam etmek isteyince ailede huzursuzluk baş göstermişti. Hatta bu yüzden Allah Resûlü'nün bir ay boyunca eşlerinden ayrı kaldığı rivayet edilmektedir. Bu olay neticesinde Ahzâb suresinin 28. ve 29. ayetleri nazil olmuştur. 28. ayette belirtildiği üzere Allah Resûlü "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım." diyerek boşanma ve evli kalma konusunda eşlerini serbest bırakmıştır. Bu düşüncesini açtığı Hz. Âişe "Allah'ı, Resûlü'nü ve ahireti seçiyorum." diyerek duygularını dile getirmiştir. Her ne kadar bu olayda da ayet inmişse de söz konusu ayet, sorunun çözümünü yine seçenekler tanıyarak insanların kendi iradelerine bırakmıştır. Para imkân demekse de her şey demek değildir. Önemli olan helal yolla kazanılmış paranın, ailenin ihtiyaçları konusunda dengeli şekilde kullanılmasıdır. Rızkı veren Allah olduğuna göre çalışıp emek verdikten sonra rızkın genişlemesi için

29 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, s. 389.

Allah'a dayanmak, gayrimeşru yollara sapmamak gerekir. Zira bu tür yollar dünyayı mamur edeceğine, çoğu defa dünyayı da harap ederek ahirete kul hakkı ve büyük vebal götürmeye neden olmaktadır.

Kuşkusuz her ailede yaşanan kırgınlıklar Allah Resûlü'nün ailesindeki gibi tatlıya bağlanacak türden olmayabilir. Sâbit b. Kays, karısını dövmüş ve kolunu kırmıştı. Karısı Cemile binti Abdullah'ın erkek kardeşi, Allah Resûlü'ne gelerek şikâyette bulundu. Allah Resûlü, Sâbit'i çağırttı ve "Onu serbest bırak."[30] buyurdu. Ailesine karşı kırıcı ve incitici olduğunu söyleyen Ebû Huzeyfe'ye ise Allah Resûlü, bunun için Allah'tan af dilemesini öğütlemiştir.[31]

Aile hayatında günümüzde tam olarak dikkat edilmeyen hususlardan biri de aile mahremiyetinin örselenmesi ve aileye ait sırların açığa vurulmasıdır. Oysaki aile bir zırh gibi fertlerini dışarıdan gelebilecek olumsuzluklara karşı şefkat ve merhamet ile koruyan, her bir ferdinin diğerinin derdi ile yoğrulduğu bir yerdir. Ailelerin mahremiyet ve özel dünyasına herkesin saygı göstermesi gerekir. Maalesef bugün internetin bilinçsiz bir şekilde kullanılmasının da etkisiyle insanlar bizzat kendi ailelerin her türlü özelini, fotoğraflarını ve en özel anlarını sakınmadan yabancı veya ilgisiz kişilerle paylaşabilmektedir. Bu ise sonradan önü alınamayan mahremiyet ihlallerine neden olabilmektedir. Kötü niyetli kişilerin her dönemde ve her yerde olabileceği unutulmamalıdır. Aile mahremiyetini ve özel dünyaları korumak dinin bir emri olup, bu özel dünyayı başkalarına fütursuz ve ilkesiz biçimde açmak samimiyet değil, hakların gereksiz şekilde ihlaline zemin hazırlamak anlamına gelir.

30 Nesâî, Talâk, 53.

31 Dârimî, Rikâk, 15.

Allah, Kur'an'da "Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor."[32] demektedir. Evlerimiz, sadece dört duvarı, pencere ve kapısı olan mekânlar olarak tanımlanamaz. Evler, içindeki insanların ruhlarına bürünmüş hayat alanlarıdır. Bütün davranışlarıyla bizlere örnek olan Sevgili Peygamberimiz, bir evin kapısına vardığında evin kapısından birkaç adım geride durarak, ev sahibinden izin ister, izin verildikten sonra içeri girerdi. Efendimiz, aynı şeyi sahabesinden de beklerdi.[33] Yine bunu teyit eden bir ayet, "Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o (sizin kırılmanızdan da) çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir..."[34] uyarılarında bulunmaktadır. Bu ayetler, İslam'ın ve Müslüman olmanın aynı zamanda bir adap ve nezaket işi olduğunu bize anlatmaktadır.

Aile mahremiyetine riayet edilmesi, ailenin korunmasını sağlamanın yanında insanların sosyal hayatında ilişkilerinin düzenlenmesi, toplum düzeyinde nezaketin yaygınlaşması bakımından da önemlidir. Bir eve çat kapı girmek dinî bakımdan bir erdem değildir. Tam tersine din, ilişkilerimizde başkasının özeline saygıyı ve özel alanların varlığına hürmet etmeyi gerektiren bir sistem ortaya koymaktadır. Bu

32 Nûr, 24/27.

33 Ebû Dâvûd, Edeb, 127.

34 Ahzâb, 33/53.

bakımdan samimiyet adı altında yapılan ve dinin mahremiyet ilkelerinin gözetilmediği içli dışlı davranışlar, dinin belirlediği ölçülerle izah edilemez. Gerçek manada samimi dostlar, birbirlerinin özel alanlarına saygı gösteren, başkalarının haklarını çiğnemeyen kişilerdir. Hele hele dinen namahrem kabul edilen, yani teorik olarak birbirleri ile evlenme potansiyeli olan kişilerin, teklifsiz bir şekilde, üstelik eşler yalnızken bir eve gitmeleri, o evde misafir kalmaları, İslam dininin esaslarına ve ahlakına uygun değildir.

3. **Değerli Emanet:** Kadının Saygınlığı ve Korunmuşluğu

Kur'an-ı Kerim pek çok ayette önemli kadın şahsiyetlerden bahsetmekte ve tarihe mal olmuş birçok kadını rol model olarak sunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Havva ve Hz. Meryem figürleri başta olmak üzere Hz. Eyyub, Hz. Zekeriyya, Hz. Şuayb, Hz. Lut, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim Peygamberlerin eşleri; Hz. Şuayb, ve Hz. Lut'un kızları; Hz. Musa'nın annesi, Allah Resûlü'nün eşi Hz. Âişe ve diğer zevceleri, peygamberlerin yanında bulunan en yakınları olarak çeşitli bağlamlarda ele alınmaktadır. Diğer taraftan inançlı bir insan olarak Firavun'un karısı Asiye; buna mukabil inançsız bir insan olarak Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemile; Süleyman Peygamber ile ilgili Belkıs, Yusuf Peygamber ile ilgili Züleyha farklı kadın figürleri olarak takdim edilmektedir. Asrısaadetten diğer bir örnek ise Mücâdele suresinde zıhâr ayetindeki şikâyetçi kadın Havle binti Sa'lebe figürüdür.[35]

Kadın ve erkek gerçekte bir bütünün yarısıdır. İnsan olma niteliği bakımından bu iki cins birbirine eşittir. Bu manada Allah Resûlü, "Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünün

35 Mücâdele, 58/1-4.

yarısıdır."[36] diye buyurmaktadır. Kur'an'da "nefs-i vâhide" olarak tanımlanan *insanlığın ortak özü*nün bir *tamamlayıcısı* ve yaratılış silsilesinin bir *taşıyıcısı* olarak Hz Havva'nın, Hz. Âdem ile birlikte, -bir taraftan insanlık genomunun şifresi, diğer taraftan insanlığın biyolojik olduğu kadar duygusal ortak bağını ifade eden bir sembol şahsiyet olarak verilmesi manidardır.

Buna mukabil kadın, anne olma şefkati, ayrıntıları daha iyi kavrayabilme özelliği ve derin bir incelik duygusu ile donatılması itibarıyla kendine özgü hasletler manzumesi ile de donatılmıştır. Bazen babalarımızın göremediklerini annelerimizin daha iyi gördüğüne şahit oluruz. Cins-i latîf olarak hanımlar, daha ince bir bakış açısına sahptirler. Bu özelliklere, -kişiden kişiye değişmekle birlikte- naiflik ve hatta kırılganlık duygusu da eklenebilir. Bu bakımdan olsa gerek, bir kervan yolculuğunda kervanı sevk eden Enceşe'nin gereğinden fazla süratinden dolayı, develerin sırtındaki kadın yolcuların rahatsız olabileceklerini düşünen Peygamberimiz, tüm inceliğiyle: "Aman Enceşe, [taşıdığın] kristallere dikkat et!"[37] diye seslenmiştir...

Allah Resûlü'ne göre annelerimiz, eşlerimiz, kızlarımız, kız kardeşlerimiz... sırçadan, narin bir biblo gibidirler. Kadınların kalplerine annelik şefkatini koyan Rabbimiz, buna uygun olarak onlara hassas bir sağduyu, titiz ve detaycı bir ruh hâli, baştan ayağa incelik ve zarafet vermiştir. Babalar ise her zaman, aileyi koruyup kollamayı, çocuklarına sahip çıkmayı mesuliyet saymışlar, eş ve çocukları için gerekirse ekmeklerini taştan çıkarmayı göze almışlardır. Onlara Allah tarafından daha fazla bedensel mukavemet ve kas gücü bahşedildiğinden, bu özelliklerinin gölgesindeki duygularına,

36 Ebû Dâvûd, Tahâret, 94.

37 Müslim, Fedâil, 73.

annelerinkine kıyasla daha fazla gem vurabilmekte, hatta bazen duygularını içlerine atabilmektedirler. Fakat bir babanın da anne gibi gözleri dolar, anneler kadar olmasa da ağlar, ama her hâlükârda eş ve çocukları için yüreği yanar. Yaratılıştan gelen babalık duygusunun bir gereği olarak, Allah -bir ödev olarak- eşlerine ve aileye bakma yükümlülüğünü öncelikle erkeklere vermiştir. Kadınların da gerektiğinde ailelerine bakma yükümlülükleri vardır. Elbette İslam'a göre hanımların çalışmaya hakları vardır. Kız çocuklarının, sonuna kadar okutulması ise anne baba için bir zorunluluktur.

Erkek de kadın da yaptıkları karşısında eşit şekilde Allah'ın huzurunda sorumludur. Allah, "Sizden erkek olsun, kadın olsun, hiçbir çalışanın amelini karşılıksız bırakmayacağım."[38] vaadiyle bunu haber vermektedir. Yapılan amellerin sonucunda verilecek ödül de, ceza da âdil biçimde verilecektir. "Erkek olsun, kadın olsun her kim mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."[39] ayeti bu gerçeği hatırlatmaktadır. Büyük İslam düşünürlerinden Molla Câmî, kadının erkekten düşük bir konumda olmadığını şu dizlerle ifade eder:

Dediğim gibi olursa eğer kadınlar;

Ricâl üstüne fazlında ne şüphe var?

Müzekkerlik, değildir ay için iftihar,

Müenneslikten dolayı güneşe de gelmez ar.[40]

Üstadın müzekkerlik dediği erkekliktir. Müenneslik ile kadın olmak kastedilmektedir. Câmî demektedir ki: Birtakım meziyetleriyle kadınlar ricâl, yani adamlar üstünde bir erdem ve üstünlüğe sahiptirler. Ay Arapçada erkek kabul edilen bir

38 Âl-i İmrân, 3/195.

39 Nisâ, 4/124.

40 Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 805.

cisimken, dil mantığında bayan olarak kabul edilen güneş, aydan da parlaktır. Belki de Molla Câmî, bu mısralarında mübalağa sanatına hiç iltifat etmemiştir. Anadolu'da annelerimizin çalışkanlığına bakıldığında ve babalarımızın nasıl da onlara dayanarak güç aldıkları düşünüldüğünde ailelerimizdeki güneş büyük ölçüde annelerdir. Babalarımız ise onların güneşi ile en zifiri karanlıkta bile bize ışık olan varlığımız.

Hz. Peygamber'in, "Ben iki zayıfın; yetimin ve kadının hakkına el uzatılmasını yasaklıyorum."[41] şeklindeki manifestosu, tarih boyunca pek çok defa itilip kakılan kız çocuklarına yönelik bir şefkatin ifadesi olduğu kadar, kadına şiddet gösteren zorbalara, eşlerini döven kocalara ve annelerini inciten çocuklara bir reddiyedir.

Kutlu Nebi, erkeklere şöyle seslenmektedir: "Kişinin sahip olabileceği en hayırlı hazineyi sana söyleyeyim mi? (Kocası) yüzüne baktığında ona huzur veren, ondan bir şey istediğinde yerine getiren ve kocasının yokluğunda onun saygınlığını koruyan iyi, saliha bir kadın!"[42] Hz. Peygamber, kadını hazine olarak anmışken Müslüman olduğunu söyleyen birinin kadına şiddet uygulaması düşünülebilir mi? Kendi söküğünü diken Peygamber'in ümmeti, nasıl olur da eşe yapılan her yardımı kılıbıklık yakıştırması ile anmaktadır? Kızı Fâtıma, yanına geldiğinde ayağa kalkıp onu öpen, kendi yerine oturtan Peygamber'in tavrı ile kız çocuklarını küçük yaşta evlendirenlerin, beşik kertmesi, başlık parası uygulamaları ile kızları ticari bir meta olarak görenlerin ahvali birbirinden ne kadar farklıdır! Bunlar Peygamber'e nasıl ümmet olabilirler? "Namusumdur." diyerek eşini, kızını, kız kardeşini öldürenler mi Allah Resûlü'nün temsilcileridir? Okumak isteyen yavrusunu gözü yaşlı bırakıp kara bir cehalete mahkûm eden

41 İbn Mâce, Edeb, 6.

42 Ebû Dâvûd, Zekât, 32.

babalar mı Peygamber'in takipçileridir? İnsanların kendi yanlışlarını, dine mal etmeleri ne kadar ağır bir şeydir. Onlar bu hâlleriyle kendi nefislerini tanrı edinmekte ve din diye pazarlamaktadırlar.[43]

Hz. Peygamber, "Anne ile çocuklarını birbirinden ayıranı, Allah kıyamet günü tüm sevdiklerinden ayırsın."[44] buyururken, kızlarını küçük yaşta evlendirmek suretiyle ya da başka türlü olsun -kanuni bir zaruret olmadan- bir anne ile yavrusunu ayırandan daha zalim kim olabilir? Allah Resûlü veda haccında üzerine basa basa söylememiş miydi: "Bilin ki, sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır."[45] diye; ve yine o söylememiş miydi: "Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır."[46] diye; ve dememiş miydi: "Dünya geçici bir nimettir. Dünyanın en değerli nimeti ise iyi bir kadındır."[47] diye; hazine ilan etmemiş miydi, kadını? Bizler emanetimize korkmadan nasıl kıydık? Allah Resûlü'nün "Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü siz, onları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın adını anarak (nikâh kıyıp) kendinize helal kıldınız."[48] sözü kursaklarımıza inmedi mi yoksa? Bütün bu emirlerin Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyesi dediğimiz şeyin birer parçası olduğunu bilmiyor muyuz? Firavun'a bile uyarıda bulunulurken güzel söz söylenmesini isteyen[49] Rabbimizin huzurunda, eşlerimize, kızlarımıza, kız kardeşlerimize yaptığımız kabalığın ve nezaketsizliğin hesabını nasıl vereceğiz?

43 Câsiye, 45/23.

44 Tirmizî, Buyû, 52.

45 Tirmizî, Radâ, 11.

46 İbn Mâce, Nikâh, 50.

47 Müslim, Radâ, 64.

48 Müslim, Hac, 147.

49 Tâhâ, 20/44.

Kadını mahrumiyete düşüren herhangi bir duygu ve düşüncenin İslam ile uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. İslam'ın sahih ve müsellem kabullerinde bu tür davranışlar asla dinin temel kaynaklarından kendisine referans bulamaz. İffet ve namus kadın için gerekli olduğu kadar, erkek için de gereklidir. Allah zina etmiş kadın ile zina etmiş erkek arasında bir ayrım yapmamakta, iffetli kadın ve erkekleri ise onur bakımından birbirlerine denk görmektedir.

Allah Resûlü'nün hayatında kadının toplum hayatından dışlanmadığı görülmektedir. Hz. Peygamber, tesettür ve örtünme ölçüleri içinde, vakarı ile bir kadının çalışmasını meşru görmekte, hatta bunu değerli saymaktadır. Allah Resûlü'nün bizatihi kendi döneminde Akabe Biatleri buna şahittir... Hz. Peygamber'e seslenen Ümeyme Binti Rukayka'nın sesi hâlâ kulaklarımızda yankılanır: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağımıza, hırsızlık yapmayacağımıza, zina etmeyeceğimize, kendi uydurduğumuz bir iftira ile hiç kimseyi suçlamayacağımıza ve dinin emirleri konusunda sana karşı gelmeyeceğimize dair sana biat ediyor, bağlılık yemini veriyoruz..."[50] Ne kadar kararlı ve kendinden emin bir duruş!

Sonra Ümmü Ümâre'nin sesi yankılanır, hüzünlü: "Kur'an'da her şeyin erkekler için nazil olduğunu görüyorum. Hiçbir konuda kadınlardan bahsedildiğine rastlamıyorum." diye yakınır.[51] Ümmü Ümâre'ye cevap göklerden gelir uzunca bir ayetle... Unutulmamıştır Müslüman hanımlar... Allah'a gönülden bağlı kadınlar, Rablerine sonsuz bir tevazu ile kulluk eden, doğruluk ve sabırla, huşu ve tasaddukla Allah'a yönelenler, ağzı oruçlu, namus ve onurlarına düşkün, zikir ve tefekkür ehli hanımlar... Allah, aynı sıfattaki erkeklere olduğu

50 Nesâî, Biat, 18.

51 Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 33.

gibi onları da bağışlayacağını ve onlara büyük bir ödül hazırladığını müjdelemektedir.[52]

Sonra Ümmü Hânî'nin sesi yankılanır, dirayetli... Sığınana eman ve güvence vermeyi talep eder. Birine eman vermek demek, "Toplumun tam orta yerinde tüm otoritem ve saygınlığım ile ben de varım." demektir. Aşiret kültürünün hâkim olduğu bir toplumsal yapıda bu statünün daha ötesinde bir statü yoktur. Allah Resûlü, onaylar onu, "Kadının toplum içinde eman verme yetkisi vardır."[53] diye... Günümüzde uluslararası sözleşmelerle korunmaya çalışılan kadının Amerika'da, Avrupa'da yüz yıl önceki statüsü tarafsız şekilde tarihin yapraklarından okunmalıdır.İslam, kadına bin beş yüz yıl önce eman yetkisi vermiştir. Bu vatandaşlık hakkı, seçme ve seçilme hakkı gibi bir haktır. Bir sığınmayıcıya eman vermek, eman verenin sadece saygınlığını ve haklarını ifade etmez, toplumda o kişinin ne derece yüksek bir statüde olduğunu gösterir. Hz. Peygamber döneminde kadına atfedilen bu karizmanın, tarihte şu ya da bu coğrafyada, Müslüman olduğunu söyleyen bazı kişilerce ihlali İslam'ın kadına dair özgün bakışını örseleyemez.

Görüldüğü üzere İslam toplum anlayışında kadın özgürdür, kadın söz sahibidir, kadın iffetlidir, kadın ilim talibidir. Çünkü o toplumun kendisidir. Rüfeyde'nin çadırı tanıktır buna... Bu şehadete, Peygamber'in pazarı, ilim meclisleri, gazveleri ve savaşları beraberce iştirak eder. Asrısaadetin doktoru Rüfeyde el-Ensâriyye, yaralıları tedavi ettiği çadırı ile sanki bugün de aramızda...[54] Bir kadın doktor Allah Resûlü'nün döneminde sahra çadırında yaralıları tedavi etmektedir. Allah Resûlü bunu onaylamakta, desteklemektedir. Hakiki sünnet

52 Ahzâb, 33/35.

53 Tirmizî, Siyer, 26.

54 İbn Hişâm, *es-Sîret*, IV, s. 199.

budur. Nebevi bakış açısına göre kabiliyeti istidadınca kadın okumalı, kamusal alanda görev almak istiyorsa görev alabilmelidir.

Keşke, Resûlullah döneminde elinde kırbacı ile çarşıda dolaşarak alışverişleri denetleyen Semra binti Nüheyk'in kırbacı, yaşadığımız çağın karanlığını ve zulmetini dağıtabilse...[55] Hz. Musa'nın asası, Kızıldeniz'i yararcasına zihnimizi çepeçevre saran cehalet ummanının üzerine, bize unuttuğumuz mazimizi yeniden hatırlatmak üzere iniverse... Mazi bir an gözümüzde canlansa... Allah Resûlü'nün, Ehl-i Beyt'in, Ebû Bekir'in, Ömer'in, Ali'nin suretleri karşımızda belirse... Allah Resûlü köşe başından karşımıza çıkıverse... Mahalle camiinin minaresinden Bilâl, İbn Ümmi Mektûm ezan okusa... Komşu kapılarından sahabe-i kiram "Anam, babam sana feda olsun." diyerek öne atılsa... Kapılsak tatlı bir hayale…

Derken Allah Resûlü'nün eşi Hz. Âişe ile şakalaşmasına şahit olsak... Hz. Âişe ile yaptığı koşu yarışmasını izlesek sonra hani bir bayram günü beraberce gülüp izledikleri mızrak gösterisini seyre dalsak...

Sonra eşi Zübeyr'in atına seyislik yapan Esma[56], çıkagelse... Kız kardeşi Âişe'nin ilim meclisine doğru atını sürse... Kayle hatun, ilkelerini Allah Resûlü'nden öğrendiği ticaretini[57], -tüm esnafa örnek olsun diye- sokağımızın köşesindeki dükkânda icra etse... Esnaf olmak neymiş, gösterse bize. Abdullah'ın kızı Şifâ Hatun, Hz. Ömer adına yürüttüğü denetimlerine[58] yeniden başlasa, çarşı, pazarı şöyle bir hallaç

55 Bkz. İbn Abdilber, *el-İstîâb*, s. 914.

56 Buhârî, Nikâh, 108.

57 İbn Mâce, Ticâret, 29.

58 İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, s. 727-728.

pamuğu gibi atsa... Nihayet Allah Resûlü'nün hanımlara yönelik ders halkası[59], bu sefer bizim okulumuzda kurulsa...

Bu bir hayal olsa da geçmişte Allah Resûlü'nün hayatında bire bir yaşanmış bu olayları anlamak için Hz. Peygamber'in hayatını okumaya o kadar çok ihtiyacımız var ki.. Sünnet-i seniyyeyi iyi anlamaya ve yaşamaya... Çünkü geleceğimiz geçmişimizde saklıdır ve o geçmişte Allah Resûlü'nün sünneti ve hayatı vardır.

Allah Resûlü, kadının ilim sahibi olmasını, hür olmasını istedi. Kadın, köle olamaz, cariye edinilemez ve horlanamazdı. Özgür olmalıydı o. Saygın ve korunmuş olmalıydı. Allah Resûlü bunun için demiş olmalıdır: "Bir adam cariyesini güzelce terbiye eder ve ona iyi bir eğitim verir, sonra da azat edip onunla evlenirse, kendisine iki kat ecir vardır..."[60] diye... Hz. Peygamber, Allah'tan başka hiç kimseden korku duymadan, güven içinde, devesi üzerinde Hire'den kalkıp Kâbe'ye yolculuk eden bir kadını hayal etmişti...[61] Onun hayal ettiği dünyada, sokakta yürürken eşleri tarafından bıçaklanan kadınlar, cibilliyetsiz adamlarca taciz edilen kızlar, mahallelerinde oynarken kaybolan kız çocukları yoktu. Biliyoruz ki yapılanların dünyevi anlamdaki kâr ve zarar hesaplarını aşan, ilahî ödül ve ceza türünden karşılıkları vardır. Sanılmasın ki, hiçbir günahı yokken ölüme terk edilen kız çocuklarının yaşadıkları acı boşa gidecek, bu kötülüklerin bir karşılığı olmayacaktır. Allah adildir. "Allah âlemlere zulmetmez."[62] Fakat cezayı hak edenlere de cezalarını verir.[63]

---

59 Müslim, Birr, 152.

60 Buhârî, Enbiyâ, 48.

61 Buhârî, Menâkıb, 25.

62 Âl-i İmrân, 3/108.

63 Zümer, 39/37.

Hz. Peygamber, kadını başköşeye oturtmuştur. Kadın ona dünya hayatında sevdirilmiş bir değer ve bir hazinedir. Allah Resûlü'ne inanan hanımlar alacakaranlıkta dahi onun ardında namaz kılmak için mescide gelirlerdi.[64] Ümmü Atıyye'nin şehadetiyle biliriz ki "Allah Resûlü, Ramazan ve Kurban Bayramları'nda genç kızları, âdet görmekte olan kadınlar da dâhil olmak üzere; evinin bir köşesinde oturan hanımları namazgâha davet ederdi. Ancak, [ibadetin temizlik şartı gereği] hayızlı kadınlar namazdan ayrılır, sadece duaya katılırlardı."[65]

Hz. Peygamber, hanımları onurlarına yakışır şekilde korumak istemişti. Yabancıların yanında dikkat çekici koku sürmemelerini istemesi bundandı.[66] Başkalarının saçından saç ekletme gibi kuaförlük uygulamalarını ve dövme yaptırmayı kadının onuruna ve asaletine yakıştıramamış, bunu Allah'ın rahmetinden uzaklaşmak olarak değerlendirmiştir.[67] Bu itibarla Müslüman hanımlar, iffetlerine olduğu gibi örtünme biçimlerine de dikkat etmelidir. Bu konuda Rabbimizin emirleri bulunmaktadır. Kadına dair bu emirlere benzer şekilde erkeğin kendi özelliklerine uygun bir örtünme yükümlülüğü ile muhatap olduğu da muhakkaktır. Kur'an, "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir."[68]; "...Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar..."[69]; "Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet

64 Tirmizî, Salât, 2.

65 Müslim, Îdeyn, 12.

66 Nesâî, Zînet, 35.

67 Buhârî, Libâs, 83.

68 Ahzâb, 33/59.

69 Nûr, 24/31.

yerlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar..."[70] gibi ayetlerle örtünmenin kadına yönelik sınırlarını belirlemektedir.

İffetin gözetilmesi için örtünmede olduğu gibi gözü haram olan şeye bakmaktan sakınmak üzerinde de hassasiyetle durulmaktadır. Gerek kadınların, gerek erkeklerin gözlerini haramdan sakınması ve adaba aykırı biçimde giyinmemeleri şeklindeki uyarılar hep Allah'ın insanları koruması ve onların tertemiz olmalarını sağlamak içindir. "Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zinet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vâkıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"[71]

Bu çerçevede "Erkek erkeğin, kadın da kadının avret yerine, [İslam ölçülerinde bedenin örtünmesi istenen kısmına] bakamaz. Bir örtünün altında bir erkek diğer bir erkeğin; bir kadın da diğer bir kadının tenine dokunamaz."[72] Bu İslam'ın

70 Nûr, 24/31.

71 Nûr, 24/30-31.

72 Müslim, Hayız, 74.

mahremiyet konusunda belirlediği ölçüdür. Ayrıca din tarafından kendisine bakılması haram kabul edilmiş bir şey, göze bir kere ilişse ikinci kez ona bakılamaz.[73] Kuşkusuz örtünme ve adap, Kur'an'ın takva elbisesi diye andığı[74] manevi bir elbise ile birleştirilmelidir. Bu birleşim, insana yeryüzünün tüm moda kombinasyonlarından daha iyi bir duruş ve karizma verecektir.

Kadınların saygınlığının korunması konusunda bizlerden Rabbimizin istediği bir şey de dedikodudan ve bilmeden, anlamadan söz söylemekten sakınmamızdır. Doğrudan ya da dolaylı şekilde gerçekleştirilen bu tür eylemlerin tamamı iftira kapsamındadır. Biz insanların mahremiyetine ve özeline saygılı olmayı bize emreden bir Peygamber'in takipçileriyiz. Kur'an'ın açık beyanına göre "İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mümin kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır."[75]

Ahlaki bakımdan temiz bir hayat yaşama gayreti içinde olan insanlar, bazen iftiraya maruz kalabilmektedir. Maalesef günümüzde asılsız iftiralar yüzünden pek çok masum insanın hayatının karardığına şahit olmaktayız. Bu şekilde, kişiler işlemedikleri bir suçtan, yapmadıkları bir işten dolayı toplum önünde küçük düşürülmüş olmaktadır. İftiranın her türlüsü kötü olmakla beraber, yukarıda andığımız ayet-i kerimede namuslu kadınlara dil uzatarak onları karalayanların dünya ve ahirette lanetlenmiş oldukları bildirilmekte, onlar için ahirette çok büyük bir azabın olacağı haber verilmektedir.

---

73 Tirmizî, Edeb, 28.

74 A'râf, 7/26.

75 Nûr, 24/23-24.

Unutulmamalıdır ki Sevgili Peygamberimiz, hiçbir şeyden habersiz masum bir kadına zina iftirasında bulunmayı insanı mahveden yedi kötülük arasında saymaktadır.[76] Haksız yere bir kadını inciten kişi, cehenneme yuvarlanacak ve Allah'ın lanetine uğrayacaktır.[77] Nitekim müminlerin annesi Hz. Âişe'nin böyle bir iftiraya maruz kaldığını Kur'an-ı Kerim haber vermiş, ellerinde hiçbir delil olmadan bu iftiraya katılanların Allah indinde yalancı olduğunu belirtmiştir.[78]

4. **Rahmet Kanatlarının Altında:** Anne ve Baba Hakkı

İnsan, anne ve babasına çok şey borçludur. Dünyaya geldiğinde onu tüm kötülük ve dış tesirlerden koruyan, uykusuz geceler boyu onu avutan, karnını doyuran hep anne babasıdır. Özellikle annelerin çocuklar üzerindeki emekleri o kadar çoktur ki Anadolu'nun can alıcı tabiri ile "Anne, yememiş, yedirmiş; giymemiş giydirmiştir." Anne ve babanın çocukları için bu fedakârlıklar ve hayatları boyu yaptıkları özveri saymakla bitmez. Hz. Muhammed (s.a.s.) kendisine "Ey Allah'ın Resûlü, kendisine güzel davranıp yakınlık göstermemi en çok hak eden kimdir?" diye sorulduğunda. Bu kişinin anneler olduğunu söylemiştir. Hatta bu soruyu soran kişi, üç defa daha "Sonra kimdir?" diye yinelediğinde ilk ikisinde "Annendir." demek suretiyle Allah Resûlü annenin hakkının ne kadar büyük olduğunu anlatmak istemiştir. Üçüncüsünde ise "Babandır." diyerek anneden sonra baba hakkına dikkat çekmiştir.[79]

Elbette bir anne ve babanın sorumluluğu, sadece çocuğun maddi ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Çocuğun

76 Buhârî, Vesâyâ, 2766.

77 Nûr, 24/23-24.

78 Nûr, 24/11-16.

79 Buhârî, Edeb, 2.

eğitimiyle ilgilenmek, ahlaklı bir insan olması için uğraşmak ve çocuğun, dinini sağlıklı bir biçimde öğrenerek ibadetini yerine getirmesi için çalışmak da anne ve babanın başlıca sorumlulukları arasındadır. Çünkü hayat ve hayattaki başarı bir bütündür. Hayatın kıyasıya bir rekabete dönüştüğü günümüzde bazen maddi başarılar kadar, manevi konudaki başarının da ne kadar önemli olduğunu gözden kaçırabiliyoruz. Çocukların kariyerlerine yapılan yatırım kadar ahlakına ve dindarlığına yapılan yatırım da anlamlıdır. Hatta böylesi bir yatırımın, dünya ve ahiret saadetini temin etmeye yönelik bir çaba olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamber, "Hiçbir baba, evladına güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir."[80] buyurmaktadır. Gerçekte maddi ve manevi kazanımlar, birbirini besleyen şeylerdir. Bilginin iyi işlerde kullanılarak insanlara fayda sağlaması, kazanılan paranın Allah'ın rızasına uygun işlerde kullanılması önemlidir. Üstelik okumak ve öğrenim görmek, insanın dimağını parlatan, ufkunu açan bir şeydir. Zira bilenle bilmeyen bir değildir.

Allah Resûlü, çocuklara güzel isim verilmesi, onların helal lokma ile beslenmesi, okutulması, yüzme ve okçuluk gibi çocuk için faydalı sporlara teşvik edilmesi, çocukların namaza ve oruca daha küçük yaştayken alıştırılması gibi konularda tavsiyelerde bulunmakta, anne babalara yavrularını nasıl yetiştirecekleri konusunda bir yol haritası çizmektedir.

Annelerimizin ve babalarımızın eğitim hayatımızda ve bazı konularda eksiklikleri olsa da bize en savunmasız olduğumuz çocukluk dönemimizde kol kanat germeleri bile ödenmesi oldukça güç olan bir haktır. Allah Resûlü, "Siz anne ve babanızın hakkını asla ödeyemezsiniz. Ancak belki bunlardan biri esir düşse ve siz onun fidyesini ödeyerek özgürlüğüne

80 Tirmizî, Birr, 33.

kavuştursanız belki."[81] buyurmak suretiyle bu hakkın ne kadar büyük olduğunu ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim başka hiçbir günahı anne ve babaya asi gelmek kadar vahim ve şiddetli görmemişken, anne babaya asi gelmeyi Allah'a ortak koşma ile beraber anmaktadır.[82] Allah Resûlü de en büyük günahlar kapsamında sırasıyla Allah'a ortak koşmayı, anne babaya asi gelmeyi, yalan konuşmayı ve yalancı şahitlik yapmayı saymaktadır.[83] Anne babaya asi gelmek bir tarafa, onlara son derece nezaket ve saygı içinde yaklaşmamız, -bizi kötülüğe ve inançsızlığa sevk etmedikleri müddetçe- onların her dediklerini yapmamız,[84] Allah'ın rızasına uygun bir davranış şeklidir. Nebevi ölçü, anne babaya iyilik etmenin, namazı vaktinde kılmak ve Allah yolunda cihat etmekle birlikte en faziletli ameller arasında olduğunu hatırlatmaktadır. Kısaca Rabbin hoşnutluğu, anne babanın hoşnutluğuna; öfkesi ise, anne babanın öfkesine bağlanmaktadır.[85]

Kur'an, "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babaya iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara 'Öf!' bile deme, onları azarlama, onlara saygılı, güzel söz söyle. Onları esirgeyerek, alçakgönüllülükle üzerlerine kol kanat ger ve 'Rabbim! Onlar beni küçükken sevgi ve şefkatle büyüttükleri gibi, sen de onlara merhamet eyle.' diyerek dua et."[86] emriyle anne ve babalarımıza nasıl davranacağımızı bize göstermektedir.

---

81 Müslim, Itk, 25.

82 En'âm, 6/151; İsrâ,17/23.

83 Tirmizî, Şahâdet, 2.

84 Ankebût, 29/8.

85 Tirmizî, Birr, 3.

86 İsrâ, 17/23-24.

Allah Teâlâ kendisine şükredilmesi gerektiğini bildirirken, anne ve babanın da bu şükrün kapsamına sokulması gerektiğini "Biz insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu, hergün biraz daha güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı. Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bana ve anne babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş banadır."[87] ayetiyle ifade etmektedir. Zira "İyiliğin karşılığı yalnız iyiliktir."[88]

Kuşkusuz aile bağları dünyadan sonra yok olmayacak, dünyada olduğu gibi benzer şekilde devam edecektir. Kişi öldükten sonra amel defteri kapansa da "faydası sürekli devam edecek bir iyilik (sadaka-i cariye)" ve "yararlı ilim"den başka amel defterinin kapanmamasını sağlayan üç şeyden biri "hayırlı evlat"tır.[89] Öyle ki hayırlı evlat, gerek amelleriyle anne babasının ardından onlara bir kazanç kapısıdır, gerekse de onların ardından "Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla."[90] şeklinde ağzı dualı bir evlattır. Her anne baba ve çocuk için bu birliktelik umulur ki Adn cennetlerinde devam eder. Kur'an-ı Kerim, aile fertlerinin salih kişiler olması kaydıyla bu kavuşmanın Adn cennetlerinde gerçekleşeceğini vadetmektedir: "Adn cennetinin bahçeleri ki müminler, anne babaları, eşleri ve çocukları ile oraya gireceklerdir. Melekler de her bir kapıdan yanlarına varıp (onlara şöyle diyeceklerdir): 'Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!'"[91]

Anne ve babamız bizim dünyamız, ahiretimiz ve cennetimizdir. Çocuklar da aynı şekilde anne ve babanın cennetidir.

---

87 Lokmân, 31/14.

88 Rahmân, 55/60.

89 Ebû Dâvûd, Edeb, 119.

90 İbrâhîm, 14/41.

91 Ra'd, 13/23-24.

Hz. Peygamber iyiliği başa kakan, anne ve babaya asi gelen ve alkol bağımlısı kişilerin cennete giremeyeceğini ifade etmektedir.[92] Bu hadis-i şerif, anne baba hakkına riayet etmemenin azaba neden olacağını haber vermektedir. Kul hakkından en önemli bir cüzü oluşturan anne baba hakkının helal ettirilmesi ile Allah kişiyi bağışladığı takdirde cennete girmek mümkün olabilir. Anne babaya iyilik etmek kişinin cennete girmesine vesileyken,[93] kişinin, anne ve babasını, kendisiyle cennetin arasına bir barikat ve engel olarak yerleştirmesi çok acıklı ve düşündürücüdür. Hz. Peygamber bu anlamda "Anne ve babasından birisinin ya da her ikisinin ihtiyarlığında yanlarında bulunup da, cennete girmeyi başaramayanın burnu yere sürtülsün."[94] şeklinde ağır bir uyarıda bulunmaktadır. Anne ve baba için didinmek, Allah yolunda yapılan bir cihattır. Bu düstur bizzat "Anne babanın uğrunda cihat et. (fe-fîhimâ fe-câhid)"[95] şeklinde formüle edilmiştir. Hz. Peygamber, anne babasının ihtiyacı varken cihada katılacağım diye onları ardında gözü yaşlı bırakıp kendisinin yanına gelen genci, geri göndermiş, "Anne babanı ağlattığın gibi güldür."[96] diye ona emretmiştir. Anne babanın gönlünü almak, onlardan izinsiz hareket etmemek bu kadar önemli görülmektedir.

Anne baba hakkından sonra kardeşler arasında sevgi bağının korunması, dayanışma içinde bulunulması, daha geniş dairede akrabalık bağlarının gözetilmesi ve sılayırahim olarak ifade edilen bu bağın Allah'ın merhametine vesile olacak şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir. Zira sosyal bağımızın ve yardımlaşmamızın ölçüsü en yakından başlayarak dış halkalara doğru tüm inananları, hatta nihayet tüm insanlığı

92 Dârimî, Eşribe, 5.

93 Tirmizî, Birr, 3.

94 Tirmizî, Deavât, 100.

95 Müslim, Birr, 5.

96 İbn Mâce, Cihâd, 12.

kucaklamamız ile mümkün olabilir. Allah Resûlü'nün ifadesiyle "daha yakından diğerine doğru (el-akrabe'l akreb)"[97] ilkesini dikkate almak suretiyle sorumluluk, hak ve yardımlarda hareket seyrimizi belirlemeliyiz.

Akrabalarımız ve komşularımız ile olan ilişkilerimizin sevgi ve saygı çerçevesinde oluşması gerekir. Abdurrahman b. Avf'tan nakledilen bir hadiste "Merhametliler, Rahman'ın merhamet ettiği kimselerdir. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin! 'Rahim' [aile ve akrabalık bağı], Rahman'dan bir bağdır. Kim bu bağı gözetirse Allah da onunla irtibatını sürdürür; kim de bu bağı koparırsa Allah da o kimseyle ilişkisini koparır."[98] buyrulmaktadır. Buna göre aile ve akrabalık bağlarını koparan kişiler, Allah ile de olan bağlarını koparmaktadırlar.

Bu hadisin bir başka versiyonunda hadisin sözleri, hadis-i kudsi üslubu içerisinde Allah'a atfedilmekte ve "Allah şöyle buyurur: 'Ben Rahman'ım, o (akrabalık bağlarının adı) da rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Bu bağı gözetenle ben de ilişkimi sürdürür, bu bağı koparanla ben de ilişkimi keserim.'"[99] denilmektedir. Bu gibi hadisler, aile ve akrabalık ilişkilerinin gözetilmesi ile Allah'ın rahmeti arasında sıkı bir ilişkiyi öngörmektedir. Akrabalara yönelik maddi yardımlar ve manevi destekler, Allah'ın bize olan rahmetini arttırmakta, en sıkıştığımız anda rahmet kapılarını hiç beklemediğimiz yerden bize açmaktadır. Öyle ki Peygamberimiz akrabasına yardım edenin Allah'ın lütuf ve inayeti ile rızkının genişleyeceğini, ömrünün bereketlenip uzayacağını haber vermektedir.[100] Fakat kişinin adaleti gözetmeden kör

97 Tirmizî, Birr, 1.

98 Tirmizî, Birr, 16.

99 Ebû Dâvûd, Zekât, 45.

100 Müslim, Birr, 20.

bir taassup ile akrabasının yanında yer alması ve onları kayırması kesinlikle doğru değildir. Allah Resûlü, "Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşinize yardım edin."[101] derken kişinin haksızlık yapan bir kardeşini ve [akrabasını] haksızlık ve yanlışından geri çevirmesinin ona bir yardım olacağını, zaten haksızlığa maruz kalmış kişinin yanında yer almanın bir ödev olduğunu ifade etmiş ve iltimas ve kayırmayı cahiliye taassubu olarak değerlendirmiştir.

Kendi hukukumuzu ilgilendiren hususlarda alicenap bir tavırla hareket edebilir ve insanlarla ilişkilerimizde bağışlayıcı olabiliriz. Allah Resûlü, "Siz insanlar iyilik yaparsa biz de onlara iyilik yaparız, haksızlık ederlerse biz de haklarını hiçe sayarız. diyen sıradan insanlar gibi çıkar esasına göre hareket etmeyin; aksine insanlar size iyilik yaptıklarında siz de iyilik yapmayı, kötülük yaptıklarında ise haksızlık etmemeyi bir ilke olarak aklınıza ve gönlünüze yerleştirin."[102] buyurmaktadır. Akrabalar hiç kuşkusuz bu genel değerlendirmenin dışında değildir. Hatta nebevi tavsiye akrabanın bize bir yanlışı olduğunda bile iyilik yapmaya devam edilmesi yönündedir. Allah Resûlü, kendilerine iyi ve nazik davranıldığında bile kaba davranan akrabaya iyilikle karşılık vermenin onların içlerine âdeta kor ateşler düşürdüğünü söylemekte, kişinin bu şekilde akrabasına iyi muameleyi sürdürdüğü müddetçe Allah'ın bu akrabanın şerrine karşı daima bir kapı açacağını beyan etmektedir.[103] Unutmamak gerekir ki çoğu defa akrabalık hukukundan doğan ilahî cezalar, daha dünyadayken tahakkuk etmektedir.[104]

101 Müslim, Birr, 62.

102 Tirmizî, Birr, 63.

103 Müslim, Birr, 22.

104 Ebû Dâvûd, Edeb, 43.

Akrabalık bağları gibi önemli diğer bir ilişki ise komşuluk hukukudur. Hz. Peygamber'in "Ey insanlar! Selamı yayın, yemek yedirin, sılayırahmi yerine getirin (akrabalarınızla bağlarınızı koparmayın), insanlar uyurken namaz kılın ve cennete selametle girin."[105] şeklindeki hatırlatması, insanlarla olan ilişkilerimizde güler yüz ve selamlaşmayı ihmal etmememiz gerektiğini, mümkün olduğunca soframızı açmamızı tavsiye etmektedir. Elbette bu nebevi tavsiyeler altın değerinde olup -kozmopolit şehir hayatında dahi- aile mahremiyetimizi ve ailemizin huzur, güvenlik ve refahını gözetmek kaydıyla- elimizden geldiğince insanların hâlleri ile dertlenmek ve başkaları ile sosyal hayatı paylaşmak bir gerekliliktir. Hiç değilse akraba ve komşularımızı rahatsız etmememiz bir yükümlülüktür. "Allah'a ve ahiret gününe iman eden, komşusuna eziyet etmesin, Allah'a ve ahiret gününe iman eden, komşusuna ikram etsin."[106] nebevi ilkesi temel bir prensibimiz olmalıdır.

5. **Şehadetlere Şahit Toprak:** Vatan Sevgisi ve Dinî Şiarlar

Vatan üstüne çok söz söylenmiştir. Vatan hakkında ne şiirler yazılmış, ne türküler yakılmıştır. Sıla hasreti yürek dağlar... Kişi vatanından uzaklara düşmeye görsün, vatan hasretiyle içinden bir şeyler kopar. Vatan denildiği zaman göz pınarları yaşla dolar. Bazen hatırlanan, Ilgaz Dağı'nda soğuk bir pınar başıdır... Bazen Toroslar'ın eteğinde bir köy... Bazen söğüt ağaçları arasından varılan bir mahalle... Bazen viran bir apartmanın iki göz odasından, mutlu bir yuvaya tanıklık edercesine süzülen loş bir akşam ışığı...

Ne olursa olsun hatırlanan ve özlenen, toprağı şehit kanıyla sulanmış, her bucağında bir evliya türbesi olan

105 İbn Mâce, Et'ıme, 1.

106 Buhârî, Rikâk, 23.

Anadolu'dur aslında. Anne kucağı kadar sıcak yurt... Babanın yüreği kadar sevgi dolu belde...Sokaklarında ip atlayan, saçları örük örük minik kızları kadar saf ve temiz coğrafya... Her bucağında manevi bir yükselişe kapıldığımız, Levnî'nin boyalara ve Lâmiî'nin mısralara, Dede Efendi'nin ve Itrî'nin musikiye dokunuşlarıyla örülmüş güzel ülke... Elleri kınalı Eliflerin, kirmenlerde eğirdikleri yünlerin saflığı kadar saf, Ayşelerin dokudukları el işi çevreleri ve göz nuru kanaviçeleri kadar naif ve ince memleket... Aynalı, bindallı kilimleri kadar zengin kültür mozaiği...

İşgal altında olmasını bir türlü içine sindiremeyen İstiklal Şairi Mehmet Akif'e,

Eşin var âşiyanın var, baharın var ki beklerdin;

Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin?

O zümrüt tahta kondun, bir semavi saltanat kurdun;

Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.

Mısralarını söyleten aziz memleket... Gazi Mustafa Kemal'e "Geldikleri gibi giderler." kararlılığını veren vatan... Bazen tarih, 19 Mayıs olur, bazen 30 Ağustos, bazense 15 Temmuz... Ama her hâlükârda vatana uzanan el mutlaka kırılır. Türk milletinin vatan sevgisi, sadece hamasi bir duyguya indirgenemez... Bu milletin değerlerinde vatan, ezanla, bayrakla, toprakla, ahlakla, ilimle ve şehadetle birdir. Bu anlayışı veren ise dindir.

Mevlana düşüncesi ve Fars dili konusunda uzman olan Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Anadolu'da kullanılan "vatan etmek" denilen bir kavramdan bahsetmektedir bize: "Vatan etmek, Trabzon, Halman'da bahar aylarında bir iştir. Bahar aylarında bahçeyi, fındıklığı, hatta ormanı temizleyip dikenden, ifteriden arındırmak vatan etmektir. Erkek, kadın; genç, ihtiyar ve de çocuklar toprağı, vatan etmeye gider, bahar

aylarında." Hatırattan anlıyoruz ki vatan etmek sadece toprağı ayrık otlarından temizlemek değil, insanların Allah'a olan inançları ve vatan sevgisi ile gönülden dayanışması ve iyilik üzere yardımlaşmasıdır, vatan çocukların baharı olsun diye...[107]

Vatan, özlemi çekilen hasret duyulan yerdir. İnsanın vatanından hasret kalması, vatan özlemi, sıla hasreti ıstıraptır. Allah Resûlü putperestlerin elindeki Mekke'den Medine'ye hicret etmiş ve daima Mekke'ye olan özlemini yüreğinin en derininde hissetmiştir. Elbette bu özlem, orada bulunan Beytullah'a, Hz. İbrahim'in makamına duyulan bir özlem olduğu kadar, Hatice validemizle ve dostlarla yaşanan hatıralara ve geride bırakılan yurda duyulan bir özlemdir aynı zamanda... Sahabe efendilerimiz de aynı özlem içindedir. Hicret yurdu Medine'de Mekke'nin hasretiyle yanan Bilal'in dudaklarından dökülen dizeler, vatan hasretinin boyutunu gözler önüne serer:

Ah ne olur! Bir gece bile olsa Mekke'de bulunsam,

Sümbüller ve yavşanlarla bezeli bir dere kenarında uykuya dalsam...[108]

Kişinin vatanından ayrı kalması en büyük imtihanlardan biridir. Bundan dolayı Yüce Allah, "Onlar başka bir sebepten değil, sırf 'Rabbimiz Allah'tır.' dedikleri için haksız yere vatanlarından çıkarılmış kimselerdir."[109] buyurarak, hicretle yoğurdukları vatan hasretine düşmüş olan ilk muhacirleri övmüştür. Allah Resûlü hicret ettiği Medine'yi de benimseyerek onu bir medeniyet merkezi hâline getirmeye çalışmış, Mekke gibi orayı da vatan bilmiştir. Allah Resûlü'nün bir defa uzaktan Medine'nin evleri görüldüğünde şehre bir an evvel

---

107 Adnan Karaismailoğlu, *Vatan Etmek*, s. 117.

108 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 12.

109 Hac, 22/40.

varmak için atını sürmesi,[110] bir sefer dönüşü, Medine ufukta uzanırken, Hz. Peygamber'in dudaklarından "Aziz ve güzel belde!"[111] sözünün dökülüşü, onun sılaya duyduğu hasretin ifadesidir.

Vatan için mücadele edilir, yeri geldiğinde can bile verilir. Vatan uğrunda canlarını veren ya da gazi olan birçok kişi, bu hâlleriyle bizim de vakti gelince aynı şeyi yapacağımıza şehadet ederler. Gazilerimiz ise "Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberi'nin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır."[112] ilahî fermanının müjdesine eren kutlu kişilerdir. Allah Resûlü'nün dilinde gaziler, "Allah'ın elçileri" olarak anılmışlardır.[113] Vatan yolunda gaza Allah'ın elçisi olmaktır. Gazileri böylesi payelere ve ödüllere layık kılan, onların, canları pahasına vatan ve mukaddesatlarını savunmalarıdır. Aslında gazilerin her biri şehitlik makamına talip olmuş, şehadetin kıyısından dönmüş kişilerdir. Onlar Allah Resûlü'nün "Kim gerçekten samimi bir şekilde şehit olmayı isterse Allah o kimseyi yatağında bile ölse şehitlerin derecesine ulaştırır."[114] dediği vatan evlatlarıdır.

Hz. Peygamber savaş teçhizatı konusunda gazi ve askerleri destekleyenler ve onların geride bıraktığı ailelerine göz kulak olanların gaziler kadar sevap kazanacağını haber vermiş,[115] milletimiz her devirde vatan ve mukaddesatı için savaşan Mehmetçiği, asayişimizi temin eden polisimizi bu nebevi müjdeyle desteklemiştir. Allah Resûlü, gazilerin

110 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 9.

111 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 3.

112 Âl-i İmrân, 3/172.

113 Nesâî, Cihâd, 13.

114 Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 19.

115 Buhârî, Cihâd, 3.

desteklenmesini istediği bir diğer hadisinde "Kim bir gaziye kol kanat gererse, Allah da onu kıyamette (manevi gölgesinde) gölgelendirir."[116] buyurmuştur. Peygamber Efendimiz, "Bir gaziyi uğurlayıp onun ardından kalan eşyaya bir sabah veya akşam göz kulak olmam, bana tüm dünya ve dünyadakilerden daha sevimlidir."[117] derken, bizlere, gazi ve şehitlerimize ve onların yakınlarına sahip çıkmamız gerektiğini hatırlatmaktadır.

Gaziler fethin anahtarları gönül erleri, bir toprağı vatan kılan yiğitler ve Allah elçileridir. Onların geride bıraktıkları ise en kutsal emanet... Vatan kavramı, gazi ve şehit kavramlarından ayrı düşünülemez. Bu manada şu olay tarihten çarpıcı bir ibret levhasıdır: "Hz. Ömer ile beraber çarşıda yürüyorduk. Genç bir kadın, Hz. Ömer'e yetişti. 'Ey Müminlerin Emiri! Kocam, ardında küçük çocuklar bırakarak öldü. Vallahi bir çorba bile pişiremiyoruz. Bu zavallı yetimlerin ne tarlası var ne bir hayvanı. Onların sırtlanlara yem olmasından korkuyorum. Ben Hufâf b. İmâ'nın kızıyım. Hani Peygamber Efendimizle Hudeybiye'ye katılan Hufâf...' dedi. Hz. Ömer, (kadın konuşurken, saygıyla) yürümeden onun yanında dikildi. (Kadının sözü bitince, kadını teskin etmek için) 'Merhaba akrabamıza!' dedi. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra Hz. Ömer evde bağlı bulunan bir deveyi hazırladı. Gıda maddesiyle doldurduğu iki çuvalı deveye yükledi. Çuvalları arasına başka öteberi ve elbise de koydu. Sonra deveyi yularından tutup kadına götürdü. 'Buradaki yiyecekleri yiyin. Bunlar tükenmeden Allah size muhakkak yeni bir kapı açacaktır.' dedi. Orada bulunan bir adam atıldı: 'Ey Ömer! Ona çok vermiş olmadın mı?' Hz. Ömer, 'Annen seni doğurmaz olaydı! Bu kadının babası ve kardeşi var ya, ben gözlerimle gördüm, vaktiyle bir kale kuşatıldığında o kalenin fethedilmesini sağlayan

116 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 21.

117 İbn Mâce, Cihâd, 24.

onlardır. O gün bu ikisinin ganimetlerinden yararlanmıştık.' diye ona çıkıştı."[118] Şehitlerin ardında bıraktıkları eş ve çocuklarına, gazi ailelerine verilen destek böylesi bir vefadır. Hz. Peygamber'in omuzlarımıza yüklediği bir sorumluluktur.

Şehitlik ve şahitlik birbirine benzer iki kelime... Hz. Peygamber, bizzat şehide şahitlik edeceğini söylemiştir. Şehadet ve diğer bir deyişle şehitlik, insanın canıyla Rabbinin birliğine tanık olmasıdır, Hz. Peygamber'in tanıklığına erişmiş olmaktır, Allah yolunda canını veren şehitlerin peygamberlerle beraber olduklarına tanık olmaktır. Allah Resûlü "Ben şahidim diyordu. Ben bu adamın şehadetine, şehit olduğuna tanıklık ediyorum..." Hz. Peygamber'in tanıklığına mazhar olmaktı, şehitlik....Allah Resûlü hırkasını kefen yapıyordu şehide...[119]

Şehitlik farklı bir makamdır. Bu makama gıpta ile bakılır. Bizzat Hz. Peygamber şehitliğin değerini vurgulamak üzere "Ben Allah yolunda savaşıp öldürülmeyi, sonra diriltilip öldürülmeyi, sonra diriltilip öldürülmeyi, sonra diriltilmeyi ne kadar isterdim!"[120] demiştir.

Şehit ve cennet birbirine yakın iki kelime... Şehitleri değerli kılan, Rabbin rızasını kazanmak ve kutsal bildikleri değerleri korumak için vatan toprağını aziz ve mukaddes bilerek canlarından vazgeçmiş olmalarıdır. Onlar canlarını vererek bu dünyadan bedenen göçmüş olabilirler, fakat ruh ve bedenden oluşmuş varlıkları ötelerde Allah'ın arşının gölgesinde mutluluk içindedir. Allah Resûlü şehidin üstünlüğünü şu hadisiyle anlatır: "Yenilgiye bile uğrayacağını bilse (vatan savunmasından kaçmanın) vebalini düşünerek düşmanla kanının son damlasına kadar savaşan kimseyi Allah çok beğenir ve meleklerine 'Bakın şu kuluma... Katımdaki ödüle erişmek

118 Buhârî, Megâzî, 36

119 Nesâî, Cenâiz, 61.

120 Buhârî, Temennî, 1.

ve azabımdan kaçınmak için (düşman püskürtse de) geri döndü. Bu uğurda onun kanı döküldü."[121]

Kur'an-ı Kerim şehitler hakkında "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın lütuf ve bağışlamasından kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklara erişmektedirler...."[122] müjdesini verirken, aynı zamanda kulaklarımıza şehadetin yüksek bir makam olduğunu fısıldamaktadır. Bu ilahî bir müjdedir. Bu müjdeye, tarihin pek çok dönemecinde Enes bin Nadr'lar, Hz. Hamzalar, Ulubatlı Hasanlar, nice Mehmetler, nice Ayşeler erişmişlerdir. Bazıları şehitlere tanınan ayrıcalığı anlamakta güçlük çekmişlerdir. Bir kişi "Ey Allah'ın Resûlü! Şehitlerden başka herkesin kabirde sorguya çekileceğini söylüyorsun. (Onların farkı nedir?)" diye sormuş, Hz. Peygamber "Şehidin başı üstündeki kılıçların parıltısından daha büyük bir sınav var mı ki?"[123] diyerek bu soruya anlamlı bir soru ile cevap vermiştir. Şehitlik bir insanın yapacağı fedakârlığın en uç noktasını ifade eder. Şehitlik, verecek bir tek canı kaldığında onu da seve seve verenlerin harcıdır. Bi'ru Maûne Savaşı'nda mızrakla vurulduğunda, şehit olmadan az önce Haram bin Milhân'ın söylediği "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki, ben kazandım!"[124] nidası hâlâ gür bir seda olarak kulaklarımızda yankılanmaktadır. Böyle olmasaydı ne Çanakkale, Çanakkale olur, ne Erzurum tabyalarında Nene Hatun abideleşir, ne Kurtuluş Savaşı zaferle neticelenirdi. Maraş'ı ve Kazan'ı kahraman, Urfa'yı şanlı, Antep'i gazi yapan bu ruhtur.

Kuşkusuz, vatan bizden gaza ve şehadet dışında başka hizmetleri de beklemektedir. Vatan, Yusuf'un (a.s.)

121 Ebû Dâvûd, Cihâd, 36.

122 Âl-i İmrân, 3/169.

123 Nesâî, Cenâiz, 112.

124 Buhârî, Megâzî, 29.

gömleğinin, onun hasretiyle yanıp tutuşan Yakup Peygamber'in perdelenmiş gözlerini açması gibi buram buram kokusuyla yurtseverlerin gözlerini açar. Şu kadar var ki vatan sevgisi sadece sözle ifade edilecek bir şey olmayıp fiilî olarak insan davranışlarına yansımalıdır. Vatan sevgisinin tezahürleri arasında, yurdunu yükseltmek için çalışmak, herkesi kucaklamak, vatanın taşını ve toprağını bile aziz bilmek vardır.

Allah Resûlü'nün hicretten sonra Medine'de yaptığı uygulamalar bize bir vatan için ne yapılması gerektiğinin ipuçlarını vermektedir. Allah Resûlü, vaktiyle "Bana, diğer şehirleri silip süpürecek olan şehre hicret emri verildi. Oraya Yesrib diyorlar, hâlbuki o bir medeniyet merkezidir." demiş, yaşanan beldenin öncelikle bir medeniyet merkezi olarak algılanmasını istemiştir. Medeniyetin olmadığı bir coğrafyanın vatan payesini elde etmesi düşünülemez. Ayrıca Allah Resûlü yaşadığı beldede ahlaki değerlerin ayakta tutulması ve bunun doğal bir model hâline getirilmesi için çaba sarf etmiştir. Onun bu anlamda hicret sonrası söylediği şu söz manidardır: "Bu şehir demirci körüğünün, demirin pasını, pisini attığı gibi kötüleri bir bir dışarıya atar."[125] Peygamber Efendimiz Medine'de kötü unsurların kendiliğinden ayıklandığı, ahlak temeline dayalı bir şehir kültürü inşa etmeye çalışmıştır. Bizlere düşen kendi vatanımızda aynı ahlaki duyarlılığı tesis etmektir. Evimizde, işimizde, çarşıda, pazarda ve trafikte, şiddet, nezaketsizlik, hak ihlalleri gibi hususlar Peygamberimizin onaylayacağı şeyler değildir. Yurdun kurdu ve kuşu bile vatan sevgisi ile koruma altındadır.[126]

Allah Resûlü'nün önem verdiği şeylerin başında eğitim gelmektedir. Varlığımızın sebeplerinden olan vatanımıza duyduğumuz sevginin en önemli tezahür ve yansımalarından

125 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 2.

126 Ebû Dâvûd, Menâsik, 95-96.

olan eğitimi, ihmal etmememiz gerekmektedir. Allah Resûlü'nün Medine'ye geldikten sonra ilk yaptığı işlerden biri Suffa adı verilen okulu kurarak insanları eğitmek olmuştur.

Peygamberimiz ahaliye bir beldenin nimetine olduğu kadar, mihnet ve sıkıntısına da beraberce katlanılması gerektiğini hatırlatmaktadır.[127] Vatan sadece nimetlerinden istifade edilen bir yer değil gerektiğinde sıkıntılarına da beraberce katlanılan bir yerdir. Bu noktada insanların maneviyatının ve morallerinin yüksek tutulması önemlidir. Allah Resûlü "Size zarar vermek isteyenler, tuzun suda eridiği gibi yok olur."[128] diyerek moral vermiştir insanlara... Peygamber Efendimiz "Bütün ensarın yurtlarında, mahallelerinde hayır vardır."[129] diyerek yaşadığı beldeyi birbirine kenetlemiştir. Dolayısıyla bir memleketin bekası için millî birlik ve aynı kutsal değerlerin etrafında toplanmak büyük önem ifade etmektedir.

Vatan, varlığımızın teminatı olan toprak parçasıdır. O doğduğumuz ve doyduğumuz bir yerdir. Elbette inanan insan, "Allah'ın arzı geniştir..."[130] ilahî hükmü çerçevesinde gerektiğinde dünyaya açılmalı, dünya ölçeğinde iş görebilmeli ve evrensel bir ufka sahip olmalıdır. Buna mukabil her hâlükârda -Mevlana'nın pergel metaforu ile anlatmak gerekirse- kişinin ayağını sağlam şekilde basacağı yer kendi vatanıdır. Kur'an bize vatanın insan için nasıl bir güvence olduğunu şöyle anlatır: "Hatırlayın, siz yeryüzünde güçsüz ve zayıftınız. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah size vatan verdi, yardımı ile destekledi ve size temiz

127 Muvatta, Câmî, 2.

128 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 7.

129 Buhârî, Zekât, 54.

130 Nisâ, 4/97.

gıdalardan rızıklar ihsan etti. Artık herhâlde şükredersiniz."[131] Vatanımız olduğu için şükürler olsun.

6. Medeniyetin Gizemli Şifresi: Şehirde Var olmak

Allah Resûlü'nün ifadelerinde şehir sadece binalardan, taş ve tuğla yapılardan ibaret bir yer değildir. O, şehri ve yaşanılan beldeyi dağıyla, taşıyla hayatın bir parçası olarak görmekte, canlı yada cansız, yaşadığı yere ait olan her şeyi sevmektedir. Hz. Peygamber, tüm varlık dünyasının insanın emrine verildiğini, onun istifadesine sunulduğunu bilmekte ve buna göre hareket etmektedir. Bu itibarla O, Uhud'u sadece bir dağ olarak görmüyor, "Biz Uhud'u severiz, Uhud da bizi sever."[132] diyordu. Bir sefer dönüşü, Medine'nin silueti ufukta belirince Medine'ye "İyilik ve güzellik şehri!"[133] diye seslenmesi, ona bir an evvel varmak için atını dörtnala şehre sürmesi[134] bundandı. Yaşanılan yer sahiplenilmeliydi. Ancak bu şekilde o yerin ruhu olabilir, evlerin duvarları, şehirlerin surları ve dağların taşları bu şekilde insana dost olabilirdi.

İslam dininin temel kaynaklarından Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan son derece güvenilir bir hadis, bize Hz. Peygamber'in bir rüyasından bahsetmektedir. Peygamber'in rüyası, ümmetin idealidir. Bir gün Peygamberimiz muhtemel ki Kâbe'nin yanı başında uykuya dalar. Üç melek gelir ve Allah Resûlü'nün kalbini açarlar. İslam tarihinde ve Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen siretlerde buna *şerhu's-sadr* olayı adı verilir. Yani ilahî mesaja hazırlık olmak üzere Allah Resûlü'nün kalbinin temizlenmesi, gönlünün marifetullaha hazır hâle

131 Enfâl, 8/26.

132 Buhârî, Cihâd, 71.

133 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 3.

134 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 9.

getirilmesi ve inşirâh bulmasıdır bu. Allah Resûlü'nün kalbi ve tüm damarları, altın bir kâse içindeki zemzem suyuyla yıkanır. Artık Resûlullah Miraç yolculuğuna hazırdır. Allah Resûlü bu seyahatinde büyük uygarlıklara gönderilen İdris, İbrahim, Musa, Harun ve İsa Peygamberleri bir bir geride bırakarak yedi kat göğü aşıp Sidretü'l-Müntehâ'ya varır. Bir kulun varabileceği son noktaya. Hadiste geçen bir ara bilgi manidardır. Efendimiz Sidretü'l-Müntehâ'da iki nehir görmüştür ve ona bunların yeryüzündeki iki nehrin izdüşümleri olduğu söylenmiştir. Bu nehirler, Nil ve Fırat'tır.[135]

Nil sembolik olarak Mısır uygarlığına, Fırat ise Mezopotamya uygarlığına, yani insanlığın kurduğu iki büyük uygarlığa gönderme yapar gibidir. Zemzem ise yeni bir uygarlığı, İslam medeniyetini müjdelemektedir. Gerçekte Hacer'in ayaklarının dibinden sadece zemzem suyu değil, bir medeniyet fışkırmıştır. İslam medeniyeti böylece diğer büyük medeniyetlerin yanında -insanın yeryüzü serüveninde- başından beri elçilerle desteklenen tevhid inancı ile yoğrulmuş şekilde, varlık sahnesinde yerini alır.

Bu medeniyet, bilgi, ahlak ve erdem medeniyetidir. Buna göre, inanan insanın düsturu, Kur'an'ın ahlakı ile boyanmak, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) örnekliğinde hayatına yön vermek ve geçmişi hikmet, geleceği ilim bilmektir. İnsan ancak vahiy ile hayat bulabilir. İslam medeniyetinde şehir, insanın Allah'ı anmaktan uzak kalmak suretiyle yokluk anaforuna kapıldığı puslu ve karanlık havayı, bilgi, inanç ve erdem potasında kolektif şuura dönüştüren ahenkli bir yapıdır. Bu anlamda şehir sadece çelik konstrüksiyonlarla, beton duvarlarla ya da devasa gökdelen ve kulelerle yükselmez, merkezine aldığı zikrullah kavramı ile de irtifa kazanır. Bu yükselmeyle ne Bâbil'in kuleleri ne Firavun'un piramitleri ne de Hz.

135 Buhârî, Bed'ul-Halk, 6.

Peygamber'in ahir zamanda mantar gibi her yerden çıkacağını haber verdiği yüksek yapılar ve gökdelenler boy ölçüşebilir. İslam bir şehrin modernleşmesine ve mamur olmasına karşı değildir elbet... İslam dini tam tersine gelişmeyi destekler. Fakat o, gelişmenin, sırf kapital üzerine inşa edilmesinin yanlışlığını ifade eder. Binaların harcında aşk olmalı, burcunda merhamet bulunmalıdır. Bu bakımdan İslam'ın şehir algısı Allah'ı hatırdan çıkarmama ilkesi etrafında kurgulanmıştır. Nasıl Mekke, Kâbe'nin etrafında anlam bulmuşsa, Medine'nin kalbi Mescid-i Nebevi ve Ravza-i Mutahhara ise her şehrin böylesi bir manevi aksı, anlam ekseni ve çevresinde şekillendiği bir mihenk taşı olmalıdır.

Hz. Peygamber, "Minberimin basamakları, cennete götüren bir merdivendir."[136] derken aslında bir ılgın ağacından yapılmış sade bir minberi, fizik ve metafizik boyutları birbirine bağlayan sembolik bir figür yapmış ve şehrin odağı hâline getirmiştir. Bu anlamda içinde yaşadığımız şehirlerin odağı ne olmalıdır? Bunun cevabı Allah Resûlü'nün minberinde saklı olsa gerek. O minberden vahyin bilgisi, Kur'an ayetleri, ilim, marifet, hikmet, hayata dair ilkeler ve "İslam toplumunun sosyolojik derinliğini ve kültürünü ifade eden hadis-i şerifler" yayılmaktaydı. Demek ki bir şehrin merkezinde vahyin aydınlık bilgisi, ilim, kültür ve bunların neticesi olan erdem bulunmalıdır. Bu ise, camileri, kütüphaneleri, okulları, kültür ve bilgiye dair sanat ve bilim yuvalarını şehrin minberi yapmak demektir. Zira Allah'ın varlığına götüren her türlü bilgi, etrafını aydınlatan bir ışıktır. Bu doğrultuda "Ve gerçek şu ki, biz Musa ile Harun'a, Allah'a karşı takva ve sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için doğruyu eğriden ayırmaya yarayan bir ölçü, ışık saçan bir kaynak ve bir uyarıcı, hatırlatıcı (olarak vahyimizi) bahşettik."[137] şeklindeki "Hz. Musa vahyi"ne dair

136 Nesâî, Mesâcid, 7.

137 Enbiyâ, 21/48.

Kur'ani hüküm, tarihsel akış içinde vahyin bütününe irca edilebilir.

Şehrin yapısında aşk ve merhamet kadar bilgi de rol oynar. Aşk, ontolojik gerçekliği estetik bir bütünlük içinde muhayyileye sunar. Artık şehrin yapıları bu estetik anlayışla alelade bir yığın olmaktan çıkar, artık tüm binalar, taraçalı bir yapı modeli ile âdeta ellerini duaya kaldıran müminler gibidir. İslami şehir algısında yapıların diğerinin güneşini, ışığını ve rüzgârını engellememesi istenir.[138] Başkalarından farklı olmak için daha yüksek yapılan binalar, kibrin bir tezahürü olarak düşünülür. Rahmet pınarından süzülmüş boyayla şehrin tuvaline son dokunuşlar yapılır. Şehrin muhtelif yerlerine sadaka taşları, kuş evleri, sebiller, kervansaraylar, aşhaneler ve şifahaneler yerleştirilir. Bütün bunların temelinde ise bilgi ve hikmet vardır.

Nebevi hayatı bize sunan eşsiz koleksiyon bu tabloyu doğrulayan sayısız örnek nakletmektedir. Gelin görün ki İslam coğrafyasının her yerinde hiçbir eksene oturtulamayan şehirler, şirazesi dağılmış Mushaf'ın cüzleri gibidir. Arap ülkelerinde *aşvâiyyat* adı ile; biz de *gecekondu* namında çarpık kentleşme, Hz. Peygamber'in idealize ettiği şehri çoğu zaman yalanlamaktadır. Zira aşk, rahmet ve bilgi, yerini karşıt bir kavramsal alana bırakmış gibidir. Oysaki bir şehrin siluetini, ancak bu üç şey çizebilirdi.

Bilgi, bir şehrin üzerinde yükseldiği en değerli şeydir. Bir tarafı vahye, diğer tarafı kâinattan elde edilen pozitif bilgiye bakar. Son tahlilde ikisinin de kaynağı Allah'tır. Hz. Peygamber bir yer için ilimle meşgul olan insanları önemli görmüş, bu kaynağı beslemek için tedbirler almıştır. Allah Resûlü'nün, Medine'ye gelir gelmez ilk yaptığı işlerden biri, Suffa okulunu kurmak olmuştur. İlim olmadan yol alınamaz. Bu gerek

138 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 419.

sosyal bilimler, gerekse de fen bilimleri açısından böyledir. Dinî ilimler de sosyal bilimlerin önemli bir parçası, İslam'ın sahih ve müsellem bilgilerin öğrenilerek hayata aktarılmasını sağlayan sistematik bir yapıdır. Allah Resûlü, bir bütün hâlinde bilginin değerini ortaya koymakta ve öğrenmeye teşvik etmektedir. Suffa okulunda yatılı kalan öğrencilerin iaşelerini de karşılamaya çalışan Allah Resûlü, İslam tarihinde ilk üniversitenin de temellerini atmıştır.

"Her kim ilim talep ettiği bir yola girerse Allah onun için cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler ilim öğrenenlere, bu gayretlerinden memnun olmaları nedeniyle kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde olanlar, ilim talibi bu öğrencilere mağfiret edilmesi için dua ederler. Hatta sudaki balıklar bile bu niyaza ortak olur. İlimle meşgul olanın ibadetle meşgul olana üstünlüğü, ayın, [parlaklıkta] tüm yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler, peygamberlerin varisleridirler. Peygamberler miras olarak ne altın para ne gümüş para bırakırlar. Onların miras olarak bıraktıkları şey ilimdir. Her kim bu ilmi elde ederse ona dört başı mamur bir şey nasip ve müyesser olmuş demektir."[139] Ecdadımız Bağdat'ta Nizamiye Medresesini kurarken, Nişabur'da, Herât'ta ve Belh'te seçkin üniversiteleri açarken, Anadolu'da ilk medrese Yağıbasan Medresesini, bilahare İznik Medresesini, sonrasında Sahn-ı Semân ve ve Süleymaniye Medreselerini inşa ederken hep bu yüksek gayeyle hareket etmişler, meleklerin, yollarına kanatlarını gerdikleri ilim talibi öğrenciler, aynı aşkla buralarda okumuşlardır. Şehrin siluetinde yükselen üniversiteler geçmişimiz, bugünümüz ve geleceğimizdir.

Sahabenin ileri gelenleri, insanların toplumun meseleleri karşısında duyarlı olmasını beklemişler ve ilim ehli insanların toplumun yararına bilgi üretmesinin önemli olduğunu

139 Ebû Dâvûd, İlim, 1.

düşünmüşlerdir. Abdurrahman b. Avf, hac dönüşünde Hz. Ömer'e konuşmasını Mina'da değil, Medine şehrine girdikten sonra yapmasını tavsiye eder. "Çünkü" der, "Hac nedeniyle Mina'da eğitimsiz kalabalıklar toplanır." Oysa Hz. Ömer'in hicret ve sünnet yurdu olan Medine'de yapacağı bir konuşma, fıkıh ve ilim ehline, istişare edilecek konularda görüş belirtebilecek seçkin insanlara hitap edecektir. Hz. Ömer de "Zaten öyle yapacağım, endişelenme."[140] diye cevap verir. Bu bakımdan sahabeye göre şehir hayatına katkıda bulunacak insanların, Medine'den ayrılması bir kusur olarak görülmüştür. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Medine'yi terk ederek, kırsal bir bölge olan Rebeze'ye yerleşen Seleme b. Akva'ya yönelik eleştiriler bu kabildendir.[141] Seleme kendisini, Hz. Peygamber'den çölde yaşamak konusunda özel bir izin almış olmakla savunur.[142]

Şehir bilginin, hikmetin ve irfanın harmanlandığı yer olduğu kadar aynı zamanda dayanışma yeridir. Medineliler, her hasat döneminde turfanda olan ilk meyveyi Allah Resûlü'ne getirirler, Allah Resûlü de "Allah'ım meyvelerimizi bereketlendir, Medine'de bize bolluk ver, ölçü ve tartımızı bize bereketli kıl." diye dua ederdi. Sonra da orada bulunan en küçük çocuğa bu meyveyi vererek bir şenlik havası oluştururdu.[143] Görüldüğü üzere Peygamber Efendimiz, kolektif şuura çok önem vermektedir. Şehrin üretime topyekûn katılması, ahalinin bu başarıyı hep beraber dualar eşliğinde kutlaması, aidiyete ve paylaşıma dayalı şehir kültürünün oluşması, sosyal birliğin ve dayanışmanın temellerinin atılması için önemlidir.

---

140 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 46.

141 Gündüzöz, *Allah Resulünün Dilinde Şehirler*, s. 353.

142 Buhârî, Fiten, 14.

143 Muvatta, Câmî, 1.

Allah Resûlü gayrimüslimlerin hak ve yükümlülükleri konusunda da oldukça dikkatli davranmış ve "Bilesiniz ki! Kim bir gayrimüslim vatandaşa haksızlık ederse, onun hakkını eksik verirse, ona gücünün üstünde şeyler yüklerse veya gönülsüz olarak ondan bir şey alırsa, ben kıyamet gününde o kişinin hasmıyım."[144] buyurmuştur. Hz. Peygamber Medine'ye hicretinin hemen ardından "Medine Vesikası" adı verilen bir tür insan hakları sözleşmesini ilan ederek, Müslümanların, Hıristiyan, Yahudi ve müşriklerle barış içinde yaşamasını temine yönelik tedbirler almıştır. Müslümanlar arasındaki kardeşliği perçinlemek için ise tarihe "Muâhât Antlaşması" diye geçen ve Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirler ile Mekke'nin yerlisi ensar arasında kardeşlik hukukuna dayalı bir bağ kurmuş, ensar, Mekke'de malını mülkünü bırakan muhacirlere karşı sorumluluklarını yerine getirmekten çekinmemiştir. Allah Resûlü Medine'de birlikte yaşama tecrübesinin en güzel örneklerini vermiş, ötekileştirme ve marjinalleştirme gibi günümüz toplumlarının çabucak içine düştükleri tutumu alaşağı etmek için didinmiştir.

İslam, Cahiliye Dönemi'nin kavmiyetçi kibrini ve atalarla övünme âdetini kaldırdığını gür bir sedayla ilan etmiş, insanların aynı atadan ve bu atanın ise topraktan yaratıldığını ifade etmek suretiyle sınıfsız ve eşit bir toplum önerisinde bulunmuştur. Hz. Peygamber, kendi soyu sopu, kabilesi ve etnisitesini ihtilaf ve anarşi vesilesi yapanların ve aynı milletin fertleri ve bir tek ümmetin mensupları olduklarını unutanların, bu ayrıştırıcı tavırları ile cehennem kömürü olmaya mahkûm olduklarını haber vermektedir. Dahası Efendimiz, bu gibi kişilerin hâlini burnuyla dışkı yuvarlayan mayıs böceğine benzetmektedir.[145] Aynı memleketi paylaşanlar tefrika ve ayrılık peşinde değil, dayanışma içerisinde hareket ederler.

144 Ebû Dâvûd, İmâre, 31, 33.

145 Ebû Dâvûd, Edeb, 110-111.

Allah, Kur'an-ı Kerim'de "...İyilik ve takva üzere yardımlaşın; günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın..."[146] demektedir. İnsanların birtakım farklılıkları ihtilaf konusu olmamalıdır. Nihayetinde Hz. Peygamber'in uyardığı gibi "Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar."[147]

Dinimiz, müminlerin bir binanın tuğlaları gibi birbirine kenetlenmesini istenmektedir. Allah Resûlü müminlerin şehirde söz sahibi ve saygın insanlar olmaları için tedbirler almış, Medine'de bir pazar da inşa etmiştir. Buna mukabil o, kutsal beldede stokçuluk ve karaborsacılığın her türlüsü ile mücadele vermiştir.[148] Faiz ve tefeciliği de ayakları altına almıştır. Allah Resûlü, Medine'de belli bir iskân politikası da gütmüştür. Benû Selime'nin Allah Resûlü'ne daha yakın olmak için Mescid-i Nebevi'nin yanına taşınma arzusunu, şehrin belli yerlerinin ıssızlaşması endişesiyle kabul etmemiştir.[149] Bu kararın ne kadar isabetli olduğunu "Biz onların ayak izlerini kaydediyoruz."[150] ayeti tasdik etmiştir.

Kutlu Nebi nezaket ve saygı kuralları üstünde de çok durmuştur, "Şeytan bu topraklarda kendisine tapınılmasından umudunu kesti. Fakat o birbirinizi rencide edecek [nezaketsiz] davranışlarınızdan hâlâ haz alıyor."[151] demek suretiyle inananları uyarmıştır. Büyük şehirlerde, apartmanlardaki selamsız, sabahsız komşuluklar, iş yerlerinde aynı mekânı paylaşanların birbirlerine teğet geçen hayatları, bir sinerji yakalamak bir tarafa, negatif bir enerji üretmenin, sosyal çevremizi

146 Mâide, 5/2.

147 Müslim, Birr, 34.

148 Ebû Dâvûd, Menâsik, 89.

149 Buhârî, Ezân, 33.

150 Yâsîn, 36/12.

151 İbn Hanbel, *Müsned*, II, 368.

kaosa sürüklemenin ve verimsizleştirmenin bir ifadesidir. Bir güler yüzün sadaka olduğu dinimizde bu tür davranışları nereye oturtabiliriz? Bunların, dinin o naif ve sıcak yönü ile bağdaşacak bir yanı olduğu söylenemez. Üstelik "Acılar paylaştıkça azalır, sevinçler ise paylaştıkça çoğalır." şeklindeki toplumsal kuralın gerçekliğine inat, cenaze merasimlerinde insanların üzüntülerine ortak olmamak, sevinçli günlerinde ise onları tebrik etmemek ya da hasta ziyaretlerini çok görmek, dinimizin bize yüklediği sorumlulukla bağdaşamaz.

7. Ulvi Varlık Sahnesi: Çevremiz, Bitkiler ve Hayvan Dostlarımız

Şehir hayatında olsun, daha küçük kasaba ve köylerde olsun ıstırabını çektiğimiz bir husus da çevredir. Kur'an'ın ifade ettiğine göre, "Bazen insanoğlunun zulmü o dereceye varır ki, bu zulümler nedeniyle karada ve denizde bozulmalar meydana gelir..."[152] Bu ayet ekosistemde problemlerin olduğu, küresel ısınmanın arttığı, zararlı gazların atmosferde tehlike oluşturduğu ve kutuplardaki buzulların eridiği bir zamanda hayatın tam da orta yerine düşmektedir.

"Arzı da yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik, orada her türden ölçüleri belli ürünler bitirdik."; "Yine orada hem sizin için hem de sizin bakıp besleyemeyeceğiniz varlıklar için uygun geçim şartları yarattık."; "Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu depolayan siz değildiniz."[153] ayetleri ekosistemdeki dengeye ve doğanın insanlara bir armağan ve emanet olduğuna işaret etmektedir. Kur'an-ı Kerim, fizik ve metafizik dünyanın iç içe geçtiği bir çevre algısı inşa etmektedir. Bu anlayış dünyevi müeyyidelerin yanında inananlara

152 Rûm, 30/41.

153 Hicr, 15/ 19-20-22.

vicdani ve ahlaki sorumluluklar da yüklemektedir. Kur'an ekolojik dengenin korunmasını "Allah, göğü yükseltti ve dengeyi O koydu. Sakın dengeyi bozmayın."[154] ayetiyle emretmektedir.

İslam, suyu hayatın ve medeniyetin kaynağı olarak görmenin yanında abdest, gusül ve genel olarak temizliğin bir parçası ve hazırlayıcısı olarak değerlendirmiştir.[155] Efendimiz, İslam'ın en temel ibadeti olan namaz için bile olsa, suyun fazla tüketilmesine karşı çıkmıştır. O, sahabesine "Abdest alırken suyu fazla kullanmaktan sakının."[156] uyarısında bulunmuştur. İslam, suyun birilerinin tekeline alınmasına karşı çıkar. Bu doğrultuda Allah Resûlü bir hadislerinde, "Fazla suyun ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını engellemeyin. Böyle yaparsanız sonuçta ot ve mahsul fazlasını da engellemiş olursunuz."[157] diyerek insanları uyarmaktadır. Ayrıca o, su kaynaklarının kirletilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.[158] Kur'an daha en başından "Her canlı kendi sırasını bekleyip sudan yararlanır (*küllü şirbin muhtazar).*"[159] şeklinde temel ekolojik paylaşım ilkesini ortaya koymaktadır.

Ağaçların ve bitki örtüsünün korunması ise ayrı bir hassasiyettir. "Bir kimse bir ağaç diker de ondan bir insan ya da Allah'ın yarattığı herhangi bir canlı yemek suretiyle yararlanırsa bu, o kimse için bir sadakadır."[160] Nihayetinde tüm çevremiz bize emanet olduğu gibi, kâinatın bir parçası olarak da her bir varlık Allah'ın ayeti ve emanetidir. Bir ağacı kesmek, bir

154 Rahmân, 55/7-8.

155 Ebû Dâvûd, Tahâret, 83.

156 Tirmizî, Tahâret, 43.

157 Buhârî, Musâkât, 2.

158 Ebû Dâvûd, Tahâret, 14.

159 Kamer, 54/28.

160 İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 443.

canlıyı öldürmek ve bir dere yatağını bozmak Allah'ın bir ayetini yok etmek demektir. Allah, kabaran denize,[161] Ay'a,[162] gökyüzüne[163] ve yeryüzüne[164] yemin etmektedir. Bu itibarla insan bütün çevresi ile vardır. Böylece insan, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak çevresini korumak ve geliştirmekle yükümlüdür.

Hayvanlar, sürünen, yürüyen ya da uçan Allah'ın mucizevi varlıkları... Dostlarımız, bize varlıkları, sağladıkları imkânlar ve besinlerle destek olan yol arkadaşlarımız... Kimi vahşi, kimi evcildir onların, fakat hepsi Rahman'ın bu ekosisteme yerleştirdiği harikulade varlıklardır. Yeryüzünün halifesi ve temsilcisi olmak kolay değil, hepsinden insanlar olarak bizler sorumluyuz. "Kur'an-ı Kerim'de Bakara, Nahl, Ankebût, Neml sureleri birtakım hayvan türlerinin adlarını taşımaktadır. Bundan başka Kur'an'ın muhtelif yerlerinde hayvanlardan bahsedilmektedir. Kur'an'da köpek, maymun, domuz, yılan, koyun, deve, inek, öküz, at, katır, eşek, kurt, arı, karınca, örümcek, sinek gibi canlı adları bizzat anılmaktadır."[165]

"Allah, yeri sadece insanlar için değil, tüm canlılar için var kılmıştır. (ve'l-Arda vada'ahâ li'l-enâm)"[166]; "Hiçbir kişi yoktur ki bir serçeyi yahut ondan daha büyük bir canlıyı haksız yere öldürsün de Yüce Allah ona bunun hesabını sormasın!"[167] diyen bir Peygamber'in ümmeti midir, köpeklerin ve kedilerin ayaklarını ve kuyruklarını kesen... Hiçbir şeye zararı olmayan ve kendi hayatını sürdürmekten başka bir

161 Tûr, 52/6.

162 Müddessir, 74/32.

163 Burûc, 85/1.

164 Târık, 86/12.

165 Hüseyin, Aydın, *Ekolojik Sorunlara Teolojik Yaklaşımlar*, s. 194.

166 Rahmân, 55/10.

167 Nesâî, Sayd, 34.

derdi olmayan masum canlılara kasteden... Üstelik Kur'an'ın onların da Allah'ı kendi lisanıyla anan birer ümmet oldukları-nı[168] haber vermesine rağmen bunu yapan... Allah Resûlü dememiş midir: "Merhamet edene Rahman da merhamet eder. Siz yerdekilere merhamet edin ki, gökteki de size merhamet etsin."[169] diye? ve eklememiş midir: "Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah'tan korkun." diye? İslam'ın hayvanlara yaklaşımında en temel ilke şu hadis-i şeriftir: "Her canlı varlığa iyilik, sevap kazanma yolunda bir fırsattır. (Fî külli kebidin ratbe ecr)"[170]

8. **Mutluluğun Dinamiği:** Emek ve Çalışma

Allah, Kur'an'da rızkı verenin kendisi olduğunu vurgulamakta ve yeryüzündeki tüm canlıların rızkının ve beslenmesinin kendisine ait olduğunu ilahî bir hüküm olarak ortaya koymaktadır.[171] Cahiliye Araplarının diğer birtakım sebeplerin yanında, geçim sıkıntısına düşme korkusu ile çocuklarını öldürmeleri, kesin bir dille yasaklanmaktadır.[172] Zira her doğan rızkı ile doğmaktadır.

Yüce Allah rızkı verenin kendisi olduğunu beyan etmesine rağmen, dünyada, kıtlık, yoksulluk ve sefaletin varlığı karşısındaki yorumumuz ne olabilir? Allah dünyadaki nimetlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu vurgularken,[173] dünya nüfusunun büyük bir kısmının karşı karşıya olduğu yoksulluk ve açlık tablosu, daha üst bir kader planının bir parçası olarak imtihan vesilesi olsa da bu durum bize insan

168 En'âm, 6/38.

169 Ebû Dâvûd, Edeb, 58.

170 Müslim, Selâm, 153.

171 Hûd, 11/6.

172 İsrâ, 17/31.

173 İbrâhîm, 14/34.

eliyle yapılan bazı haksızlıkların varlığını da kabul ettirmektedir. Bu anlamda kaynaklar israf edilmeden kullanıldığında yoksulluğun azalacağı söylenebilir.

Ayette belirtildiği üzere "Muhakkak sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele."[174] uyarısıyla insanların çeşitli şekillerde sınanacağı, ağır imtihanlardan geçirileceği bildirilmektedir. Dünyadaki imtihana da vesile olan bazı felaketlerin kaynağı ve sorumluları bu yaptıklarından mazur değildir. Bazı şeyler, dünyanın varoluş planının bir parçası olarak Allah'ın takdir ve hükmü olarak kuşkusuz Rabbimizin bizimle ilgili kaderidir. Ancak zulme ve haksızlığa vasıta olan kişiler, bu günahlarından mesuldürler. Bu noktada kaderin işleyişi ile sorumluluğu birbirinden ayırmak ve olguları iyi tahlil etmek gerekir.

Kötü niyetli insanların başkalarının ekmeğine göz dikmesi, hatta göz dikmekle kalmayıp onları açlığa mahkûm etmeleri, Allah'ın rızasına uygun bir şey değildir. Bu yönde pek çok sanayileşmiş ülke, kör bir üretim-tüketim çarkı kurmak suretiyle, birçok fakir ya da gelişmekte olan ülkeyi sömürmekte, o ülkeyi ya ucuz ham madde ve iş gücü elde edebileceği bir yer ya da ürettiklerini satacağı bir pazardan ibaret görmektedir. Aynı zamanda bu güçler ne yazık ki üretim sürecinde de ekosisteme ve doğal kaynakların sağlıklı ve dengeli şekilde kullanımına riayet etmemektedir.

Kur'an-ı Kerim, bu hususa insanların elleri ile karada ve denizde fesat çıkardıklarını ifade etmektedir.[175] Çevre hoyratça kirletilip, fosil yakıtlar pervasızca tüketilirken, yeni enerji kaynakları aranmakta, hatta başka gezegenlerde kolonileşme ve alternatif dünya kurma teşebbüsleri de sürmektedir.

174 Bakara, 2/155.

175 Rûm, 30/41.

Sadece okyanuslarda yüz elli milyon ton olduğu söylenen plastik çöp, balıkları ve tüm deniz canlılarını zehirlemekte ve bu canlılarda görülen ağır metal, gerek söz konusu canlıların hayatını, gerekse de doğayı tehdit etmektedir. Üstelik beslenme yoluyla bunlardan insanlara da geçen zararlı kimyasallar, birçok yeni kanser vakasını ve farklı hastalıkları tetiklemektedir. Allah hilkatin bozulmasını yasaklamasına rağmen, tarımsal üretimde de GDO'lu ve hormonlu ürünler, insan ve hayvan sağlığını tehdit etmeye devam etmektedir.

Tüm yerkürenin dengesini altüst eden ve ihtiyaçları göz ardı ederek, makul sınırları aşan bir şekilde daha zengin ve daha müreffeh olma hırsı, Kur'an'ın misal olarak verdiği doksan dokuz koyunu olup, kardeşinin bir koyununa göz diken adamı akla getirmektedir. Doksan dokuz koyunu olan ama yine de kardeşinin bir koyununa göz dikip gasp eden adamı... Davud'un mihrabına dayanır da, adalet ister, mağdur kardeş, hakkını talep eder, suçuna aldırmaz görünen kardeşinden.[176] Nasıl da adalete susamış dünyamızı resmeder bu ayet, taptaze, capcanlı! Davud'un mihrabına yüz sürmeyi bekleyen milyonlarca insan var bugün!

İnsan, bir vadi dolu malı olsa ikincisini isteyecek bir nefsani yapıdadır.[177] Birde helal ve haram olduğuna bakmadan hazır yeme arzusu ve paraya olan tutkusu,[178] mayasında bencillik ve cimriliğin bulunması.[179]

Kuzey Denizi'nden kalkan devasa tonajdaki gemi, Afrika kıyılarında son derece ileri teknoloji ile donatılmış elektronik cihazlarıyla denizlerdeki balıkları tararken, Afrikalı balıkçı, geleneksel yollarla inşa ettiği sandalı ile kıyı boyunca balık

176 Sâd, 38/21-24.

177 Buhârî, Rikâk 10.

178 Fecr, 89/19-20.

179 Nisâ, 4/128.

tutma mücadelesi vermektedir; finans sektöründe de benzer el çabukluğu ve kurnazlıklar görülmektedir. Dünyanın her yerinde para akışı belli finans merkezleri üzerinden yapılmaktadır. Anlatılacak çok şey var... Kur'an'ın, kantar kantar yığılan altın ve gümüşün fayda getirmeyeceği[180] uyarısı unutulmakta ve yetimin, muhtaç ve yolda kalmışın hakkının verilmesi gerektiği ilkesi[181] işletilmemektedir. Nihayetinde bir damla petrolün bir çocuğun bir damla gözyaşından daha değerli olmadığı idrak edilememektedir.

Doyumsuzluk böyle bir şeydir. Peygamberimizin eşsiz anlatımıyla, "İnançsız insan bağırsaklarındaki her boğuma kadar yer, yine de doymaz; mümin, bir tas süt içer, doyuverir. İnançsız, yedi tas süt içer, ancak öyle pes eder, içmeye..."[182] Aklın dumura uğrayıp kalbin paslanması, bizi maddeye esir etmektedir. Nereye kadar tüketebiliriz? Kur'an, malının ve servetinin kendisini ölümsüz kılacağını zanneden Ahnes b. Şerîk ve Velîd b. Mugîre gibilerin bahtsızlığını,[183] hazinesinin anahtarlarını dahi bir düzine adamın taşımakta zorlandığı Kârûn'un zavallılığını,[184] -ayette "gösterişli kazıklar" olarak anılan- piramitlerin devasa yapılarına karşın, onları yapan Ramses ve Merneptah'ın hüsranını[185] anlatmaktadır. Zenginlik hayır yolunda ve yararlı işlerde kullanıldığında anlamlıdır. Allah Resûlü, "Bu dünya malı, göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala engin bir gönülle ve göz dikmeksizin sahip olursa kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hırs ve tamahla dolu bir kalple bu malı arzularsa, tıpkı doymak bilmeyen obur

180 Âl-i İmrân, 3/14.

181 Bakara, 2/177.

182 Buharî, Et'ime, 12.

183 Hümeze, 104/3-4.

184 Kasas, 28/76.

185 Fecr, 89/10.

bir kimse gibi onun için malın bereketi kaçar. Veren el, alan elden üstündür."[186] demektedir.

Kazanmayalım mı? Kazandığımızla helal ve meşru olan ihtiyaçlarımızı karşılamayalım mı? Elbette kazanalım, ticaret yapalım, Allah rızası için helal yollarla ticaretimizi geliştirmeye ve hayat standartlarımızı yükseltmeye çalışalım, fakat değerler manzumesini altüst ederek, paraya farklı bir değer, yüklemeyelim. Paraya atfedilen kutsallık gaflettir. Bu anlamda bizim dünyaya ilişkin tasarrufumuzda ölçü, "Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma!.."[187] ilahî emrine uygun olmalıdır.

"Çalışarak başkalarına muhtaç olmadan geçinmek, kıyamet gününde yüzünde dilencilik lekesi ile gelmekten daha hayırlıdır."[188] Allah Resûlü kişinin kendi el emeği ve alın terinden daha kıymetli bir kazanç olmadığını vurgulamakta,[189] sahabesini çalışmaya teşvik etmektedir[190] ve yine "Bakmakla yükümlü olduğu kişileri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter."[191] buyurmaktadır.

Kazanılan malın ve paranın Allah'ın, kişiye yüklediği bir sorumluluk olduğu unutulmamalı, bu mal ve paraya ilişkin infak ve tasadduk boyutu hatırdan çıkarılmamalıdır. Ayrıca, fıkhi olarak malımıza terettüp eden zekât, boynumuzun borcudur. O malı temizleyen mali bir ibadettir.

Allah Resûlü'nün şu duası dilimizden düşmemelidir: "Allah'ım! Cehennemin fitnesinden ve azabından, kabir

186 Buhârî, Zekât, 50.

187 Kasas, 28/77.

188 Ebû Dâvûd, Zekât, 26.

189 Buhârî, Buyû, 15.

190 Buhârî, Zekât, 50.

191 Ebû Dâvûd, Zekât, 45.

fitnesinden ve azabından, zenginlik fitnesinin şerrinden ve fakirlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım."[192] Kuşkusuz para ile imtihan ayrı olduğu gibi fakirliğin de imtihanı farklıdır. Allah Resûlü'nün "Allah'ım! küfürden ve fakirlikten sana sığınırım." şeklindeki küfür ve fakirliğin beraberce anıldığı duası, fakirlik ve yoksulluğun, sosyal ve ruhsal pek çok sıkıntıyı doğurabileceğine, bazı şartlarda yoksulluk ve değer erozyonu arasında bir ilişki kurulabileceğine işarettir. Hz. Peygamber "Bu ikisi arasında bağlantı mı var?" sorusuna "evet" cevabı vermiştir.[193] Buradan, yoksulluğun sosyal hayata bir tehdit olduğu anlaşılmaktadır. Yoksulluktan kurtulmak için mücadele vermeliyiz. Para imkân demektir. Fakat bu imkân, doğru ve meşru şekilde kullanılmalı, harcamalarda Allah'ın rızası gözetilmelidir. İslam'da mal ve zenginlik, kesinlikle infak, tasadduk ve zekât kavramlarıyla ilişkilidir. Gerçekten ihtiyaç içinde olan fakir ve muhtaçlara yardım yapılması dinin bir gereğidir. Toplumsal huzur açısından da bu bir gerekliliktir. Şu kadar var ki bu yardımlar, ihtiyaç sahiplerini incitmeden olmalıdır.

Diğer taraftan az da olsa bazı insanların gönül zenginliği, onları mallarının tamamını bağışlamaya yöneltebilmektedir. Hz. Peygamber'in ifade ettiği üzere "Gerçek zenginlik mal zenginliği değil, [böylesi bir] gönül zenginliğidir."[194] Fakat unutulmamalıdır ki, toplumda istisnai de olsa malının tamamını ya da büyük bir kısmını tasadduk edip bağışlama gayretinde olanlar bilmelidir ki bu konuda ölçü ailenin mağdur edilmemesi şeklinde olmalıdır. Allah Resûlü "En iyi sadaka ve mali yardımların ailenin mağdur edilmeksizin yapıldığı yardımlar (hayru's-sadaka mâ kâne ʿan zahri ginâ)"[195] olduğunu

192 Buhârî, Deavât, 46.

193 Nesâî, İstiâze, 29.

194 Buhârî, Rikâk, 15.

195 Buhârî, Zekât, 1427.

çok veciz bir şekilde dile getirmiştir. Bu doğrultuda Efendimiz, malının tamamını sadaka olarak vermek isteyen Kâb b. Mâlik'e "Malının bir kısmı sende dursun. Bu senin için daha hayırlıdır."[196] uyarısında bulunmuştur.

İslam dilenmeyi ve başkalarının sırtında yük olmayı kesinlikle yasaklamaktadır. Hz. Peygamber, "Sizden birinizin urganını alıp (dağa gitmesi), sırtında bir bağ odun satması ve böylece Allah'ın onun itibarını ve onurunu koruması, bir şey verip vermeyecekleri belli olmayan kişilerden dilenmesinden daha iyidir."[197] demektedir. Kur'an-ı Kerim, ihtiyacı olsa da dilenmekten uzak duran onurlu insanları övgüyle anmaktadır: "...Bilmeyen kimse, onurlarından dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir."[198] Dilenmek, insanın onur ve vakarını örselemesi anlamına gelmektedir. İslam açısından yalnızca üç kişi dilenebilir. "Çok fakirlik çeken, ağır bir borç altında bulunan ve kan bedelinin altında ezilen."[199] Çok fakirlik ile kastedilen, açlık sınırında bir yoksulluktur. Hadiste sayılan bu üç durum dışında başkalarına el açanlar, kursaklarından haram lokma geçirmekte ve midelerine cehennem ateşi indirmektedirler.

196 Buhârî, Eymân ve Nüzûr, 24.

197 Buhârî, Zekât, 50.

198 Bakara, 2/273.

199 Ebû Dâvûd, Zekât, 26.

IV

ARINMANIN ERDEMİ VE İBADET

Ruhun Varlığa Uyanışı

1. **Bilginin Erdemi:** Hakikate Uyanmak

İslam düşünce geleneğinde Kur'an-ı Kerim'in çizdiği çerçeveye uygun olarak etrafını aydınlatan bir nur ve ışık halesi olarak düşünülen bilgi, her Müslüman için aranması gereken değerli bir yitik olarak tanımlanmış ve ulaşılmaya çalışılacak bir ideal olarak resmedilmiştir. Kur'an-ı Kerim, bilenler ile bilmeyenlerin bir olmadığını "...De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..."[1] ayeti ile veciz şekilde vurgulamakta, Allah'a karşı ancak, kulları içinden âlim olanların derin bir saygı duyacağını söylemektedir.[2] Bu bakımdan bilmenin zıddı olarak cehalet kavramı, karanlık, hüzün ve hüsran üçgeninde kişiyi yokluğa ve mahrumiyete mahkûm eden bir şey olarak görülmüştür.

Kur'an'ın cehalete dair her türlü atfı, -dil bilimcilerin cehalet kelimesinin Arapçadaki anlam dairesine uygun olarak- "zorbalık" ve "barbarlık" kavramları ile de bağlantılı şekilde düşünülmelidir. Bu itibarla cehalet, din dilinde sadece bilgisizliği değil, karanlıklar içinde bocalayan ve yolunu kaybetmiş kişinin başkalarına zarar vermesi, diğer canlıların ve eşyanın hukukunu çiğneyerek zorbalık yapması anlamında derin bir çağrışım alanına sahiptir.

Kur'an-ı Kerim, inanmayanlar, kalplerine barbarlık ve cahiliye vahşetini koyduklarında buna mukabil Allah'ın, Peygamberi'ne ve müminlere iç huzuru ve güven duygusu (sekine) bahşettiğini söylemektedir.[3] Bu itibarla İslam öncesi putperest yaşantısını ifade eden cahiliye kavramı, zaten kendi iç bünyesinde taşıdığı zorbalık anlamına ilave olarak, Kur'an'da doğrudan barbarlık, vahşet ve bağnazlık

1 Zümer, 39/9.

2 Fâtır, 35/28.

3 Fetih, 48/26.

karşılığındaki başka bir Kur'ani kelime ile ilişkilendirilmek suretiyle "hamiyyetü'l-câhiliyye" terkibi içinde de kullanılmaktadır.[4] Bu anlamda cehalet, Kur'an'ın, zifiri karanlık bir gecede devasa karanlık dalgaların savurduğu bir gemide sürüklenen yolculara[5] ya da kumdan labirentler içinde yollarını kaybetmiş "ya'mehûn" kılavuzsuz kervanlara benzettiği insanların alametidir.[6] Böylece cehalet, Allah'a kul olma bilincinde olan (muttaki) insanlara yakışmayan, bilakis inançsızların ya da daldıkları günahlarla kalpleri kararmış insanlara uygun bir özelliktir. Buna mukabil inanan ve Allah'a yönelen insanlar, kalp ve dimağlarını bilginin aydınlığı ile aydınlatmış kişiler olarak Kur'an'ın rehberliğinde gönüllerini rahmani feyz ve ışıklara açmış, hedeflerine ilerlemektedirler.

Kur'an-ı Kerim, bilgiyi, ulu bir ağaca benzetmektedir. Bu anlamda vahyin ağaç sembolü, yerle gök, ilimle irfan, bilgi ile uhrevi hikmetin ara noktasına yerleştirilmiştir.[7] Bilgi, mavera ile yerkürenin kavuşma yeridir. Bilginin bir temsili olarak Kur'an'daki ağaç, kökleri yerde, dalları arşta kulun kulluk bilinci ve Allah'ın inayet ve kudretidir. Kur'an'ın bir sembol olarak bize sunduğu bilgi ağacı temsilinden öğreneceğimiz çok şey vardır. Bilgi ağacı, insanoğlunun kulağına usulca şunu fısıldamaktadır: Çeşitliliğine ve enginliğine karşın tüm bilgiler, bir ve tek olanın bilgisinden kaynaklanıp neşvünema bulur. Tüm bilgiler şu veya bu yolla ilahî bilgiye bağlıdırlar. Bu anlamda İslam düşüncesinde aklın mahalli, beyin kadar, kalptir de...

Kur'an-ı Kerim'de bilgi ile ilgili bir diğer sembolik anlatım, İslam'ın bilgiye bakış açısını anlamamızda önemli bir

4 Fetih, 48/26.

5 Nûr, 24/40.

6 Bakara, 2/15.

7 İbrâhîm, 14/24-27.

mihenk taşıdır. O da aynı şekilde bir ağaç sembolüdür. Bu çerçevede Allah'ın nurunun tecelli ettiği yağın elde edildiği zeytin ağacının ortaya koyduğu anlam, onlarca kelimeye bedeldir.[8] Bu Kur'ani temsil, ilmi, vahyin bilgisine boyamakta ve Allah'ın kâinatı var edişinin efsunlu hikâyesine göndermede bulunmaktadır. Bilgiye değer veren her müminin okuyup çözümlemesi gereken ve "mişkât ayeti" olarak bilinen bu ayet, Allah'ın azamet ve ihtişamına olan vurgusunun yanında, kâinatın her zerresine nüfuz etmiş olan bilginin gücünü bizlere anlatmaktadır. Bilginin gerçek anlamda bir değer ifadesi olabilmesi için Allah'ın ilim hazinesinden taşarak kulun kalbini ve dimağını beraberce kuşatması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim, bu doğrultuda "Kendilerine ilim verilenler"[9] ifadesini ısrarla kullanır. Bu noktada kâinatın kılı kırk yaran bilgisi ile vahyin bilgisi aynı potada buluşur. Çünkü her ikisinin kaynağı da Allah'tır.

Allah'ın, insanı kâinattaki tüm varlıklardan ayrıcalıklı kılması ona verdiği akıl ve ilim sayesindedir. "Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklere gösterdi. 'Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin.' dedi. Cevap verdiler: 'Sen bütün eksikliklerden uzaksın, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.'"[10] şeklindeki Kur'an ayetleri, insan olmamızın özünde yatan şeyin, bilginin benliğimizde var kılınması olduğunu vurgulamaktadır. Diğer hiçbir canlı, bilgiye bu derece elverişli ve öğrenme ile bu denli özdeş değildir.

Hz. Peygamber, vahye dayalı bilginin ve hikmetin ve aynı zamanda kâinatın hakikatine dair ilmî ufku aktaran ve

8 Nûr, 24/35.

9 Kasas, 28/80.

10 Bakara, 2/31-32.

bu anlamda ilahî rahmete kaynak olan kişidir. O bu çerçevede şöyle demektedir: "Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, (farklı yapılardaki) topraklara düşen bol yağmura benzer. Bunlardan bazıları temizdir, suyu alır, bol bitki ve ot yetiştirir. Bazıları kuraktır, suyu (yüzeyinde) tutar. Bu sudan insanlar yararlanır; hem kendileri içerler hem de (hayvanlarını) sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir toprak çeşidi de vardır ki dümdüzdür. (Ona da yağmur düşer, ama) o ne su tutar ne de bitki yetiştirir. Allah'ın dinini inceden inceye kavrayan, Allah'ın beni kendisiyle gönderdiği (hidayet ve ilimden) faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile bunları duyduğu vakit kibrinden başını bile kaldırmayan ve kendisiyle gönderildiğim Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir."[11] Allah Resûlü bilginin değerini vurgulamakta ve bunu gerçekten layıkıyla kavrayacak insanların söz konusu bilgiyi faydaya dönüştürmelerinin ve başkalarının da bunun güzelliklerinden yararlanmalarının önemi üzerinde durmaktadır.

Bu doğrultuda, bilgi pratiğe dönüştürülmeli, ilim, üreten bir sosyal mekanizmanın parçası olarak, maddi kalıplara hapsedilmeden, erdem ve kolektif şuurla bütünleştirilmelidir. Bilginin yaygınlaştırılması bu açıdan son derece önemlidir. Allah Resûlü, kendi döneminde ders halkaları oluşturmakta, insanlara bu derslerinde ahlak ve erdemi aşılamanın yanında, dinleyenlerin dağarcıklarını pek çok fıkhi ve sosyal konu ile ilgili bilgiyle de zenginleştirmekteydi. O, İslam'ın ilk akademisi Suffe okulu vasıtasıyla günlük hayatında sahabesiyle yürüttüğü diğer ders halkalarından daha sistematik bir bilgi üretimi içine girmişti. Her hâlükârda Allah Resûlü, "Allah, bizden bir söz işitip, onu işittiği gibi başkasına ulaştıran kişinin yüzünü ak etsin. Kendisine (bilgi) ulaştırılan nice

11 Buhârî, İlim, 20.

kimseler vardır ki, onu işiten (ve kendisine aktaran) kimseden daha iyi şekilde bu bilgiyi kavrayabilir.."[12] demektedir.

Sonuçta teorik olan bilginin, insanlar tarafından farklı bakış açılarıyla mütalaa edilmesi, o bilginin daha iyi kavranması ve hatta pek çok alanda faydalı şekilde kullanılması sonucunu doğuracaktır. Kullanılmayan bilginin pek fazla bir önemi yoktur. Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğulları'nın âlimlerinin kitap yüklü eşekler olarak anılması boşuna değildir. Bu bakımdan Hz. Peygamber, "Allah'ım! Huşu duymayan kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım."[13] şeklinde dua ederdi. Peygamber Efendimiz, "Öğreten, öğrenen, dinleyen ya da ilmi sevip destekleyen ol, beşincisi olma, helak olursun!"[14] sözüyle bizleri uyarmaktadır.

Onun özellikle gençlerin ilimle meşgul olmasına yönelik tedbir ve teşvikleri kısa zamanda sonuç vermiş, yetiştirdiği gençler, ilimle donanımlı olarak çeşitli yetki ve sorumlulukla önemli görevler üstlenmişlerdir. Hz. Peygamber'in, Medineli Müslümanların eğitimi ve Kur'an öğretmek üzere vazifelendirdiği Mus'ab b. Umeyr[15] ve Medine'de okuma yazma öğretmekle görevlendirilmiş olan Abdullah b. Saîd b. el-Âs burada hatırlanmalıdır.[16] Allah Resûlü'nün sahabeden bazı gençlerin yabancı dil öğrenmesi konusundaki teşvikleri, nebevi bir talimat gereği, savaşlarda esir alınmış düşmanların, Müslümanlara okuma yazma öğretmeleri karşısında serbest bırakmaları tarih tarafından kaydedilmiştir. Hz. Peygamber'in ilmi teşvik yolunda sadakanın en faziletlisinin Müslüman'ın

12 Tirmizî, İlim, 7.

13 Tirmizî, Deavât, 68.

14 Dârimî, Mukaddime, 26.

15 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, s. 220.

16 İbn Abdilber, *el-İstiâb*, 434.

bir bilgi öğrenmesi, daha sonra da o bilgiyi Müslüman kardeşine öğretmesi olduğunu ifade eden hadis-i şerifi[17] ve onun bu çerçevedeki uygulamalarını düşündüğümüzde nebevi pratiğin, inanan insanları bilgi ile özdeşleştirildiğini görürüz.

Bilgi, okullarda, üniversitelerde ve muhtelif ilim mahfillerinde ona değer verenlerin bir araya gelerek gerçekleştirdikleri etütler ve "beyin jimnastiği" diye ifade edilen fikir alışverişleri ile zenginleşen bir şeydir. Gerek sosyal bilimler açısından, gerekse tabi bilimler noktasında bilginin çeşitli müzakerelere konu olması, bilimsel bilginin gelişmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Diğer bir husus ise ilim sahibi kişilerin bildiklerini başkaları ile paylaşmaları ve bu bilgilerin yararlı işlerde kullanılması için çalışmalarıdır. Atomun enerjiye dönüşmesi faydalı bir şeyken, atomun -atom bombası olarak- insanlara, canlılara ve çevreye zarar vermesi çok kötü sonuçlar doğurmuştur. Nagazaki'nin gözyaşları hâlâ insanlık tarihinin kanayan yarası üzerine damlamaktadır. İslam bu noktada ısrarla bilginin yararı ilkesinden bahsetmektedir.

Bazı kişiler ilmi başkalarına aktarmada cimrilik yapabilmekte, diğer bazı kişiler de bilgiyi başkalarına aktarmalarına rağmen kendi hayatlarında bilginin, -özellikle bu bilgi dinî bilgi ise- pratiğe aktarılmasında ihmalkâr olabilmektedir. Oysaki bu gibi kişiler hayatlarında bilgiye gereği gibi yer vermemekle kendilerini karanlığa mahkûm etmektedirler. Allah Resûlü, bilgisini başkalarına aktaran, fakat kendisini bu bilgiden mahrum bırakan kişileri, etrafını aydınlattığı hâlde kendisini yakmak suretiyle tüketen bir kandile benzetmektedir.[18] Peygamber Efendimiz, diğer bir hadis-i şerifinde, kendi hayatını ilmi ile anlamlı kılmayan böylesi insanları, bağırsakları

17 İbn Mâce, Sünnet, 20.

18 Ebû Şeybe, *Musannef*, Zühd, 59.

taşa dolanmış hâlde, değirmen taşını çeviren dolap beygirine benzetmektedir.[19] Kur'an-ı Kerim ise, ilmi ile amel etmeyen ve bilgisini yararlı kanallarda kullanmayan kişilerin bu hâlini -Bel'am b. Bâûra'ya atıfla- köpeğe benzetmiştir. Kur'an, bu durumu, "Onun hâli, köpeğin hâli gibidir ki üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur..."[20] şeklinde canlı bir tablo hâlinde resmetmekte, bizden bilginin yararlı ve üretken olmasını istemektedir. Bilgi amaçsız bir eyleme mahkûm edilemeyecek kadar değerli olup o özü itibarıyla ilahîdir. Kuşkusuz bize düşen Bel'am b. Bâûra'ya benzemek değil, ilmin kapısı Hz. Ali gibi olmaya çalışmak, Mus'ab b. Umeyr'i, Abdullah b. Saîd b. el-Âs'ı ve Hz. Âişe'yi ve ilme değer veren şahsiyetleri örnek almaktır.

2. İbadetin Aydınlığı: Allah'ın Korumasında Varlık Bulmak

Dünyanın var ediliş gayesine uygun olarak insanlar, dünyada yapıp ettiklerinden sorumludurlar. Allah, hayatı ve ölümü bizim hangimizin amellerinin ve davranışlarının daha güzel olup olmadığını ayan beyan ortaya çıkarmak için var kılmıştır. Bu gayeye uygun olarak Müslümanlar, hayırda yarışmak ve kendi amelinin ve başkasının yaptığı şeyin her an daha güzelini yapmak gibi bir misyonu üstlenmişlerdir. Allah'ın "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."[21] hükmü gereği, akıllı varlıklar olarak bizleri ilahî emanete uygun şekilde, kulluğumuzun gereğini yapmalıyız.

İbadet hayatımız, "İslam beş esas üzerine kurulmuştur (büniye'l-İslâm 'alâ hams)." hadis-i şerifinde genel dökümü yapılan İslam esaslarının ifasına sahne olmanın yanında

19 Müslim, Zühd, 51.

20 A'râf, 7/176.

21 Zâriyât, 51/56.

Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik her türlü iyi işi de içermelidir. Bu itibarla, Kelime-i Şehadetin anlamını tam olarak kavrayarak Allah'ın var ve tek olduğunu kabul ve tasdikten başka, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğunu ikrar etmek ibadetlerimizin anlam bulması için ön şarttır. Formel olarak Allah Resûlü tarafından tarif edilmiş ve pratiğe dökülmüş olan farz ibadetlerimiz, başta müminin miracı olarak anılan beş vakit namaz, oruç, zekât, hac ibadetleridir. Bu farz ibadetlerin yükümlülük dışında ekstra şekilde ve gönülden ifa edilmesi ise nafile olarak anılmaktadır. Nevâfil hadisi diye bilinen farz ve nafile ibadetler yerine getirildiği takdirde "Ben kulumun işitmesi, görmesi, tutan eli, yürüyen ayağı olurum."[22] hadisi, Kur'an ve sünnetin belirlediği ölçüler içerisindeki ibadetlerin, Rabbimiz ile olan iletişimimizde etkili bir kanal olduğunu ifade eder. Bunlar dışında yapılan her türlü hayır ve iyiliklerimiz ise salih amel kapsamında değerlendirilir. Farz ve nafile ibadetlerimiz ve salih amellerimiz, imanımızı eyleme dönüştüren hususlardır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim, inanma ve salih amel işleme olgularını çoğu defa birlikte anar. Aslında Allah'a ibadetimiz, bizi özgürleştiren ve her türlü süfli ve bayağı kayıt ve boyunduruktan bizi kurtararak değerli bir varlık kılan uygulamaların bütününü ifade eder. Biz bu bakımdan yeryüzünde Allah'ın temsilciliği görevini üstlenmiş, meleklerin tazim ve saygı için insanın atası Âdem'e (a.s.) secde ettikleri bir varlığız.

Allah'ın bizi yükümlü kıldığı farz ibadetler, kurallarını ve şeklini bizzat Allah'ın tayin ve tespit ettiği uygulamalardır. Bu bakımdan dinin taabbudi olan bu yönü üzerinde yorum yapmak, keyfî biçimde ibadetlerin yapılış şekli ve zamanı konusunda tasarrufa gitmek insan için söz konusu olamaz. Sözgelimi namaz Allah Resûlü'nden nasıl görüldü ise aynı şekilde uygulanması gerekli bir ibadettir. Allah Resûlü "Benim

22 Buhârî, Rikâk, 38.

nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın."[23] demektedir. Namaz ilmihalleri ve Diyanet İşleri Başkanlığının web sitesi namazın nasıl kılınacağı yolunda bize rehberlik etmektedir.

Aynı şekilde ramazan orucu, ramazan ayı dışında başka bir aya aktarılamaz. Hac ibadetinin zaman ve mekânı naslarda belirtilenden başka türlü olamaz. Zekâtın nisabı dinin belirlediği ölçüler dışında yorumlanamaz. Benzer şekilde namazlarda tilaveti bize emredilen Kur'an ayetleri, -yeni ihtida gibi zaruretler olmadıkça- Arapça lafzı dışında Türkçe meali ile okunamaz. Elbette Kur'an'ın mealinin okunması ve Kur'an'ı anlamaya yönelik her türlü çaba anlamlıdır ve bilinçli bir müminden beklenen de budur. Buna mukabil namazda Arapça Kur'an lafzının okunması bir zorunluluktur. Dualarımızı ise arzu ettiğimiz şekilde ve Türkçe yapabiliriz. İbadetlerin ölçüsünü belirleyen, Allah'tır. Bu gibi konularda tasarruf hakkımız yoktur. Mesela vacip bir ibadet olarak kurbana farklı bir iyilik yapma şekli alternatif olamaz. Bu anlamda "Kurban keseceğime parasını yoksullara ulaştırayım." gibi bir görüş, Kur'an'ın ve sünnet-i nebeviyyenin sahih ve müsellem kabullerine aykırıdır. Kurban ibadetinin yeri ayrıdır, ihsanda bulunmanın yeri ve sevabı ayrıdır.

Namazda Kur'an kıraatinin yanında "Sizden biriniz namaz kılarken son oturuşa geldiğinde Allah'a hamd ve sena (tahiyyat) ile başlasın. Ardından Peygamber'e salat ve selam getirsin. Sonra da dilediği şekilde dua etsin."[24] emri gereği Allah Resûlü'ne salat ve selam getirmek de önemlidir. Haddizatında namaz dışında da Hz. Muhammed'i anmak ona salat ve selam getirmek manevi olarak güçlenmemize ve her

23 Buhârî, Ezân, 18.

24 Tirmizî, Deavât, 64.

işimizde Allah Resûlü'nün örnekliğinden istifade etmemize zemin hazırlar.

Bütün ibadetlerde asıl olan Allah'a karşı samimiyetimizdir. Bu itibarla Allah'ın emrettiği şekilde ibadetlerin gerçekleştirilmesi, ibadetin sadece Allah'a özgü olarak ifa edilmesi, riya ve gösterişten uzak durulması önemlidir. Allah Resûlü'ne, "Şüphesiz benim namazım da, kurbanım da, hayatım da ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir."[25] demesi buyrulmuş, Efendimiz de buna göre hareket etmiştir.

"Dinin başı İslam (Kelime-i Şehadet getirerek Allah'a teslim olmak), direği ise namazdır."[26] Yine Allah Resûlü'nün ifadesiyle namaz, insanın Rabbi ile konuşmasıdır.[27] Efendimiz, "Kulun Rabbine en yakın olduğu an secde hâlidir. Öyleyse (secdede iken) çokça dua ediniz."[28] nebevi tavsiyesinde bulunmuştur.

Gerçekte namaz uygulamada bazı farklar olsa da İbrahim, Nuh, Zekeriya Musa, İsa Peygamberlerin tamamına emredilmiş bir ibadettir. Lokman, oğluna "Yavrucuğum, namazı dosdoğru kıl..."[29] derken, İbrahim Peygamber, "Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle."[30] niyazıyla namazın sürekliliğinin önemine bir atıfta bulunmuştur.

Kur'an-ı Kerim ısrarla Müslümanların beş vakit namaza devam etmelerini emretmektedir.[31] "Gerçekten namaz, kişiyi

25 En'âm, 6/162.

26 Tirmizî, Îmân, 8.

27 Buhârî, Salât, 36.

28 Müslim, Salât, 215.

29 Lokmân, 31/17.

30 İbrâhîm, 14/40.

31 Mü'minûn, 23/9.

hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar."[32] Hz. Peygamber, "Bir Müslüman, vakti geldiğinde güzelce abdest alıp kendisini Allah'a vererek rükû (ve secdesiyle) farz namazı kıldığında, -büyük günah işlemedikçe- bu onun önceki günahlarına kefaret olur. Bu, her zaman için böyledir."[33] buyurmaktadır.

Allah Resûlü namazı kişinin evinin önünden akan bir ırmağa benzetmiş, günde beş kez bu ırmakta yıkanan kişinin nasıl kiri kalmazsa namaz kılanın da manevi kirlerinden böylece arınacağını ifade etmiştir.[34] Hakkı eda edilerek ifa edilen namazlar günahları yok etmektedir. Kur'an-ı Kerim, "Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür."[35] derken, Allah Resûlü, "Büyük günah işlenmedikçe beş vakit namaz ve iki cuma, aralarındaki günahlara kefarettir."[36] müjdesini vermektedir. Benzer şekilde Hz. Peygamber Kur'an'da meleklerin şahit olduğu ifade edilen sabah namazına dair de "Her kim sabah namazını kılarsa, o kimse Allah'ın koruması altındadır."[37] buyurmaktadır.

Gece namazı da önemlidir. Gece namazını emreden Kur'an ayetleri vardır. Bunlardan biri olan "Gündüzün Güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı (meleklerin katılımıyla) şahitlidir. Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece)

32 Ankebût, 29/45.

33 Müslim, Tahâret, 7.

34 Müslim, Mesâcid, 283.

35 Hûd, 11/114.

36 Müslim, Tahâret, 14.

37 Müslim, Mesâcid, 262.

Rabbinin seni övgüye değer bir makama ulaştırabileceğini umabilirsin."[38] Kur'an ayetleri bu hususa temas etmektedir.

Namaz vakte bağlanmış bir ibadettir. Bu husus, Ku'an-ı Kerim'de çok açık surette ifade edilmiştir. Bu itibarla namaz döngüsünü bozmamak, icap etmektedir. Söz konusu akışın kaçırılması, hayatımızın en önemli dayanaklarından birini kaybetmemiz anlamına gelir. Hz. Muhammed (s.a.s.) en faziletli amelin vaktinde kılınan namaz olduğunu söylemektedir.[39]

Kıyamet gününde kulun ilk önce hesaba çekileceği şeyin, namaz olduğu da bilinmelidir.[40] Dolayısıyla "Namaz cennetin anahtarıdır."[41] Ayrıca namazı ferdî kılmaktan çok cemaatle kılmanın, hem kolektif şuura ortak olmak açısından hem de sevap bakımından büyük değeri vardır. "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha faziletlidir."[42] Allah Resûlü'nün camilere devam edilmesi ve cemaat namazı konusundaki hassasiyetini şu rivayetten daha iyi anlatan yoktur: Allah Resûlü, bir keresinde, yatsı namazına gelenlerin sayısının az olduğunu görünce çok kızmıştır. Hatta içinden cemaate gelmeyenlerin gidip evlerini yakmak geldiğini söyleyecek kadar kızdığını ifade ederek, "Bunlardan biri yağlı bir kemik bulacağını bilse yatsı namazına mutlaka gelirdi."[43] diyerek tepkisini göstermiştir.

İslam'ın beş temel esasından biri olarak oruç ibadeti de manevi olgunluğumuzu temin eden ve sosyal dayanışma açısından bir esenlik iklimi oluşturan bir ibadettir. Allah Resûlü, ramazan ayında başta inanan insanlar olmak üzere, Allah'ın

38 İsrâ, 17/78–79.

39 Buhârî, Tevhîd, 48.

40 Nesâî, Muhârebe, 2.

41 Tirmizî, Tahâret, 1.

42 Buhârî, Ezân, 30.

43 Buhârî, Ezân, 29.

tüm mahlukata yönelik rahmetini anlatmakta ve şeytanların zincire vurulduğunu haber vermektedir. Bu nebevi müjdeye göre "Ramazan geldiği zaman cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, şeytanlar zincire vurulur."[44]; "Bu ay, Allah'ın oruç tutmayı farz kıldığı mübarek bir aydır. Bu ayda selamın (cennetin) kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve Allah'a karşı gelen azgın şeytanlar bağlanır. Bu ay içinde öyle bir gece vardır ki, bin aydan daha hayırlıdır. Bu gecenin faziletinden mahrum kalan (bin ayın faziletinden) mahrum kalmış olur."[45]

Oruç, nefisleri terbiye etmenin en etkili yoludur. Nefis öyle bir şeydir ki, terbiye edilmezse insanı mahrumiyete sürükler, nefse uymak kalbin mühürlenmesine yol açar…[46] Oruç bir sabır ibadetidir. Kur'an'da inananlar sabra davet edilmekte "Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin…"[47], "Sabret! Çünkü Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez."[48], "...Allah sabredenlerle beraberdir."[49] gibi pek çok ayet bu hususu ifade etmektedir. Müminin hayatı sabır ile şükür arasında geçer. İnanan insan için üçüncü bir yol yoktur. Oruç, sabrın ve şükrün beraberce harmanlandığı ve isyan kapılarını kapatan bir ibadettir. Onu diğer ibadetlerden ayıran, kişiye dolaysız ve vasıtasız şekilde kulluk bilincini hissettirmesidir. Oruç, insanlığa dünya kurulalı beri yarenlik eden, hem bedenini hem ruhunu sararak, insanı ötelere taşıyan manevi bir yolculuktur. Oruç ibadetinin hedefi insanları takvaya eriştirmektir. Bu bizzat Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız ve

44 Müslim, Sıyâm,1.

45 Nesâî, Sıyâm, 5.

46 Muhammed, 47/16.

47 Âl-i İmrân, 3/200.

48 Hûd, 11/115.

49 Bakara, 2/153.

takvaya erişmeniz için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı (…)"[50] şeklinde anlatılmaktadır.

Oruç ramazanda bir başka anlam kazanır, oruç ve ramazan ayrılmaz bir ikilidir. "Oruç, günahlara, kötülüklere kalkandır!"[51], "Oruç bu yüzden sabrın yarısıdır."[52] Oruç ibadeti, riyadan uzak ve meşakkatli bir ibadet olduğu için Allah, bir hadis-i kudside "Oruç bana aittir. Kişi süfli arzularını, yemesini, içmesini sadece benim rızamı kazanmak için terk ettiği için, oruçluya ödülünü ben veririm."[53] buyurmaktadır. Oruç geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi Muhammed ümmetine de farz kılınmıştır.[54] Kur'an-ı Kerim, açık biçimde bu yükümlülüğü "...Sizden ramazan ayına yetişenler o ayda oruç tutsun..."[55] şeklinde dile getirir.

Ramazan orucu dışında muhtelif günlerde de sünnete uyarak ya da müstehab olmak üzere oruç tutulabilir. Özellikle Allah Resûlü evlenemeyen gençlere oruç tutmalarını tavsiye etmektedir. Oruç sayesinde insanı kötülüğe sürükleyecek ve şeytanın tuzağına düşürecek bazı kötü duygu ve davranışlardan uzak durulmuş olur. Peygamber Efendimiz bu anlamda "Gençler! Sizden evlenebilecekler evlensin. Evlenmeye gücü ve imkânı olmayanlar ise oruç tutsun. Çünkü oruç cinsel arzuları kontrol altına alır."[56] buyurmaktadır. Hz. Âişe'nin naklettiğine göre, Allah Resûlü, pazartesi ve perşembe oruçlarını dört gözle beklerdi.[57] Diğer bir rivayette "Resûlullah,

50 Bakara, 2/183–184.

51 Müslim, Sıyâm, 162.

52 İbn Mâce, Sıyâm, 44.

53 Müslim, Sıyâm, 164.

54 Bakara, 2/183–185.

55 Bakara, 2/185.

56 Ebû Dâvûd, Nikâh, 1.

57 Tirmizî, Savm, 44.

her ayın ilk haftası pazartesi ve perşembe, sonraki haftadan pazartesi olmak üzere her ay üç gün oruç tutardı."[58] bilgisi verilmektedir.

Temel yükümlülüklerimizden olan zekât ibadeti "…ve mallarında muhtaç ve mahrumların hakkı vardır."[59] ayetinin bir gereğidir. Zekât, Kur'an-ı Kerim'de kimlere verileceği tayin ve tespit edilmiş mali bir ibadettir.[60] Zekât dışında infak kavramının kapsamı içinde sadakalarımız da kulluğumuz açısından önemlidir. Sadakalar, Allah'ın rızasını gözeterek verilmelidir. Bu itibarla riya için ve dünyevi bir menfaat uğruna verilen sadakalar insana hayır getirmez. Başa kakarak, inciterek verilen sadakalar, sadaka sahiplerini dalalet ve şaşkınlık batağına sürükler. İslam, mali yardımların yanında toplumsal kaynaşmayı sağlayan güzel davranışları da sadaka olarak anmaktadır. Bu anlamda tebessüm ve tatlı dilin kendisi de bir sadakadır.[61] Kur'an-ı Kerim ihtiyaç sahiplerine eziyet ederek gösteriş için verilen sadakaların Allah katında makbul olmadığını çok çarpıcı bir misalle anlatır: "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kaya gibidir. Sağanak hâlinde inen yağmur, kayanın üstündeki toprağı alıp götürür de kayayı çırılçıplak bir taşa dönüştürür ya, işte öyle! Bunların kazandıklarına sahip çıkmaya güçleri yoktur. Allah inançsız nankörleri doğru yola ulaştırmaz."[62]

---

58 Ebû Dâvûd, Sıyâm, 69.

59 Zâriyât, 51/19.

60 Tevbe, 9/60.

61 Müslim, Zekât, 68.

62 Bakara, 2/264.

Allah Resûlü'ne göre veren el alan elden üstündür. İnsanlar öncelikle geçimlerini sağlamak zorunda oldukları aileleri için harcama yapmalıdır. Allah Resûlü "Sadakanın en iyisi kişinin karnı tok, sırtı pek iken (kendisini ve ailesini mağdur etmeden) karşılıksız verdiği sadakadır. Dilenmekten ve çirkin işlerden uzak durmak isteyeni, Allah onurlu ve saygın kılar; başkalarına muhtaç olmadan kendi yağıyla kavrulmak isteyeni, Allah yeterli mali imkâna kavuşturur."[63] der. Bir tarafta "...Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanları can yakıcı bir azapla müjdele!"[64] ayeti, diğer tarafta "Eğer sadakaları açıktan verirseniz ne âlâ! Eğer onu gizler de fakirlere gizlice verirseniz, işte o sizin için daha hayırlıdır. Böyle yaptığınızdan ötürü Allah sizin günahlarınızı örter ve bağışlar. Allah yapmakta olduklarınızı noksansız bilir."[65] ayeti! Karar verecek olan insanın kendisidir.

Nihayet ibadet hayatımızda bedenî ve mali yönleri bulunan hac ve umre ibadetlerimiz de lisan-ı hâl ile İbrahim Peygamber'in ve eşinin hayatına tanıklık eder, 'hervele'de, 'say'da, 'istilâm'da farklı manevi kazanımlar elde ederiz. Beytullah'ı tavaf, âdeta mahşerin bir provasıdır. Ölmeden ölmenin, huzuru mahşerde bulunmanın ve Rabbimizin dergâhına yüz sürmenin bir ifadesidir bu.

3. **Gençliğin Dinamizmi:** Temizlik, Sağlıklı Beslenme, Spor ve Sanatla Güçlenmek

İslam, temizliği maddi ve manevi bir bütünlük içinde ele almaktadır. Bu anlamda Kur'an'ın, "namaz" anlamında kullandığı bir kelime olarak "salat" kelimesinin anlam dairesi içinde, ateşte pişmeyi ifade eden kökensel bir anlam

63 Buhârî, Zekât, 18.

64 Tevbe, 9/34.

65 Bakara, 2/271.

bulunmakta ve daha baştan bu anlamın, namaz ibadetinin günahlardan arınmaya ve bedenen ve ruhen steril bir hâle bürünmeye bir gönderme yaptığı düşünülmektedir. Benzer şekilde "zekât" kelimesinin ilk anlamındaki arınma mefhumundan hareketle mal ve servetlerdeki pası ve pisi temizlemeye ve paraya bereket katmaya atıfta bulunduğu söylenmektedir. Aynı şekilde bir Kur'an terimi olarak orucun ve özellikle ramazan orucu mefhumlarının da Arapçada ilk anlamları açısından arınma ve temizlenme anlamı taşıyan kelimelerden seçilmesi ilgi çekicidir.

Gerçekte Allah'a olan sorumluluğumuzun ve kulluğumuzun bir ifadesi olan ibadetlerimiz, -içerdikleri pek çok hikmetin yanında- beden temizliğini ve ruhumuzun arınmasını, nihayet kalbimizin ve dimağımızın aydınlanmasını bir ideal olarak ortaya koymaktadır. Diğer taraftan dinimiz, pek çok ibadetin gerçekleşebilmesi için temizliği bir gereklilik olarak görmekte, başta dinin direği olan namaz olmak üzere abdest, Allah'ın huzuruna çıkmak için hem bedenî hem de manevi bir hazırlık sürecinin girizgâhı olarak kabul edilmektedir.

İlginç biçimde Kur'an ayetlerinde ve Allah Resûlü'nün hadislerinde abdest karşılığı olarak kullanılan vudû kelimesi de ilk anlamı bakımından "arınma" ve "aydınlanma" anlamına gelen bir kelimedir. Yüce Allah, namazın mukaddimesi olan abdest ile ruhen ve bedenen arınmamızı istemektedir. Sidretü'l-Müntehâ ile yerküreyi birbirine bağlayan Kâbe'yi tavaf ederken, Kur'an'ın enginliğine kendimizi bırakıp Allah'ın kelamını tilavet ederken hep bu manevi ve bedenî hazırlık sürecinden geçerek ibadet ve tefekküre adım atarız. İbadetlerimizin zeminini oluşturan bu çift yönlü temizlik olgusu, bir taraftan ibadetlerle aramızdaki ilişkimizin maddi ve manevi cephesini resmederken, diğer taraftan bizi karşı konulamaz bir rahmani çekime dâhil etmektedir. Böylece Kur'an'ın temizliği, maddi ve manevi bir perspektif içerisinde ele alan

"Ey örtünüp bürünen! Kalk da uyar! Rabbini yücelt. Elbiseni temizle. Pisliklerden (putlardan) uzak dur."[66] şeklindeki emri bizim için daha anlaşılır olmaktadır.

İbadetlerimizin bir öncülü olarak temizlik konusu bu kadar önemli olduğu için medeniyetimizin her kesitinde temizliğe yönelik hassasiyetin işaretlerini ve şahitlerini görürüz. Hamamlar, şadırvanlar, abdesthaneler, temizliğin merkeze alındığı ve bu prensibe göre tasarlanmış yapılardır. Bu tanıklığa, mimari özellikleriyle hanlar, kervansaraylar ve bedestenler de iştirak eder. İslami literatürün önemli eserleri arasında yer alan fıkıh ve ilmihâl kitaplarının ilk konusunun taharet, yani temizlik olması bu genel tabloyu anlamlı biçimde tamamlar. İslam, temizliğe o kadar önem vermiştir ki gusül, teyemmüm, taharet, nezafet, necaset-i galîzâ, necaset-i hafîfe, istibrâ, istincâ... şeklinde uzayıp giden temizlik ve temizlenmeye dair kapsamlı bir terminoloji ortaya konmuştur. Bu terminoloji, sadece beden temizliğine dair değil, elbisenin temiz tutulmasına, çevre temizliğine, su kaynaklarının ve su kuyularının temiz olmasına dair kavramsal bir alan oluşturacak şekilde yatay ve dikey boyutlarda hacim kazanır. Nasıl olmasın ki "Temizlik imanın yarısıdır."[67] ve "...Allah tertemiz olanları sever."[68]

İslam hiçbir dinin yapmadığı kadar hayatın tamamını kuşatıcı bir dindir. O, oturup kalkmamızdan yemek yememize, evlilik hayatımızdan sosyal yaşantımıza kadar her şeyle ilgilidir. Zira Allah kulunun her konuda kemal ve olgunluğa erişmesini istemektedir. Bu anlayış, tuvalet adabı da dâhil hayatı çepeçevre kuşatır. Hz. Peygamber, "Büyük veya küçük abdest bozarken kıbleyi önünüze ve arkanıza almayın; doğuya yahut

66 Müddessir, 74/1-5.

67 Tirmizî, Deavât, 86.

68 Tevbe, 9/108.

batıya dönün."[69] derken, aslında arzı arşa, dünyayı ukbaya bağlayan evrensel ve kevni bir hakikatin ifadesi olarak dinin emirlerinin -maddi ve manevi denge içinde- şekillendiğini bize anlatmak istemektedir.

İnsan, doğal gereksinimlere sahip bir varlıktır. Elbette tuvalet ihtiyacını giderecektir. Fakat bunun bile bir adabı ve kuralı olmalıdır. Hz. Peygamber, su kaynaklarının çevresine, yol ortasına ve gölgelik yerlerde abdest bozmayı, lanetlenmeye neden olan üç şey olarak saymaktadır.[70] Müslümanlar, utanma duygusu ile hareket etmelerinin yanında, yaşadıkları yere, çevreye ve doğaya asla zarar veremezler. Aksine şehri ve doğayı koruma yükümlülüğü içerisinde hareket ederler. Allah Resûlü'nün "Allah'ım! Her türlü pislikten ve necasetten sana sığınırım."[71] şeklindeki duası boşuna değildir. Bu bakımdan inanan insanlar, çevrelerini kirletmedikleri gibi kendi üzerlerine de pislik bulaşmaması için azami şekilde dikkat etmelidirler. Peygamber Efendimiz, insanın üzerine idrar bulaştırmaması gerektiğini ifade etmektedir.[72]

Temizlik hususunda dikkat etmemiz gereken diğer bir husus ise yeme içme alışkanlıklarımızla ilgilidir. Hz. Aişe, Allah Resûlü'nün sağ elini temiz şeylerde ve yemek yerken kullandığını, sol elini ise taharetlenmek, temizlenmek ve benzeri temiz olmayan işler için kullandığını söyler.[73]

Müslümanlar, ihtilam, âdet, hayız görmek, cima ve loğusalık gibi hususlardan kaynaklanan cünüplükten ve kirden, gusül abdesti alarak temizlenirler. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim, "Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman

69 Müslim, Tahâret, 59.

70 Ebû Dâvûd, Tahâret, 14.

71 Buhârî, Deavât, 15.

72 Ebû Dâvûd, Tahâret, 2.

73 Ebû Dâvûd, Tahâret, 18.

yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınızı mesh edip- topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, (boy abdesti alıp) iyice yıkanarak temizlenin."[74] uyarısında bulunmaktadır.

Abdest ve gusül müminlerin temiz insanlar olduklarının bir alameti ve nişanıdır. Hz. Peygamber, "Cennetin anahtarı namaz, namazın anahtarı ise abdesttir."[75] demek suretiyle abdestin Müslümanların hayatındaki önemine dikkat çekmiş, müminlerin nurunun abdest suyunun ulaştığı yere kadar ulaşacağını söylemiştir.[76] Abdestin kendisi de bir arınma ve ibadettir. İslam, temizliği dinin parçası olarak görmekte, abdesti maddi ve manevi temizliğin bir enstrümanı olarak değerlendirmektedir.

Hz. Peygamber, suyun az bulunduğu bir coğrafyada yaşamasına rağmen her yedi günde bir yıkanmanın Allah'ın her Müslümanın üzerindeki hakkı olduğunu söylerken[77], günümüzde imkânlarımızın daha fazla olduğu dikkate alındığında kişisel temizliğimize çok daha fazla dikkat etmemiz gerekir. Bu noktada abdest ve gusül abdestini alırken suyu ziyan etmemek gerekir. Nebevi ölçüye göre, kişi akan bir nehir kenarında bile olsa, abdest alırken gereğinden fazla su tükettiğinde bu durum, israf olarak kabul edilmektedir.[78]

Temizliğimizde su bulamadığımız zaman ise temiz toprak bir temizlenme aracıdır. Kur'an-ı Kerim, bize bu gibi durumlarda temiz toprakla teyemmüm etmemizi öğütlemektedir: "Eğer hasta veya yolcu iseniz veya def-i hacetten gelmişseniz yahut kadınlarla münasebette bulunmuş olup da su

74 Mâide, 5/6.

75 Tirmizî, Tahâret, 1.

76 Müslim, Tahâret, 40.

77 Buhârî, Cuma, 12.

78 İbn Mâce, Tahâret, 48.

bulamamışsanız temiz toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi ve ellerinizi toprak ile mesh edin. Allah size güçlük çıkarmak istemez, fakat şükredesiniz diye sizi temizleyip arındırmak ve size olan nimetlerini tamamlamak ister."[79]

Temizlikte en önemli ölçülerden biri de hayâ duygusunun korunması ve kapalı mekânlarda banyo ihtiyacımızı gidermemizdir. Çünkü Allah bizim iffet ve onurumuzu korumak istemekte, bedenî olarak temizliğimizin yanında ruhen de temiz olmamızı murat etmektedir. Bu bakımdan temizlik, hayâ ve tesettür kavramlarıyla yakından ilgilidir.

Yediğimiz, içtiğimiz şeylerin, hijyenik ve temiz olması sağlığımız için önemlidir. Çünkü bedenimiz, bizim için bir emanettir. Bedenimizin sağlıklı olması, hem bu emanetin bir gereği hem de kulluk ve ibadetimizi olması gerektiği şekilde yapabilmemizin bir şartıdır. Ayrıca yemekten önce ve sonra ellerimizi ve ağzımızı yıkamamız gerekir. Allah Resûlü, "Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra (elleri ve ağzı) yıkamaktır."[80] buyurmaktadır. İfade etttiğimiz gibi temizlik, maddi boyutu ilgilendirdiği gibi manevi bir boyuta da sahiptir. Bu bakımdan yediğimiz besinlerin hijyenik olmasının yanında, bu gıdaların helal ve meşru yoldan kazanılması da önemlidir.

Haram lokma ruhumuzu da kirletir. Hâlbuki Allah bizim bedenen olduğu kadar, ruhen de temiz olmamızı istemektedir. "Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin, güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim."[81] ve "Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ..."[82] gibi ayetler, bu hususa dikkat çekmektedir.

79 Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.

80 Tirmizî, Et'ime, 39.

81 Mü'minûn, 23/51.

82 Bakara, 2/272.

Ayrıca Kur'an'da yeme içme konusunda aşırılığa kaçıp israf etmenin yasak olduğu belirtilmektedir.[83] Bir diğer ayette ise "...Yiyin, için. İsraf etmeyin. Çünkü O (Allah) israf edenleri sevmez."[84] buyurulmaktadır.

Yemekteki temizlik bir bütündür. Allah Resûlü, kapların temizliğine dikkat edilmesini emretmiş[85], yiyeceklerin konduğu kapların ağzı kapalı tutulmasını istemiştir.[86]

Gerek yemeklerden sonra gerekse her abdestimizde dişlerimizi fırçalamak ve misvaklamak sağlığımız açısından önemlidir. Allah Resûlü, "Diş temizliği konusunda size çok telkinde bulunduğumu (biliyorsunuz)!"[87] hatırlatmasında bulunmaktadır. Dişlerimizi ve bedenimizi sigara gibi kötü alışkanlıklarla harap etmeye hakkımız yoktur. Hadiste "Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir: Utanma duygusu, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek."[88] denilmek suretiyle manevi ve maddi plandaki temizlik beraberce anılmakta, evlilik hayatının, dinî yaşantının ve temizliğin daha disiplinli şekilde sürdürülmesindeki önemine işaret edilmektedir. "Allah temizdir ve sadece temiz olan şeyleri kabul eder..."[89]

Hz. Peygamber, "Birinizin öyle şeytan gibi saçı başı dağınık [topluma karışması ve] gelmesindense, [temiz ve tertipli şekilde gelmesi] daha iyi değil midir?"[90] demektedir.

---

83 En'âm, 6/141.

84 A'râf, 7/31.

85 Müslim, Tahâret, 90.

86 Müslim, Eşribe, 93.

87 Nesâî, Tahâret, 6.

88 Tirmizî, Nikâh, 1.

89 Müslim, Zekât, 65.

90 Muvatta', Şa'r, 2.

Bu itibarla saçlarımızı temiz tutup taramamız da önemlidir.[91] Ayrıca beden temizliğimiz için Allah Resûlü'nün şu önemli uyarısını dikkate almamız gerekir: "Beş şey fıtratın (yaratılışın) gereğidir: Sünnet olmak, avret bölgesindeki kılları temizlemek, koltuk altındaki kılları temizlemek, bıyığı kısaltmak, tırnakları kesmek."[92] Hz. Peygamber bu uyarılarıyla bizi utandırmayı değil, temiz kişiler olarak Allah'ın rızasını kazanmamızı istemektedir.

"Allah, cömertçe bahşettiği nimetinin, eserlerinin, insanların üzerinde görülmesini ister."[93] Bu bakımdan yırtık pırtık pantolonlarla ve salaş giysilerle gezmenin; moda olduğu iddiası ile dahi kılıksız ve hırpani vaziyette dolaşmanın bir anlamı yoktur. Öte yandan başkalarına sükse yapacak ve hava atacak şekilde giyinmek, rüküş şekilde takıp takıştırarak, abartılı giysiler içinde kibirlenmek, İslam'ın hoş karşılamadığı giyinme tarzlarındandır. Bu durum, "Sadelik imandandır!"[94] hadisi ile kınanmıştır. Dolayısıyla tesettür ve edep kurallarının yanında sade, temiz ve tertipli olmak, giyimdeki ölçümüzü belirlemelidir. Ayrıca günümüzde yaygınlaşan dövme olayının Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış bir uygulama olduğu bilinmelidir.[95]

Temizliğin yanı sıra beden sağlığımızı korumanın en önemli yollarından biri de kararında yemek ve kararında uyumaktır. Hz. Peygamber, "Mümin tek mide (iştah) ile yerken, inançsız insan yedi mide (iştah) ile yer."[96] buyurmuş, özel bir uyku programını bize tavsiye etmiştir. Peygamber Efendimiz,

---

91 Ebû Dâvûd, Tereccül, 3.

92 Buhârî, İsti'zân, 51; Müslim, Tahâret, 49.

93 Tirmizî, Edeb, 54.

94 Ebû Dâvûd, Tereccül, 1.

95 Buhârî, Libâs, 86.

96 İbn Mâce, Et'ime, 54.

sabah uykusunun, rızkın azalmasına sebep olacağı uyarısında bulunmuş,[97] günün yorgunluğuna bir mola olması, vücudun öğle vaktinin hararet ve baskısından kurtulması için kaylûle adı verilen öğle uykusuna önem vermiştir. Türkçede şekerleme dediğimiz bu kısa uykudan eğer fırsat bulabiliyorsak yararlanmak gerekir. Allah Resûlü'nün, öğle uykusuna öğle namazından sonra yattığı, cuma günlerinde ise bu uykuyu cuma namazından sonraya bıraktığı bilinmektedir.[98]

Temizliğin ve dinlenmenin vücudumuza verdiği dinçlik kadar spor yapmak, ilim ve sanat gibi faydalı işlerle de beynimizi ve ruhumuzu zenginleştirmek gerekir. Spor bizzat Allah Resûlü tarafından teşvik edildiğimiz bir alandır. Allah Resûlü, "mâlâya'niyât" olarak ifade ettiği, insana faydasız işlerden uzak durup Allah'ın rızasına uygun işlerle meşgul olmamızı bize tavsiye etmektedir. Spor bizi hem bedensel hem de zihinsel olarak zinde tutmaktadır. Hz. Peygamber'in, anne ve babaların çocuklarına yüzme, ok atma, ata binme gibi spor ve etkinliklerin inceliklerinin öğretmesi yönündeki tavsiyesi,[99] onun, gençliğin dinamizmi konusunda çizdiği resmin mahiyeti hakkında bize fikir vermektedir. Öte yandan Kur'an-ı Kerim'in, Müslümanların her türlü düşman tehlikesine karşı gücü yettiğince bir kuvvet oluşturmasına yönelik emri,[100] spor ile de bağlantılı olarak değerlendirilmiş, gençliğin gerek beyin gücü, gerekse fiziksel kabiliyeti ve sportif yönü inançlı bir toplumun en önemli güvencelerinden biri olarak görülmüştür.

Sporun yanı sıra Allah'ın cemalinin birer yansıması olan sanatın güzelliğinden istifade etmek suretiyle ruhumuzu, ince

97 İbn Hanbel, Müsned, 1/73.

98 Buhârî, Et'ime, 17.

99 Tayâlisî, Sünen, 2096.

100 Enfâl, 8/60.

ve naif bir dokunuşla mana iklimi içinde güzelliklerle bezemek, hayatımıza yakışan bir davranış şeklidir. "Allah güzeldir, güzel olanı sever."[101] Bu itibarla sanat, suyun bedenimizdeki kirleri yok etmesi gibi ruhumuzdaki tortuları ve ağırlıkları alıp götürecektir. Böylece İslam'ın kabul ettiği meşru ölçüler içinde sanatın her dalı ile ilgilenilebilir. Zira Allah'ın cemal sıfatına uygun bir sanat etkinliği, ruhumuzu besler, gönlümüzü farklı inşirahlarla ötelere açar.

Dedelerimizin ortaya koyduğu sanat eserleri buna şahittir. Bunlardan etkilenmeyen ve bu sanat eserlerini seyre dalıp da kâinatın efsunuyla boyanmayan yok gibidir. Hammâmîzâde'nin ferahfezası, Nigârî'nin, Nakşî'nin ve Şahkulu'nun minyatürleri, Mevlana'nın Mesnevî'si, Ebü'l-Bekâ er-Rindî'nin Endülüs'e Ağıt'ı karşısında kaba ve duygusuz olan her şey anlamsızlaşıp kaybolmaktadır. Bu eserler, farklı bir estetiği ve anlam derinliğini, gönlümüzün derinliklerine damla damla akıtmaktadır. Bu harika örüntü ile ruhumuzun anlam dünyasına şekil verebilir, sanatın gücünü ibadetlerimizin neşvesi ve gençliğimizin dinamizmi ile harmanlayabiliriz. O zaman materyalist düşüncenin, termodinamikten devşirme entropi gibi kavramlarla dayattığı ve sanat diye yutturmaya çalıştığı kaba ve müstehcen olan unsurlarının yerine, duygu, hikmet ve bilgi dokunuşlarıyla, irfani bir sanat ontolojisini ve ruhani bir dokuyu ikame edebiliriz. Zira maddenin mekanik kayıtlarından sıyrılıp duygu ve inancın rengine boyanmak ve bu çerçevede bilim ve teknikle yol almak daha anlamlıdır.

Modern dünyanın, endüstriyel bunalımlarında kıvranıp duran insanoğlu, üretim ve tüketim gelgitlerinin arasında omuzlarına yüklenen yükten, sanatın gücüyle sıyrılabilir. Çünkü sanat Allah'ın cemalinin bir yansımasıdır. Kur'an'ın sembolik anlatımıyla "Süleyman Peygamber'e akşamüstü

101 Müslim, İmân, 147.

rahvan ve soylu atlar sunulduğunda o, doğrusu ben mal ve metaı Rabbimi hatırlattığından dolayı severim demişti. Nihayet atlar gözden kaybolup gittikleri zaman 'Onları bana geri getirin.' diye seslendi. (Atlar getirildiğinde atların) bacaklarını ve boyunlarını sıvazladı."[102]

Sanattaki ölçümüz, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bu kıssa çerçevesinde Süleyman Peygamber'in küheylanları gibi olmalıdır. Sanatsal ürünler tıpkı Süleyman Peygamber'in küheylanları gibi bizi doludizgin, Rabbin varlığına, O'nun rahmetinin ve güzelliğinin sonsuzluğuna götürmelidir. Böyle bir sanat anlayışı, ibadetin ruhlara vadettiği sonsuzluk ufkunun, Hz. Mikail'in dokunuşlarıyla teyidi, Allah Resûlü'nün, "Onu Cebrail ile destekle" diye dua ettiği şair Hassân b. Sâbit'e bahşedilen manevi gücün yeniden her mümin sinede dirilişi anlamına gelmektedir. Bu dirilişe hepimiz muhtacız.

4. **Manevi Hafriyat:** Şeytanın Pislikten Heykellerini Yıkmak

Allah, bizi bu dünyada var etmiş, tekrar O'nun huzuruna tertemiz şekilde dönmemizi arzulamıştır. Yasaklanan şeyler, yapılması günah olduğu bildirilen ve haram ilan edilen ne varsa bizi maddi ya da manevi kirlenmeden korumak içindir. Zararlı alışkanlıklar sağlığımızı tehdit etmekle kalmaz, cebimizden paramızı, çok değerli zamanımızı ve sağlığımızı da bizden alır. Aslında çoğu zaman bu alışkanlıklar, ruhumuza bin türlü kasvet ve sıkıntıyı musallat eder, dimağımızı köreltir ve en kötüsü kalbimizi karartır. Sözüm ona rahatlamak için ve eğlence olsun diye yapılan bir şey, bize farkında olmadan bir sürü zarar verir. Her gün sigaradan nice insan ölmekte, anlamsız bir keyif uğruna yavaş yavaş bedenler tahrip olmakta insanlar ölüme sürüklenmektedir. Onların ardından geriye

102 Sâd, 38/31-33.

kalan ise kocaman bir hüzündür. Sigara içen insan, tütünden sararmış parmaklara ve sarının türlü tonlarına boyanmış dişlere, bitmiş ciğerlere taliptir. Sigara, kişinin üstüne sindikçe amonyak ve idrar kokusuna dönüşen kekremsi bir rayiha, artık bedenin ayrılmaz bir parçası hâline gelir. Sis tabakası altında enkaza dönüşen bedenimize bunu yapmaya hakkımız var mıdır? Şimdi sonuçlarını hissedemesek de bu zararlı alışkanlığın acısı yaşlandıkça vücudumuzdan çıkmayacak mıdır? Astım, nefes darlığı, kanser... Allah muhafaza...

Sigaradan daha kötülerini görsek de bu durum sigarayı masum kılamaz. Çünkü o sinsidir. Bir adım ötesinde uyuşturucu, esrar ve bilmem ne bela köşe başında tüm çirkinliği ile üstüne atılmak için yeni avını beklemektedir. Halüsinasyonlar, kramplar, travma ve koma... Kaybolan hayatlar... Sorunları çözmeyen, geçici avuntular, sahte mutluluklar, bu gibi şeylere kapılanları, tam bir çöküntüye sürüklemekte, sosyal hayatını mahvetmekte ve nihayet bağımlısını hayattan koparıp almaktadır... Geride kalan koca bir hüzün!

Alkol... Adı bazen çok havalıdır onun... Şişeleri sanat eserleri gibi tasarlanmıştır. Fakat, ona bağlanmak hiç de iç açıcı bir şey değildir. O da insanın damarlarında zehir olup gezinir. Alkol, bedenlerimizin tıkır tıkır işleyen sistemi içinde habis bir madde olarak vücuda âdeta içme suyuna boca edilen bir kanalizasyon etkisi yapar. Metabolizmamızdaki zararlı etkisinin yanında, aklımızla da oynar. Trafik kazalarına, olmadık sebeplerle cinayetlere ve kötülüklere sevk eder. Çünkü o "Bütün kötülüklerin anasıdır." Kendisi zararlı bir alışkanlık olarak, muhakeme yeteneği üzerinde oyunlar kurduğu için başka kötülüklere de zemin hazırlar.

İslam aklı koruma altına almış, içki içerek insanın iradesini yok etmesini yasaklamıştır. Dinimiz, aklın dumura uğratıldığı, hislerin köreltildiği her türlü süfli ve anlamsız

şeye karşıdır. Alkol ve uyuşturucu gibi maddeler, büyü, falcılık ve medyumluk gibi akılla oynayan, insanın Rahman'ın nefesinden müteşekkil ruhunu, ecinni ve efsuni bir karanlığa mahkûm eden şarlatanlıklar ve tuzaklar lanetlidir. Bu tür işler "Cinlerden ve insanlardan, insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlah'ına sığınırım."[103] ayetlerinin mana ikliminde paramparça olur.

Kumar ise basit oyunlarla ve küçük risklerle insan ruhunu ele geçiren ve insana çabucak zengin olmanın hayalini kurdurtan sahte bir dünyanın en düzenbaz aktörüdür. Bazen kazandırsa da çoğu zaman kaybettirir. O, ağına düşürdüklerini onulmaz bir marazın içine iter. Bu hâliyle kumar, çoğu defa kör bir kuyunun karanlıklarında debelenmek ya da nihayetinde bir bataklığın dibini boylamak ile aynı şeydir.

Oysaki Allah, "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"[104] dememiş miydi? Rabbimiz bu zararlı alışkanlıkların birini diğerinden ayırmayarak bu şeytani pislik sarmalına dikkat çekmemiş miydi? Allah Resûlü, alkolü, kumarı, tavlayı ve darıdan yapılmış içkiyi yasaklamamış mıydı?[105]

Keyfine ve zevkine diye başlanan bu gibi şeylerin aslında şeytana nispet edilen pislik olması ne anlama gelmektedir? Bu şeyler, hayatlarımıza pislik bulaştırırken çoğu defa bizi sürüklediği ortamlarıyla beden sağlığımızı bozduğu gibi, ruhlarımızı da örselemekte değil midir? Kur'an'da içki ve kumar, zararı,

103 Nâs, 114/1-6.

104 Mâide, 5/90-91.

105 Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.

faydasından büyük olan şeyler ve büyük günahlar olarak anılmaktadır. Elde edilen fayda sahte ve geçicidir çünkü...[106]

Mâide ve Bakara surelerinin bu ayetleri şans oyunlarının tümüne bir reddiyedir. Allah bizim helal ve meşru yoldan kazanmamızı, kursaklarımızdan haram geçmemesini ister. Nisâ suresinin şu ayeti ise "Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hâli müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin."[107] ilahî fermanıyla tam bir hayat düsturudur.

Allah'ı anmakla temizlenecek dudaklar, sigara ve alkole bulaşmamalı, abdestin ışıltısı ile aydınlattığımız bedenlerimiz, şeytanın pisliği ile kirlenmemelidir. Helalinden kazanmak varken kursaklardan midelere cehennem ateşi ile karışık haram lokma inmemelidir. Allah birçok temiz yiyecek, birçok faydalı uğraş yaratmışken zarar ve ziyana ne gerek vardır? Yararlı spor aktiviteleri ve zekâ oyunları, ruhumuzu dinlendiren ve ufkumuzu açan sanat faaliyetleri, Allah'ın cemalinin bir tezahürü olarak bizi ihtiyacımız olan gerçek dinamizme götürecek, ibadetlerimiz ise ruhumuza kemal ve olgunluk, kalplerimize inşirah ve sürur katacaktır.

Dimağlarımızın parıl parıl, kalbimizin ışıl ışıl olması yerine, hırıltılara boğulmuş ciğerlerimizin, feri kaçmış gözlerimizin ve manevi bir paslanmaya terk ettiğimiz kalplerimizin ahirette aleyhimize şehadetlerine davetiye çıkarmak niye? "Kendi dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına şahitlik ettikleri gün onlar büyük azaba uğrayacaklardır."[108] ayeti kulaklarımızda yankılanırken kötü işlere kalkmak anlamsızlaşır. Ahiret günü geldiğinde insanların kendi yapıp etmeleri yüzünden içine düşecekleri durum çok dehşetlidir: "Hepsi

106 Bakara, 2/219.

107 Nisâ, 4/29.

108 Nûr, 24/24.

de başlarını yukarıya dikerek koşacaklar. Gözleri kendilerine bile dönüp bakamayacaktır. Kalplerinin içi ise (dehşete kapılmış bir hâlde) bomboşdur."[109] Oysaki Allah bizden kalb-i selim istemiştir. "O gün ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka."[110]

Eğlenmek, böylesi zararlı alışkanlıklarla olmasa gerek. İsyan, küfür, günah ve pislik, eğlence olamaz. Eğlencenin meşru olanı daha zevkli ve daha kalıcıdır. "Ey Âişe! Sizin eğlenceniz yok mu? Oyun ve eğlence ensarın hoşuna gider."[111] diyen, Allah Resûlü'nün kendisidir. "Şarkı yolcunun azığıdır."[112] diyen de o!, İn de kervana ritim ver (*İnzil feharriki'r-rikâb*) emri ile Abdullah b. Revâha'nın şiir eşliğinde kervana ritim tutturmasını isteyen de o...[113] İnsanları atlara binmeye ve atları eğitmeye teşvik eden, kişinin eşi ile hoş vakit geçirmesini tavsiye eden ve gençleri okçuluk ve yüzme gibi sporlarla ilgilenmeye sevk eden yine o!.[114]

Şaka yapmayı, eğlenmeyi ve mizahı en ince ve zarif şekilde yapan Allah Resûlü, fayda ilkesini bir an olsun devre dışı bırakmamaktadır. Bu bakımdan Peygamber Efendimiz yalan söyleyerek şaka yapmayı, şaka yaparken kalp kırmayı yasaklamış,[115] insanları incitecek ve toplumda huzursuzluğa yol açacak türden şakaları "habis" ve "çirkin" olarak nitelendirmiştir.[116] Allah Resûlü her işimizde nezaketi gözetmemiz gerektiğini, "Bir işte nezaket varsa o iş güzelleşir, fakat bir işte

109 İbrâhîm, 14/43.

110 Şuarâ, 26/88-89.

111 Buhârî, Nikâh, 64.

112 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 109.

113 Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Menâkıb, 35.

114 Ebû Dâvûd, Cihâd, 23.

115 Tirmizî, Birr, 58.

116 Müslim, Birr, 63.

nezaket yoksa o iş çirkinleşir."[117] sözleri ile davranışlarımızın -etik ve estetik bütünlük içinde- ahlak ve güzellikler ile yoğrulmasını istemiştir.

5. **Ruhun İnkılabı:** Şeytanın Nefretten İplerini Çözmek

Ebû Hûreyre'den nakledildiğine göre, bir gün Resûlullah (s.a.s.), "Müflis kimdir, biliyor musunuz?" diye sormuş, Sahabe "Bize göre müflis, parası ve malını kaybetmiş kimsedir." demiştir. Allah Resûlü ise gerçekten iflas etmiş bir kişinin, namaz, oruç ve zekât gibi ibadetleri şeklen yerine getirmekle birlikte ağzını bozarak insanları incitmiş, iftira etmiş, haram lokmaya el uzatmış, kavga dövüş bir hayat sürmüş kişiler olduğunu ifade etmiştir. Ahirette bu kişilerin sevaplarının hak sahiplerine verilmesi suretiyle ellerinde hiçbir şeyin kalmayacağını belirten Peygamber Efendimiz böylelerinin varacakları yerin cehennemden başka bir yer olmadığını söylemiştir.[118]

Öyle görünüyor ki ibadetlermizi iyiliklerle çevrelemeli, kul hakkından olabildiğince kaçmalı ve salih amel peşine düşmeliyiz. Öncelikle bu iyilikleri yapabilmek için fitne, fesat, haset, kin ve nefret gibi bizi insanlıktan çıkartarak kötülüklerin kucağına atan kirli duygulardan emin ve azade olmalıyız. Kur'an-ı Kerim, fitnenin savaştan da beter olduğunu söylemektedir.[119] Diğer bir husus ise öfkenin kontrol edilmesidir. Kur'an'da muttakiler, öfkelerini yenen ve insanları affeden kişiler olarak anlatılmaktadır.[120]

Uçurumun kıyısında durarcasına dinimizin bazı emirlerini yerine getirip bazısına lakayıt kalarak yaşayamayız. Her

117 Müslim, Birr, 78-79.

118 Müslim, Birr, 59.

119 Bakara, 2/191.

120 Âl-i İmrân, 3/134.

şeyden önce iyi bir insan olmalıyız. Müslüman olan kişi Müslümanların, elinden ve dilinden emin oldukları kişi olduğuna göre[121] hâl ve hareketlerimizle etrafımıza güven vermeliyiz. Bir insanın iman etmiş olmasına rağmen yalan söylemesi, başkalarına karşı dürüst olmaması kabul edilebilir bir şey değildir.

Mekkeli müşrikler hesabına elçilik yapan Ebû Râfî'yi hatırlayalım. Mekkeli müşrikler Ebû Râfî'yi, Medine'ye Hz. Peygamber'le görüşmeye gönderirler. Ebû Râfî, Peygamberi görünce, hayatında inandığı bütün değerler altüst olur. Bir anda kendisinin, hakkın karşısında ve kötülüğün yanında yer aldığını fark eder. Hz. Peygamber'in davranışları ve sözleri onu kendisine hayran bırakır,"Ey Allah'ın Resûlü! Ben Mekkeliler adına sana elçi olarak gelmiştim, fakat Allah biliyor, Mekkeli putperestlere bir daha dönmeyeceğim, senin yanında kalacağım." deme ihtiyacını hisseder. Efendimiz, "Sen Mekke'ye, Kureyş'e dönmelisin, eğer orada hâlâ aynı duyguları taşıyorsan, sonra çıkıp gelirsin."der. Çünkü Ebû Râfî'nin tamamlamak zorunda olduğu bir görevi vardır. Kâfirler adına bile olsa o, elçilik gibi bir görev üstlenmiştir. Görevini ihmal ederek, dürüstlüğüne zarar vermemelidir. Ebû Râfî, Hz. Peygamber'in dediğini yapmış, o zamanki puta tapan Mekke'ye geri dönmüştür. Fakat bundan kısa bir süre sonra Müslüman olarak tekrar Medine'ye, Allah'ın Elçisi'nin yanına varmıştır.[122]

İman sadakattir, ahde vefadır, dürüstlüktür, inançsızların bile hakkını korumaktır. Hz. Peygamber Ebû Râfi'ye bunu öğretmişti. İnançsızlık imana benzemez, inanmamak haktan uzaklaşmaktır. Kişi haktan, uzaklaşmaya görsün, o vakit her türlü kötü duygu serpilir, onun kalbinde... kabalaşır,

121 Buhârî, Îmân, 3.

122 İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 8.

kavrayışı azalır, Abdullah bin Übey, hani şu Medineli münafıkların lideri gibi olur.[123]

Hurkus'u hatırlamalı... Hurkus b. Züheyr, Huneyn Savaşı'ndan dönüşte, ganimet dağıtımı sırasında, Peygamberimizin yanında duran Bilal'in eteğindeki gümüş paralara gözü ilişen ve nefsine yenik düşüp Peygamber'i sözleriyle inciten kişidir... O nasıl da utanmadan Allah Resûlü'ne deyivermişti, "Ey Muhammed! Âdil ol." diye. Çok görmemeli bu yaptığını bu küstaha! "Nezaket ve dinin büyüklüğünü kavrayabilme gücü münafıklarda olmazdı zaten."[124] Resûlullah'ın sözleri kulaklarımızda yankılanıyor bugün bile taptaze. Hurkus anlamadıysa bile, biz anlıyoruz bu sözleri. Kutlu Elçi ona "Yazık sana! Ben âdil değilsem kim âdil olabilir ki!" demişti. Sonra eklemişti: "Hurkus gibilerinin ha bire Kur'an okuması, sizi aldatmasın. Okudukları Kur'an, gırtlaklarından aşağı inmez onların... (Kur'an'ı sindirememişlerdir onlar.) Onların amelleri, tıpkı 'ok'un hedefini delip geçmesi gibi boşa gider."[125]

Ebû Râfî gibi mi olmalıyız, "Yedi başak bitiren ve her başakta yüz başak danesi bulunan bir ekin gibi bereketli[126] yoksa Hurkus gibi mi olmalıyız? Okuduğu Kur'an'dan nasiplenmeyen, amelleri hedefi sıyırıp geçen 'ok' gibi boşa giden ve çam yarması gibi kaba... Bazen insanlar, üzerlerinde nifak ya da münafıklık alametlerini taşırlar, bu onların ruhlarına farklı tonlarda sirayer eder. Peygamber Efendimiz, münafığın özelliklerini, emanete hıyanet, yalan konuşmak, sözünden caymak, tartışmada ölçüyü kaçırmak..."[127] diye sayar.

---

123 Buhârî, Edeb, 6207.

124 Tirmizî, İlim, 2684.

125 Müslim, Zekât, 2456.

126 Bakara, 2/261.

127 Buhârî, Îmân, 34.

Oysaki "Mümin, yeşil ekine benzer. Rüzgârla eğilir, [ama yıkılmaz]. Rüzgâr dindiğinde ise yine dimdik doğrulur. Mümin böyledir. Bela ve musibetler karşısında [beli] bükülse de yıkılmaz. İnançsız insan ise sert ve dimdik bir sedir ağacı gibidir. Allah onu dilediği zaman bir anda söküp atar."[128] İnanan insan, imanını sabır ve namazla yoğurmuştur. O bal arısı misali hep faydalı işler peşinde koşar.[129]

Müminler tevazu sahibidirler. Zorluklar karşısında dayanmasını bildikleri gibi kanaat etmesini de bilirler. Onlar kalender ve derviş ruhludur. Zahit olmak (dünyaya rağbet etmemek), kişinin helal olan şeyleri kendisine haram kılması veya malını dağıtıp tüketmesi demek değildir. Bilakis zahit olmak, elinde olan şeylere, Allah katında olanlardan daha fazla güvenmemek demektir...[130] hadisine uygun olan bir kanaat duygusu ile hareket ederler. İnanan insanlar her türlü ahlaksızlıktan ve zinadan uzak dururlar. "Onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar. Kıyamet günü azabı kat kat arttırılır ve o azapta horlanmış olarak devamlı kalır. Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar müstesna ... Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir."[131]

Mümin olur ya, bir günaha düşerse hemen pişman olup bir daha bu günaha dönmemek üzere tevbe eder. "Günahından tevbe eden kimse, günahsız kimse gibidir."[132] İnananlar kardeşlerini kötülüğe düşmemeleri hususunda uyarırlar.

---

128 Buhârî, Tevhîd, 31.

129 İbn Hanbel, *Müsned*, II, 199.

130 İbn Mâce, Zühd, 1.

131 Furkân, 25/68-70.

132 İbn Mâce, Zühd, 30.

Toplum olmanın bilinci içerisinde hareket ederler. Zira "Sürüden ayrılanı kurt kapar."[133]; "Müminler, birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.[134] Çünkü "Müminler ancak kardeştirler."[135]

Abdullah b. Ömer'den nakledilen bir hadiste Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: "Hepiniz sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Birinin hizmetinde çalışanda onun malına dair bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür."[136] Mesuliyet önemlidir. En başta kişi kendinden sorumludur. Kur'an, bu hususu "Her nefis, yapıp ettiklerine karşılık bir rehindir."[137] şeklinde ifade etmektedir.

Yapılan her türlü iyilik, kulluk bilincinin gelişmesine zemin hazırlayarak bizi takva idealine eriştirir. Allah Resûlü, insanlar arasında muteber olan mal ve para olsa da Allah katında geçerli olanın takva olduğunu vurgular.[138] Müminin ahlaki olarak besleneceği asıl kaynak, Kur'an ve hadislerdir. Kur'ani ve nebevi ilkeler giderek onun içinde bir meleke hâline gelir ve o derinleşen iman duygusu ile kötülüklere karşı otomatik bir reaksiyon geliştirir. Hz. Peygamber, "Utanmıyorsan dilediğini yap."[139] demek suretiyle bu melekenin inanan

133 İbn Hanbel, *Müsned*, 28064.

134 Müslim, Birr, 66.

135 Hucurât, 49/10.

136 Buhârî, İstikrâz, 20.

137 Müddessir, 74/38.

138 Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'ân*, 49.

139 Ebû Dâvûd, Edeb, 6.

insanın bünyesine ne derece nüfuz eden bir mekanizma olduğuna temas etmektedir.

Böylece mümin, hıyanet edemez, dedikodu yapamaz, haset edemez, insanları aldatamaz. Hasedin ateşin odunu yakıp tükettiği gibi iyi amelleri yakıp bitirdiğini bilir.[140] Mümin, başkalarının hak ve hukukuna önem verir, karıncayı bile incitemez. Dedikodu yapmanın ve gıybet etmenin ölmüş kardeşinin etini yemek gibi ağır bir şey olduğunu bilir. Buna mukabil yalan, hak ihlali, kabalık ve hasedin avcuna aldığı insanların kalpleri kararır, nihayet nefsin elinde oyuncak olan kalpler Allah tarafından mühürlenir. Allah Resûlü, "Birbirinize haset etmeyin! (Fiyatı yükseltmek için) müşteri kızıştırmayın! Birbirinizden nefret etmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! Hiçbiriniz diğerinin (gerçekleştirdiği) satışı bozacak şekilde bir başka alışverişe girişmesin! Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun. Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez. Takva işte buradadır... Müslüman kardeşini küçük görmesi kişiye kötülük olarak yeter. Her Müslümanın kanı, malı ve ırzı ve onuru (diğer) bir Müslümana haramdır."[141] buyurur. Bu hadis aslında bir Müslümanın sosyal hayatını bir uçtan diğerine tasvir eder. Dinin emirlerini dikkate almamak kişinin karanlıklar içinde kalmasına neden olur. "Kim bu dünyada kör olursa o ahirette de kördür, yolunu büsbütün şaşırmıştır."[142] Mümin kişi hak bildiği yolda tek başına olsa bile koskoca bir ümmet gibidir. "Gerçekten İbrahim, hak dine yönelen, Allah'a itaat üzere bulunan, tek başına bir ümmet idi."[143] ifadeleriyle Allah Hz. İbrahim'i bize örnek göstermektedir. Mevlana da "Bir yanan

140 İbn Mâce, Zühd, 22.

141 Müslim, Birr, 32.

142 Kehf, 18/72.

143 Nahl, 16/120.

kandil, bin sönmüş kandilden yeğdir. (*Ki yeki çerâğ rûşen zi hezâr mürde bihter*)" diyerek bu hususa dikkat çekmektedir.

6. **Sonsuz Mutluluk:** Cennetin Kapısından Geçmek

Vahiyden beslenmeyen bir medeniyet sönüktür. O yükselişini çelikten bocurgatların demir pençelerine, manivela kollarının ahenksiz gıcırtılarına ve çarkların genizleri yakan gres yağlarına mahkûm etmiştir. Bu mahkûmiyet ise daha fazla tüketmek, daha çok zengin olmak ihtirası ile yanıp tutuşan hoyrat ruhları, her geçen gün biraz daha nefsin keşmekeş arzularına itmektedir. Bu kısır döngüyü kırmanın yolu, madde ve mana dengesini kurmaktan geçer. Bu fasit çember, mor menekşeleri, beyaz martıları, rengârenk kelebekleri, krizantenleri, kozadaki tırtılları, köpük köpük denizleri ile doğanın senfonisine -arka fonda Cebrail'in kanat sesleri ve İsrafil'in üfleyeceği 'Sur'un sesi olduğu hâlde- kulak vermekle parçalanabilir. Böylece bazılarına göre hayata dair anlamsız şekilde tekrarlanan olaylar, bir hakikat halesine dönüşüp anlam kazanabilir...

Henüz hayattayken bu dünyanın ve öte dünyanın bütünlüğünü kavrayabilmek, sonsuz hayattaki konumumuz açısından çok önemlidir. Fizik ve metafizik varlık, ilahî vahyin bilgisinde ilmek ilmek birbirine bağlanmıştır. Bu idrakimiz, varlığı ve nihayet şahit olduğu Mutlak Varlık -tam olarak değilse de, hiç değilse- varlığın şehadetini kavramaktadır. Var olanlar hiçbir şekilde O'nun hakikatini kavrayamasa da O tüm varlığı çepeçevre kuşatmaktadır.

Allah'ın sonsuz gücü karşısında her varlık kategorisi, kendi dilinden O'nu, kâinatın yegâne ve biricik yaratıcısını

zikretmekte[144] ve O'na secde etmek[145] suretiyle teslimiyet göstermektedir. Bu, künhüne ve mahiyetine ya da gerçekliğine tam olarak vâkıf olunamasa da Allah'ın varlığının bilinmesi, büyüklüğünün ve ululuğunun idrak edilmesi demektir. Yerkürenin Güneş'le raksı, uzayın derinliklerinde aksetmekte; milyonlarca yıldızdaki patlama, muazzam enerjisiyle Allah'ın celal sıfatını seslendirmektedir. Yıldızlar, bitkiler, kuşlar, kanatlı, kanatsız, omurgalı, omurgasız canlılar, O'nun bahşettiği hayat çemberi içinde ivmelenmekte, hatta Rahman'ın hayat soluğuna kapılmış taşlar dahi, manyetik devinimlerle bu akışa kapılmaktadır.

Bütün bunlar ilahî tasarımın varoluş senfonisidir. Bu bestede ahenksiz bir nota yoktur. Gökyüzüne bir çatlak ve bir gedik bulmak maksadıyla gözlerini diksen bakışların yorgun ve çaresiz, bu ahenge tanıklık edecektir. Sonra bu tanıklığa vahyin sesini işiten kulaklar da ortak olacaktır. Eller, ayaklar, parmak uçları, kılcal damarlar, sinir uçları... daha ne varsa, -bazısının sahipleri dünyada söylemeye, itiraf etmeye bir türlü yanaşmasa da- zaten Allah'ın varlığına şahittir. Bu, varlığın bilinci ve idrakidir. Marifetullah, kâinata nakşedilmiş varlık mührüdür. Allah'ın varlığını kâinatta her yaratılmış üzerinden bilmek mümkündür. İdrak seviyesine ve ilmî gayrete göre bu sır, saklı ve gizli olmaktan aşikâr olmaya döner. Gerçekte insan için varlığın bilincine varmak, kâinatın tüm atomlarıyla ve bütün yıldızlarıyla yaptığı secdeye ortak olmak demektir. Zamanın kollarına bırakılmış dünyada varoluşun bu büyük sırrı ile sınanmaktayız.

Büyük varlık orkestrasının sürekli bir şekilde varlığını kabul ve itiraf ettiği ve bu orkestradaki her varlığın kendi hareketi ile icra ettiği bu eşsiz besteye, kendi nağmelerimizle

144 Hadîd, 57/1; Saff, 61/1.

145 Rahmân, 55/6.

iştirak etmek çok mu zordur? Kulluk, kâinatın bu tatlı melodisi karşısında tutulan bir ritimdir aslında... Ve kulluk, varlık bilincine ortak olmak, kendimizi kâinatın Yaratıcı'ya doğru gerçekleştirdiği bu ahenkli akışa bırakmaktır. Kâinat, varlık bilincinin kulaklarımıza fısıldanmış büyük sırrıdır. Bu sır, Hz. Musa'nın zembilinden suya zıplayan balık misali, elden kaçıp iki denizin birleştiği yerde sırra kadem basmaya görsün… Giden balığa mı yanmalı, zembilin boş kalışına mı? Balıkla sembolize edilen varlığa dair bilinç ve nihayetinde Allah'a olan iman, Musa ve Hızır'ın, yani bu dünya ile öte dünyanın sermedî ve sonsuz bağıdır. Bu bağ koptuğu anda Musa, Hızır'ın; Hızır da Musa'nın arkadaşı değildir. Dünya artık varlık bilinci olmadan boş bir zembilden ibarettir.

Bu sırrı keşfetmenin yeri dünyadır. Sır perdesi, hayatlarımızın sona ermesi ile kalkacaktır. O zaman kuytuda kalanlar, esrarengiz görülenler ve tüm sırlar ifşa edilecek, saklı olan aşikâr kılınacaktır. Kâinat açık şekilde Allah'ı haykırsa da elbette fizik, dünyanın insanın benliğini madde ve para ekseninde karartan aldatıcı yönleri, nefsin arzuları ile kol kola vermekte, hakikati biraz da olsa gölgelemektedir. İmanın nüktesi, imtihanın cilvesi tam bu noktada bulunmaktadır. Ne var ki yine de marifetullahı, yani tüm varlığın bilincinde saklı olan Allah'ın varlığını ve birliğini idrakimizi, dünyanın maddi yönü büsbütün örtemez.

Hz. Musa ve yol arkadaşı Hızır misali, şuhûd ve melekût âlemi ya da dünya ve öte dünya iç içedir. Buna kabir taşları şahittir. Fakat kuşkusuz kabristandaki taşlar, hayatın yok oluşunun bir ifadesi değildir, onlar sadece yeni bir hayatın işaret taşlarıdır. Mezarlarından çekirgelerin akın akın kanat çırpışı gibi kalkacak olan insanlar, ilkinde ruhları cesetlere üfleyerek insana ve varlığa hayatı bahşeden Allah tarafından nasıl yaratılmışlarsa, O'nun hayat veren sıfatıyla yeniden varlığa dokunmasıyla, ikinci bir hayata adım atacaklardır.

Allah'ın vadettiği nimetler ile vadettiği cezalar arasında tercih yapma özgürlüğü insana aittir. Allah vaadinden dönmeyeceğine göre, hazır fırsat varken bizim, günahlarımızdan dönerek Allah'tan af ve mağfiret dilememiz gerekmektedir. Peygamber Efendimiz bir hadislerinde insanlar hiç günah işlemeyecek olsa, Allah'ın, onların yerine günah işleyecek başka insanları getireceğini söylemektedir.[146]

Demek ki, hatalar insandan insana değişse de her insanın mutlaka bir hata payı vardır. Kişinin kendisine zulmetmesi, çoğu zaman başkalarına da zulmetmesi sonucunu doğurur. Allah, mazlum insanlara, ilkinde olmasa bile, ikinci defa haklarının ihlali durumunda yardım elini uzatacağını beyan etmektedir.[147] Zulmedenler, bu hâldeyken azap onlara geldiğinde yaptıkları zulüm ve haksızlığı inkâr etmeye çalışacaklardır.[148] Fakat hesap günü sorguda her şey açığa çıkacağı için onların yaptıkları haksızlığı gizleme ihtimalleri yoktur. Yüce Allah, insanlara asla zulmedilmeyeceğini Kur'an'da çok çarpıcı tanımlamalarla ifade etmiştir. Bu ayetlerde Allah'ın, insanlara 'zerre kadar',[149] 'hardal tanesi kadar'[150] 'kıl kadar bile'[151] zulmetmeyeceği ifade edilmektedir. Hatta hesap sırasında insanların yapıp ettiği her şeyi apaçık bir kitap sayıp dökecek ve insanların itiraz hakkı kalmayacaktır.[152]

Ne yazık ki ateizmin karanlığına gömülmüş bazı insanlar, "Gerçekten biz, ölüp toprak ve kemik yığını hâline geldikten

146 Tirmizî, Deavât, 3539.

147 Hac, 22/60.

148 Nahl, 16/28.

149 Nisâ, 4/40.

150 Enbiyâ, 21/47.

151 Nisâ, 4/49.

152 Kehf, 18/49.

sonra mı tekrar diriltileceğiz?"[153] deyip durmakta ve yokluğa iman etmektedirler. İnançsızın dünyada yaptığı işler derin bir denizdeki karanlıklar gibidir.[154] "Allah onun amelini dağılmış zerreciklere çevirmiştir."[155] Derken hayat biter, o zaman anlar her şeyin boş olduğunu. "Rabbim! Beni dünyaya geri gönder, ne olur geri gönder, güzel şeyler yapayım." diye yalvarır. Hayır! Bu arzu, boş hayaldir. Onun geriye, dünyaya, sevdiklerine, çocuklarına, parasına ve itibarına dönmesine engel bir perde çoktan çekilmiştir bile.[156]

O gün birtakım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar.[157] "Eğer Allah'ın bizi eriştirmesi olmasaydı, biz hidayete ermiş olamazdık. Ne mutlu ki, Rabbimin Peygamberi bize hakkı getirmiş!"[158] derler. Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.[159] Bahçelerin altında çağlayan ırmak kenarlarında,[160] saraylar, kâşaneler, köşkler...[161] Müminler kurulmuş, inci, altın murassa ipekler içinde,[162] otururlar tahtlarında...[163] Yakıcı sıcaktan eser yoktur, orada.[164] Gölgeleri hiç eksik olmayan ağaçların dalları altında, zahmetsizce yemişlere uzanırken müminler,[165] iki bahçeli köşklerde, ağaçlar, meyveler

153 Mü'minûn, 23/82.

154 Nûr, 24/39-40.

155 Furkân, 25/23.

156 Mü'minûn, 23/99.

157 Abese, 80/38.

158 A'râf, 7/43.

159 Rahmân, 55/54.

160 Ra'd, 13/35.

161 Tevbe, 9/72.

162 Hac, 22/23.

163 Kehf, 18/31.

164 İnsân, 76/13.

165 İnsân, 76/14.

rengârenk çiçekler...[166] Pınar başlarında sohbete tutuşurlar, tatlı ve şen![167]

Gençliğimizin enerjisi ile cennetin bu güzelliklerini elde etmek için çalışmak ve Allah'ın rızasına ulaşmak için gayret göstermek, Kur'an'dan ve Allah Resûlü'nün örnekliğinden aldığımız güç ile mümkün olabilir. Bu hususta Kur'an bize rehberlik edecek, Hazreti Muhammed ve onun değerli sünnet-i seniyyesi bize örnek olacaktır. Kur'an-ı Kerim, hayat yolculuğumuzda ruhumuza sevinç, benliğimize ışıktır, ayet ayet sorunlarımızın çözümünde en büyük yardımcıdır.

Çünkü Kur'an'la, hayattır tuttuğumuz, elimizde...
Bir mütefekkirin dediği gibi hayatta zinde olmak istersen eğer, sağlığına özen göster.
Mutluluğun peşindeysen şayet ahlakını güzelleştir.
Hayatta kalıcı bir şeyler yapmak istersen aklını ve zekânı geliştir.
Fakat bütün bunların hepsini birden istiyorsan dinine özen göster.
Zira biz, kalplerimizdeki sevgi kadar mutluyuz.
Gönüllerimizdeki iman kadar güçlüyüz.
Bilincimiz ve idrakimiz kadar akıllıyız.
Derunumuzdaki merhamet hissimiz ve iyiliğimiz kadar insanız.
Ve ruhlarımızdaki müsamaha ve bağışlama duygusu kadar erdemliyiz.[168]

***

Kur'an'la, hayattır tuttuğumuz, elimizde...
Ayrılık, yazgımızdır, fakat vuslat da öyle.
Kâinatın hilkati, insanın serencamı ile harmanlanmış,
Madde ve mana beraber varlık kazanmış.

---

166 Rahmân, 55/48.

167 Hicr, 15/45.

168 Hassân Şemsî Bâşâ, *İndemâ Yahlu'l-Mesâ'*, s. 347.

Ad, Semud, Res ve kum patikalarının çocukları...
İlahî gazaptan ateş volkanı...
Şuayb'ın ocağı Medyen,
Musa'nın varlık sığınağı,

Sina'nın ilk durağı, kutsal ateşten çalıdır,
Ânestü nârâ, Tûr Dağı'ndan Hira'ya selamdır.
Yıkılırken sütunlu şehir İrem,
Hapsederken, Ye'cûc'ü ve Me'cûc'ü , Zülkarneyn.

Gömülürken Sodom ve Gomora kuma,
Yükselir Beytullah, Sidretü'l- Müntehâ'ya,
Ebabil'in kanat sesleri Kâbe'de işitilirken,
İlahî haber var, Beyt-i Makdis'ten, Sebe Melikesi'ne.

Musa Peygamber, ilerlerken kum labirenti Tîh'te...
Vahiyden asa, iner küfre ve sihre.
Cebrail'in toprağından buzağı, sürgündür Sâmirî'ye,
Devrilirken Firavun ve ordusu Kızıldeniz'e.

Ramses'in ve Merneptah'ın sihirbazları varırken secdeye...
Cebrail'in kanatları, rahmettir Nil'e!
Beytullah'ta Allah'ın rahmeti bedel olurken İsmail'e...
Kefarettir insanlığın günahına, Ninova, Ubar, Mekke ve Medine...

Mesih göğe yükselirken Roma şehrinde,
Nuh Peygamber, dalgaları yarar, maziden geleceğe,
İki meleğin sırrını saklarken Hazreti Süleyman,
Nûrdan küheylanlar, maveraya yol bulur mucizelerin dehrinde.

On beş asır sonraki sır, belirir Süleyman'ın mühründe.
Bürünür Kâbe, vahyin son perdesine...
İner melekler ve Cebrail, çorak bir vadiye,
Kuru et yiyen bir ananın oğlu yetim Nebi'ye.

İnsanlığın yüzündeki gözyaşını silerken Cebrail,
Şahittir, İsra ve Miraç, Hazreti Muhammed'in vahyine...
Kur'an'la, hayattır tuttuğumuz, elimizde...

Okuma Listesi ve Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. (1981). *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, I-VI.

Ahmed Emîn. (2005). *Hay b. Yakzân li'bni-Sînâ ve İbni Tufeyl ve's-Sühreverdî*, Bağdat: Dâru'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr.

Arı, A. ve Karabulut, Y. (2007). *Neden Müslüman Oldum*, Ankara: DİB.

Askalânî, İbn Hacer. (1972). *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire, VII, ss. 727-728.

Aydın, Hüseyin. (2004). *İlim Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

----------. (2009). *Ekolojik Sorunlara Teolojik Yaklaşımlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ayverdi, Sâmiha. (1978). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, I-III, İstanbul: Damlar Yayınları.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. (2004). *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Ebû Ebdullâh Abdüsselâm, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.

Bilmen, Ömer Nasuhi. (1973). *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Basımevi.

Bozkurt, Nebi. (1977). *Hadis'te Folklor Eğlence*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil. (2000). *el-Câmiü's-Sahîh*, Haz. Sâlih b. Abdülazîz, Suudi Arabistan: Dârü's-Selâm.

Câmî, Abdurrahman. (2011). *Evliya Menkıbeleri-Nefahâtü'l-Üns*, Çev. Lâmiî Çelebî, İstanbul: Pinhan Yayınları.

Cebecioğlu, Ethem. (2009). *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları.

Coşkun, Selçuk. (2011). *Hadise Bütüncül Bakış*, İstanbul: İFAV.

Dalgın, Nihat. (2011). *Gündemdeki Tartışmalı Konular*, İstanbul: Ensar Yayınları.

Dârîmî, Abdullâh b. Abdurrahmân. (1987). *es-Sünen*, thk. Fevvâz Ahmed Zümerlî-Hâlid es-Seb' el-Alîmî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî.

Dehlevî, Şah Veliyyullâh. (2012). *Hüccetullâhi'l-Bâliğa,* çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık.

Doğan, Lütfi. (2007). *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, Ankara: DİB Yayınları.

Döndüren, Hamdi. (2005). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları.

----------. (2016). *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları.

Düzgün, Şaban Ali. (2016). *Allah, Tabiat ve Tarih: Teolojide Yöntem Sorunu ve Teolojinin Meta-Paradigmatik Temelleri*, Ankara: Otto Yayınları.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. (ty). *es-Sünen*, Haz. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî.

Ebü'l-Alâ Afîfî. (2000). *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık.

Erdoğan, Mehmet. (2008). "İbadet", *İslam'a Giriş: Evrensel Mesajlar*, Ankara: DİB Yayınları, ss. 90-105.

Erul, Bünyamin. (2009). *Hadislerin Dili*, Ankara: TDVY.

----------. (2017). *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara: TDVY.

Fazlıoğlu, İhsan. (2011). Işk İmiş Her Ne Var Alem'de İlim Bir Kîl ü Kâl İmiş Ancak : Fuzuli Ne Demek İstedi?, İstanbul : Klasik Yayınları.

Galwash, Ahmed. (1977). *İslâm'ın Manevi Cephesi*, Çev. Ekmeleddin İhsan, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Gündüzöz, Soner. (2013). "Allah Resûlü'nün Dilinde Şehirler: Medine Kötülükleri Barındırmaz", *Hadislerle İslam*, Ankara: TDVY, VII, ss. 343-357.

Güngör, Erol. (2004). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî. (2000). *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Thk. Hamdî ed-Demirdâş Muhammed, Mekke: Mektebetü'l-Asriyye.

Hamidullah, Muhammed. (1957). *İslâma Giriş*, Ankara: Nur Yayınları.

Hassân Şemsî Bâşâ. (2010). *İndemâ Yahlu'l-Mesâ'*, Dımeşk: Dâru'l-Kalem.

Heysemî, Nûreddin. (2015). *Mecma'u'z-Zevâid*, Thk. Hüseyin Selîm ed-Dârânî, Cidde: Dârü'l-Minhâc.

Horney, Karen. (1991). *Kadın Psikolojisi*, Çev. Selçuk Budak, Ankara: Payel Yayınları.

İbn Ebî Şeybe. (1983). *el-Musannef*, Thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.

İbn Haldun. (1989). *Mukaddime*, Çev. Zakir kadiri Ugan, Ankara: MEB Yayınları, I-III.

İbn Hişâm. (2004). *es-Sîre*. Nşr. Cemal Sâbit, Kahire.

İbn Kesîr. Ebû'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer. (1999). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Beyrut: Dârü't-Tayyibe.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. (1994). *es-Sünen*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Dârü'l-Hadîs.

İmam Gazzâlî. (2017). *Eyyühe'l-Veled*, Lübnan-Beyrut: Dârü'l-Minhâc.

İzutsu, Toshihiko. (2012). *Kur'an'da Allah ve İnsan,* Çev. Mehmet Kürşad Atalar, İstanbul: Pınar Yayınları.

İzutsu, Toshihiko. (2017). *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları.

Karaismailoğlu, Adnan. (2004). *Vatan Etmek*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kemal, Yahya. (1987). *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Kılıç, Sadık. (2000). *Benliğin İnşası*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Kılıç, Mahmut Erol. (2015). *Sufi ve Sanat*, İstanbul: Sufi Kitap.

Kısakürek, Necip Fazıl. (2018). *Çile*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Komisyon. (2013). *Helal Kazanç Helal Tüketim*, Ankara: DİB Yayınları.

Komisyon. (2014). *Cami ve Gençlik*, Ankara: DİB Yayınları.

Küçük, Osman Nuri. (2017). *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsân-ı Kâmil*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Lings, Martin. (2004). *Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Mevlana Celaleddin-i Rumi. (1997). *Mesnevi Tercümesi: Konularına Göre Açıklamalı*, Çev. Şefik Can, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Monsma, John Clover. (1981). *Niçin Allah'a inanıyoruz?* İstanbul: Hikmet Yayınları.

Muhammed Hamidullah. (2013). *İslâm Peygamberi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî. (2000). *el-Câmiu's-Sahîh*, Haz. Sâlih b. Abdülaziz, Suudi Arabistan: Dârü's-Selâm.

Nasr, Seyyid Hüseyin. (2013). *Bilgi ve Kutsal*, Çev. Yusuf yazar, İstanbul: İz Yayınları.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. (1994). *es-Sünen*, Haz. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.

Özyazıcı, Alparslan. (2007). *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı*, Ankara: DİB Yayınları.

Strobel, Lee. (2011). *Hani Tanrı Ölmüştü?*, İstanbul: Ufuk Kitapları.

Suâd el-Hakîm. (2015). *Yirmi Birinci Yüzyılda İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Çev. Yonis İnanç, İstanbul: Nefes Yayınları.

Şeker, Mehmet. (2007). *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara: DİB Yayınları.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed. (2002). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. (1987). *el-Câmiu's-Sahîh*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Topaloğlu, Bekir. (1983). *Allah'ın Varlığı*, Ankara: Arısan Matbaacılık.

Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. (2013). *el-Lüma' –İslam Tasavvufu-*, Çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları.

Yavuz, Yusuf Şevki. (1988). "Acbü'z-zeneb", *DİA*, c. I, ss. 319-320.

----------. (1992). "Bezm-i Elest", *DİA*, c. VI, ss. 106-108.